

І. Ю. Тур, В. І. Павликівський, М. І. Фіалка

**УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут»

І. Ю. Тур, В. І. Павликівський, М. І. Фіалка

**УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора,
заслуженого працівника освіти України О. М. Литвинова

Харків «ХАІ» 2026

УДК 343.98
Т86

Рецензенти: д-р юрид. наук, проф. О. О. Житний,
д-р юрид. наук, проф. Ю. В. Орлов

Затверджено на засіданні вченої ради
Національного аерокосмічного університету
«Харківський авіаційний інститут» як монографію
(протокол № 4 від 19.11.2025).

Тур, І. Ю.

Т86 Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства: кримінально-правові та кримінологічні аспекти [Текст] : монографія / І. Ю. Тур, В. І. Павликівський, М. І. Фіалка ; за заг. ред. О. М. Литвинова. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т «Харків. авіац. ін-т», 2026. – 152 с.

ISBN 978-966-662-975-6

Комплексно досліджено умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства як кримінально-правовий та кримінологічний феномен. Розкрито юридичну природу відповідного правопорушення, визначено його кваліфікуючі ознаки та окреслено межі застосування кримінальної відповідальності згідно зі ст. 270-1 Кримінального кодексу України.

Розроблено авторську концепцію комплексної моделі протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства.

Для науковців, викладачів, аспірантів, здобувачів освіти юридичних спеціальностей, практичних працівників правоохоронних органів, а також усіх, хто зацікавлений у глибокому осмисленні сучасних викликів у сфері кримінального права та кримінології.

Іл. 3. Табл. 4. Бібліогр.: 189 назв

УДК 343.98

ISBN 978-966-662-975-6

© Тур І. Ю., Павликівський В. І., Фіалка М. І., 2026
© Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут», 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	6
1.1. Об'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	6
1.2. Об'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	23
1.3. Суб'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	35
1.4. Суб'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства.....	40
2. ОСОБЛИВОСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	44
2.1. Диференціація кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства.....	44
2.2. Форми реалізації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства	61
3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ДЕТЕРМІНАЦІЯ ТА ПРОТИДІЯ УМИСНОМУ ЗНИЩЕННЮ АБО ПОШКОДЖЕННЮ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА.....	72
3.1. Показники вимірювання умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства...	72
3.2. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який умисно знищує або пошкоджує об'єкти житлово-комунального господарства.....	96
3.3. Протидія умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства	101
ВИСНОВКИ.....	117
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.....	130
Додаток 1. ПИТОМА ВАГА ПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 270-1 КК ВІДНОСНО ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ ОБЛІКОВАНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	146
Додаток 2. ПИТОМА ВАГА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 270-1 КК ВІДНОСНО ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ УМИСНИХ ЗНИЩЕНЬ АБО ПОШКОДЖЕНЬ ЧУЖОГО МАЙНА (СТ. 194 КК) ПРАВОПОРУШЕНЬ.....	149

ВСТУП

Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ЖКГ) є не лише технічною проблемою, а й глибоко соціальним викликом, що безпосередньо впливає на якість життя населення, стабільність міського середовища та функціонування критичної інфраструктури. Йдеться про порушення базових умов життєдіяльності – доступу до води, тепла, електроенергії, санітарії та безпечного житлового простору, які в умовах сьогодення набувають статусу елементів виживання.

Від початку повномасштабної агресії проти України об'єкти ЖКГ стали мішенями не лише для ракетних ударів, а й для диверсій, мародерства, технічної недбалості та цілеспрямованого руйнування з боку осіб, які діють в інтересах держави-агресора або з корисливих мотивів. Такі дії мають ознаки впливу, коли інфраструктурне знищення використовується як інструмент деморалізації населення, дестабілізації тилу та ускладнення гуманітарної ситуації. Це створює новий пласт криміногенних ризиків, що потребує переосмислення механізмів кримінально-правового реагування.

Стаття 270-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, діє з 2011 року. Проте статистика правозастосування за 2011–2023 рр. свідчить про її фактичну невидимість у кримінальному процесі: зареєстровано лише 164 кримінальні правопорушення, з яких підозру пред'явлено у дев'яти випадках, а 71 провадження закрито за обставинами, що унеможливають кримінальну відповідальність. У 2024–2025 рр., попри масштабні руйнування та загострення безпекової ситуації, правозастосування цієї норми залишається фрагментарним, а судова практика – несистематизованою.

Причини такого стану багатовимірні. По-перше, відсутність ґрунтовних методичних рекомендацій для слідчих і прокурорів щодо кваліфікації та розслідування злочинів проти об'єктів ЖКГ призводить до правозастосовної розгубленості. По-друге, нормативна конструкція ст. 270-1 не враховує специфіки воєнного часу, не містить критеріїв для розмежування умисних дій і наслідків бойових дій, стихійних явищ чи технічної зношеності. По-третє, відсутність міжвідомчої координації між поліцією, прокуратурою, органами місцевого самоврядування, балансоутримувачами та технічними службами створює прогалину в ланцюгу реагування, що унеможливорює формування належної доказової бази.

У цілому проблемам кримінальних правопорушень проти громадської безпеки та протидії злочинним проявам у зазначеній сфері приділено увагу в роботах В. В. Антипова, В. І. Борисова, М. С. Грінберга, І. М. Даньшина, Л. М. Демидової, О. О. Дудорова, Д. В. Зеркалова, І. В. Іваненко, О. В. Кириченко, О. М. Литвинова, Л. О. Мостепанюка, В. О. Навроцького, С. В. Незнайка, В. І. Павликівського, Н. О. Сербіни, В. Л. Соколовського, В. П. Тихого, М. І. Фіалки, Н. Є. Філіпенко, М. І. Хавронюка, Т. А. Шевчук та ін.

Безпосередньо дослідження складу умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства у вітчизняній юридичній літературі здебільшого здійснюється на рівні підручників, посібників, науково-практичних коментарів КК України, окремих наукових публікацій. Ідеться про наукові праці В. В. Антипова, А. В. Байлова, А. В. Вознюка, І. Б. Газдайки-Василишин, А. О. Данилевського, О. О. Дудорова, О. П. Дячкіна, І. Б. Медицького, Л. О. Мостепанюк, А. А. Музики, В. О. Навроцького, С. І. Полякова, О. В. Смагляка, В. П. Тихого та ін. Водночас поза увагою дослідників та й досі невирішеними залишається низка важливих та гостро дискусійних питань теоретичного та нормативного характеру. Адже в сучасних умовах війни захист житлово-комунальної інфраструктури набуває статусу пріоритетного завдання для держави.

Пропонована монографія має на меті не лише констатувати наявні проблеми, а й запропонувати науково обґрунтовану модель кримінально-правового реагування, що враховує реалії воєнного стану, технічну вразливість об'єктів ЖКГ, потребу в міжсекторальній взаємодії та необхідність формування нової культури правозахисту соціальної інфраструктури. Такий підхід дозволить інтегрувати нормативну точність, ресурсну реалістичність і гуманітарну чутливість у систему протидії злочинності, зміцнюючи правові засади національної безпеки України.

1. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА УМИСНОГО ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Об'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства охоплює не лише формальні елементи складу злочину, передбачені Кримінальним кодексом України, а й ширший соціальний і правовий контекст, що дозволяє глибше осмислити природу правопорушення, його суспільну небезпеку та межі кримінальної відповідальності. Така характеристика є комплексним аналітичним інструментом, який забезпечує точну кваліфікацію діяння, справедливе реагування на нього та ефективну реалізацію принципів кримінального права – законності, індивідуалізації відповідальності, гуманізму та економії кримінальної репресії.

У соціальному вимірі об'єкти житлово-комунального господарства виступають не лише як матеріальні носії майнових прав, а як елементи критичної інфраструктури, що забезпечують базові потреби населення. Їх пошкодження або знищення може спричинити порушення життєво важливих процесів, створити загрозу для здоров'я, безпеки та добробуту громадян, особливо в умовах воєнного стану чи надзвичайних ситуацій. Отже, кримінально-правова оцінка таких діянь має враховувати не лише юридичну кваліфікацію, а й соціальну значущість об'єкта посягання та характер наслідків.

У правовому аспекті кримінально-правова характеристика передбачає аналіз об'єкта, предмета, об'єктивної та суб'єктивної сторін злочину, кваліфікуючих ознак, форми вини, мотивів, цілей, а також особи правопорушника. Вона також передбачає оцінку можливості застосування норм Загальної частини КК України щодо звільнення від кримінальної відповідальності з урахуванням ступеня тяжкості злочину, наявності обтяжуючих або пом'якшуючих обставин, посткримінальної поведінки особи та інших релевантних чинників.

Таким чином, кримінально-правова характеристика досліджуваного правопорушення є не лише засобом юридичної класифікації, а й важливим елементом формування обґрунтованої правозастосовної позиції, що дозволяє забезпечити баланс між інтересами держави, громади та особи, яка вчинила злочин. Комплексність і багатовимірність кримінально-правової характеристики є запорукою ефективного функціонування кримінального права як інструменту соціального захисту, правової стабільності та справедливості.

Об'єкт кримінального правопорушення залишається наріжним каменем у системі ознак складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності. Від того, наскільки точно і правильно законодавець зрозуміє об'єкт під час криміналізації певного суспільно небезпечного діяння, багато в чому залежить не тільки обґрунтованість законодавчої заборони певного суспільно небезпечного діяння, а й у багатьох випадках чіткість та однозначність правозастосування відповідної кримінально-правової норми.

Незважаючи на те що проблемі об'єкта кримінального правопорушення значну увагу приділяли криміналісти минулого, сучасні дослідники продовжують полемізувати з приводу змісту, сутності та характеру цього юридичного явища. Відтак, загальні питання об'єкта злочину досліджували Н. С. Белогриць-Котляревський, С. Б. Гавриш, В. К. Глістін, Ю. О. Демидов, М. І. Загородніков, Е. К. Каіржанов, М. Й. Коржанський, А. В. Наумов, Б. С. Нікіфоров, А. В. Пашковська, А. А. Піонтковський, А. В. Савченко, М. Д. Сергеевський, В. Я. Тацій. Громадська безпека як об'єкт кримінальних правопорушень, зокрема пов'язаних зі знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства, досліджена в роботах В. В. Антипова, В. І. Борисова, М. С. Грінберга, І. М. Даньшина, Л. М. Демидової, О. О. Дудорова, Д. В. Зеркалова, І. В. Іваненко, О. В. Кириченко, Л. О. Мостепанюка, В. О. Навроцького, С. В. Незнайка, Н. О. Сербіни, В. Л. Соколовського, В. П. Тихого, М. І. Хавронюка.

Загальноновизнаною як у теорії, так і у практиці кримінального права є теза про те, що об'єктом кримінального правопорушення визнається та частина правового явища, на яке безпосередньо посягає винна особа і чому внаслідок такого посягання заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння шкоди [1, с. 70–75; 2, с. 14; 3, с. 87; 4, с. 222; 5, с. 62]. Однак питання про те, що саме виступає об'єктом кримінального правопорушення, як і його змістом, носять дискусійний характер. Не вдаючись у полеміку щодо змісту об'єкта кримінального правопорушення, лише нагадаємо, що на сьогодні в більшості наукових досліджень звучать пропозиції відмовитися від визнання об'єктом кримінального правопорушення суспільних відносин на користь соціальних цінностей, благ, людини або ж взагалі поєднати всі вищеназвані елементи в зазначеному понятті [2, с. 14; 6, с. 152; 3, с. 84]. Одним із основних аргументів заперечення суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення є твердження про те, що суспільні відносини – це визначена форма абстракції [4, с. 18; 2, с. 10]. Визнаючи об'єктом кримінального правопорушення суспільні відносини, зауважимо, що останні хоча і не мають матеріального змісту, але не виступають якоюсь абстракцією, вони існують реально. Їхня об'єктивність відображується в тому, що, з одного боку, вони (суспільні відносини) встановлюються в процесі людської діяльності і не можуть існувати або змінюватися поза нею, а з іншого – діяльність людини не може обійтися без суспільних відносин, неминуче додаючись до системи цих відносин. Суспільні відносини функціонують як регульована система.

Суспільство певною мірою визначає межі людської діяльності в інтересах як усього суспільства, так і окремої особистості і виробляє загальнообов'язкові правила поведінки. Кримінальне правопорушення – соціальне явище, тому і шкоду воно може заподіяти соціальному явищу – об'єкту, а саме – суспільним відносинам. Поведінка людей у суспільстві дійсно визначається насамперед їхньою орієнтацією на певні цінності, тобто людська діяльність здійснюється через систему цінностей. Адже цінності, блага – це здатність того чи іншого суспільного предмета, явища задовольняти потреби, бажання, інтереси. Але цінності лише тоді стають соціально значущими, а люди – суб'єктами суспільних відносин, коли вони вступають у конкретні зв'язки між собою з приводу цих цінностей. Цінності самі по собі до того, поки вони не вступили до сфери відносин людей, байдужі суспільству, а тому і не захищаються (наприклад, заподіяння шкоди під час випробувань ядерної зброї) [7, с. 114]. Відтак не сама ізольована цінність чи благо є захищеними кримінальним законом, а цінність як предмет суспільних відносин. При цьому теорія визнання об'єктом злочину суспільних відносин не заперечує того, що шкода суспільним відносинам спричинюється шляхом злочинного впливу на один з елементів суспільних відносин (їх суб'єктів, предмет або соціальний зв'язок) [7, с. 114–115].

У кримінально-правовій літературі зустрічається як «триступенева», так і «чотириступенева» класифікація об'єктів. У правовій науці більш поширена триступенева класифікація об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» – загальний, родовий і безпосередній. Таку класифікацію запропонував ще в 1938 р. В. Д. Меньшагін [8], і протягом багатьох років її одностайно підтримували в роботах радянських криміналістів. Можна також відзначити, що вона, в принципі, є основою для систематизації норм у КК. Але останніми роками в науці кримінального права говорять про «чотириступеневу» класифікацію об'єктів злочину «по вертикалі». Крім трьох вищезгаданих видів об'єктів кримінального правопорушення, учені-криміналісти виділяють ще й груповий (видовий) об'єкт кримінального правопорушення.

Груповим об'єктом, на думку окремих учених, варто визнати менш високий рівень (щодо родового об'єкта) узагальнення групи однорідних чи тотожних суспільних відносин, охоронюваних єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм, але в його рамках. Таке групування підтримують учені в розділах Особливої частини стосовно кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я (розділ II), проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (розділ V), у сфері господарської діяльності (розділ VII) тощо.

Будь-яка класифікація має підпорядкований характер та допомагає в усвідомленні різних ознак об'єкта пізнання – від загальних до групових або індивідуальних, а тому багатоступенева класифікація, і щодо об'єкта кримінального правопорушення також, можлива в принципі залежно від критеріїв та цілей цієї діяльності. Як приклад – чотириступенева класифікація, передбачена проектом нового Кримінального кодексу [9] .

Правильне визначення родового об'єкта злочину має важливе значення, оскільки дозволяє виявити його соціальну сутність і місце в Особливій частині Кримінального кодексу. Родовий об'єкт – це об'єкт, що охоплює певне коло тотожних чи однорідних за своєю соціально-політичною чи економічною сутністю суспільних відносин, що в силу цього повинні бути захищені єдиним комплексом взаємозалежних кримінально-правових норм. Уявлення про родові об'єкти злочинів дає рубрикація Особливої частини КК за розділами, оскільки саме родовий об'єкт злочину покладено в основу кодифікації і класифікації норм Особливої частини.

У науковій літературі визначення родового та безпосереднього об'єктів умисного знищення та пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства викликало жваві обговорення та появу значної кількості критичних зауважень із приводу розміщення зазначеної кримінально-правової норми в розділі IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки». Незважаючи на значну кількість аргументів проти такого рішення законодавця, про що ми будемо говорити нижче, на сьогодні родовим об'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства визначено громадську безпеку.

У науковій літературі щодо категорії «громадська безпека» існують різні погляди, зокрема її розуміють як систему заходів та умов, що забезпечують нормальне функціонування підприємств, установ, організацій, а також спокій громадян [10, с. 291]; об'єктивний стан суспільства та суб'єктивне його відчуття захищеності від небезпек, у тому числі відчуття громадського спокою, а також убезпечення від впливу предметів підвищеної небезпеки (вогнь, вибухові, радіоактивні, піротехнічні, легкозаймісті речовини, вогнепальна та холодна зброя, бойові припаси) [11, с. 95]. Близькими до останнього визначення громадської безпеки як стану убезпечення від джерел підвищеної небезпеки є погляди М. Й. Коржанського, В. О. Навроцького та В. Л. Соколовського [12, с. 287; 13, с. 11; 14, с. 88]. Існують і дещо розлогі визначення громадської безпеки як комплексу суспільних відносин, що ґрунтуються на нормативних розпорядженнях та охоронюваних Кримінальним кодексом України положеннях, які гарантують охорону життя і здоров'я громадян, збереження майна, нормальну діяльність підприємств, організацій та установ під час проведення небезпечних робіт, використання предметів підвищеної небезпеки та інших предметів, що становлять загрозу для людини й суспільства [15, с. 25].

Дехто з учених розглядає громадську безпеку як більш широку сферу суспільних відносин, спрямованих на забезпечення життєдіяльності держави і суспільства, не зосереджуючи безпосередньо увагу на предметах підвищеної небезпеки. Зокрема О. В. Кириченко вважає, що родовим об'єктом злочинів проти громадської безпеки є громадська безпека як значна цінність, тобто стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства і держави від негативних наслідків і явищ

соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня такої захищеності для нормального їх функціонування [16, с. 189]. Близьку позицію з цього приводу висловлює М. С. Грінберг, вважаючи, що громадська безпека як вид суспільних відносин є системою соціальної взаємодії людей, що забезпечує утримання технічних систем в упорядкованому, безпечному стані [16, с. 188]. Як стан суспільних відносин, за якого відсутня небезпека для значної кількості людей і нормального функціонування основних інститутів суспільства (підприємств, організацій, установ тощо), розглядає поняття громадської безпеки Г. Ф. Фортуна [16, с. 188]. Л. М. Демидова також уникає вказівки на загрозу від джерел підвищеної небезпеки та робить наголос на громадській безпеці як суспільних відносинах, що забезпечують захист безпечних умов життєдіяльності суспільства в різних сферах державного і громадського життя [17, с. 8]. На громадську безпеку як внутрішній стан речей у певному суспільстві, коли кожний його представник має право і може як самостійно, так і за допомогою держави реалізовувати конституційні, природні та інші права і свободи за умови чинників, що впливають із діяльності інших членів суспільства, зважаючи на їхнє спільне суспільне життя, що перешкоджали б йому це робити, суперечили б його законним інтересам і ставили б їх під загрозу своїм існуванням чи проявами, вказує І. В. Іваненко [18, с. 6].

Незважаючи на таку різноманітність поглядів, основним змістом громадської безпеки більшість науковців визнають стан захищеності суспільства від різного роду небезпек – чи то людська поведінка, чи то властивість певних речей матеріального світу. У зв'язку з цим не викликає заперечень висновок про те, що основною властивістю кримінальних правопорушень цього розділу є здатність заподіювати або створювати загрозу заподіяння шкоди громадському спокою, безпеці та життєдіяльності внаслідок певної антисоціальної поведінки або незаконного поводження з джерелами небезпеки. При цьому така шкода обов'язково повинна пов'язуватися не зі збитками окремим соціальним благам (життю, здоров'ю, власності), а громадському спокою, стану захищеності суспільства в цілому [19, с. 298].

Саме такий підхід покладають в основу групування кримінальних правопорушень названого розділу більшість учених. Зокрема, у залежності від джерела небезпеки фахівці пропонують розглядати такі групи кримінальних правопорушень цього розділу: кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, що пов'язані з умисною суспільно небезпечною поведінкою людей (ст. ст. 255–260 КК України); кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, що пов'язані з незаконним поводженням з предметами, що є джерелом підвищеної небезпеки (ст. ст. 261–269 КК України); кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, що пов'язані з порушенням правил пожежної або техногенної безпеки (ст. 270 КК України).

Таким чином, можна стверджувати, що родовим об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом IX Особливої частини КК України, виступає громадська безпека як стан захищеності суспільства від різного роду небезпек, у тому числі впливу джерел підвищеної небезпеки [20, с. 88].

Наведена вище класифікація джерел небезпеки кримінальних правопорушень, передбачених розділом IX, дозволяє не тільки впровадити відповідну класифікацію суспільно небезпечних посягань зазначеної групи, але й визначити їх безпосередній об'єкт як суспільні відносини, що забезпечують стан захищеності суспільства від конкретного, визначеного у кримінально-правовій нормі, роду небезпек.

У 2011 р. до розділу IX Особливої частини було внесено зміни та запроваджено кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України) [21]. Як зазначалося в пояснювальній записці, законопроект був спрямований на запобігання випадкам травмування та загибелі громадян, пов'язаним із умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів житлово-комунального господарства (крадіжки кришок люків і решіток, перебудова систем вентиляції, пошкодження електрощитових, викрадення ліфтового обладнання). Звертає на себе увагу той факт, що до першого читання у Верховній Раді України внесення змін пропонувалося шляхом доповнення розділу VI Особливої частини «Злочини проти власності» статтею 194-2, тобто, на думку ініціаторів законопроекту, безпосереднім об'єктом зазначеного правопорушення у запропонованій першій редакції виступали суспільні відносини у сфері власності. Однак уже у процесі обговорення народні депутати схилилися до думки про те, що безпосереднім об'єктом цього злочину слід визнати громадську безпеку. Як зазначено у пропозиції до проєкту народного депутата Кармазіна Ю.А., злочин, передбачений у статті 194-2 (нумерація статті запропонована законопроектом), якою було запропоновано доповнити КК України, є багатоб'єктним (його об'єктами є право власності, громадський порядок, життя і здоров'я людини, екологічна безпека), у зв'язку з цим законодавчу норму, яка встановлює кримінальну відповідальність за фактичне пошкодження або руйнування об'єктів життєзабезпечення житлово-комунального господарства доцільно розмістити у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК, а не у розділі VI «Злочини проти власності» [22].

Таким чином, на думку законодавця характерною ознакою запропонованого до криміналізації діяння виступає безпека для життя та здоров'я невизначеного кола осіб. Цей висновок підтверджується і диспозицією статті у початковій редакції, де обов'язковим наслідком умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства виступає не майнова шкода і навіть не загроза здоров'ю, а неможливість експлуатації таких об'єктів або порушення їх нормального функціонування чи спричинення небезпеки для життя людей [22].

Однак у процесі подальшого обговорення проєкт закону було доповнено вказівкою на альтернативні суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнової шкоди у великому розмірі. У зв'язку з цим утворилася ситуація, у якій життя як обов'язковий об'єкт складу кримінального правопорушення перетворюється на додатковий факультативний, а кримінальна відповідальність пов'язується не лише з безпекою для життя людей, а й з можливістю заподіяння майнової шкоди певного розміру. Незважаючи на незначний обсяг судової практики з моменту набрання чинності відповідних змін до кримінального кодексу в частині встановлення відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, її аналіз свідчить про зміщення акцентів правоохоронних та судових органів у бік встановлення та фіксації лише матеріальних збитків певного розміру. Відповідно, у таких випадках залишається поза увагою необхідність встановлення загрози громадській безпеці як результату знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства.

Відтак, Пролетарським районним судом м. Донецьк засуджено ОСОБу_1 за ч. 2 ст. 270-1 КК України до трьох років позбавлення волі за те, що у березні 2011 р. неодноразово (тричі) вона вчинила крадіжку кришок люків об'єкта ВАТ «Укртелеком». Підставою засудження особи за ст. 270-1 КК України, як зазначено у вироку суду, є умисні, вчинені з корисливих мотивів дії, пов'язані з викраденням майна, що призвели до пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства та заподіяння матеріальної шкоди на суму 109 грн 20 коп [23].

Ще один суттєвий недолік затвердженої редакції полягає в тому, що в одному складі злочину присутні одразу три види суспільно небезпечних наслідків (основний, похідний та проміжний), встановлення яких є обов'язковим для слідства та суду. З огляду на визначення основного безпосереднього об'єкта та вказівку в диспозиції статті на знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей, як проміжні та похідні наслідки слід виділити шкоду власності, а також життя і здоров'ю населення [19, с. 298]. Встановлення слідством та судом тільки частини визначених у законі суспільно небезпечних наслідків призводить до закономірного запитання про відповідність кваліфікації змісту вчиненого правопорушником діяння. За відсутності шкоди громадській безпеці або життю та здоров'ю людей виникає проблема підстав кваліфікації саме за ст. 270-1 КК України, а не ст. 194 КК України (умисне знищення або пошкодження чужого майна). На нашу думку, саме нежиттєздатність кримінально-правової конструкції, яка вбачається з історії обговорення законопроєкту, спонукало народного депутата В. Д. Швеця внести пропозицію про включення в диспозицію статті додаткової ознаки – майнової шкоди у великому розмірі [22]. Однак таке розширення суспільно небезпечних наслідків такого правопорушення, як було зазначено вище, не позбавляє необхідності встановлення та доказування наявної загрози громадській безпеці.

У цілому ж концептуальна зміна підходів щодо криміналізації умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства вже під час обговорення законопроекту в залі Верховної Ради України без експертного аналізу призвела до суттєвого ускладнення правозастосування ст. 270-1 КК України. Відтак, у період з 2014 р. до 2022 р. було обліковано 124 кримінальних провадження за ст. 270-1 КК України. І лише трохи більше десяти з них було направлено до суду з обвинувальним вироком, ще 71 провадження було закрито протягом підзвітного періоду за п.п. 1, 2 ст. 284 КПК України, тобто за відсутності події або складу кримінального правопорушення.

До того ж, зважаючи на той факт, що на практиці умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства є супутнім результатом або продовженням інших суспільно небезпечних дій, реалізація кримінально-правової норми, передбаченої ст. 270-1 КК України, відбувається через фактичне встановлення шкоди відносинам власності. Зокрема, вироком Овруцького районного суду Житомирської області притягнуто до відповідальності за ч. 1 ст. 185 та ч. 1 ст. 270-1 КК України ОСОБУ_1, яка з корисливих мотивів викрала металеву кришку люка колодязя водогінної мережі [24]. Враховуючи, що пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства є лише похідним наслідком безпосереднього корисливого вилучення частини таких об'єктів, збирання доказової бази за ст. 270-1 КК України під час досудового та судового слідства обмежується лише сумою матеріальних збитків та фіксацією розукомплектації об'єкта житлово-комунального господарства. Поза увагою залишаються питання встановлення реальної загрози порушення функціонування об'єкта та небезпеки для життя та здоров'я людей як обов'язкових елементів складу цього правопорушення, а також особливостей психічного ставлення винного до зазначених наслідків [24]. Саме на цю проблематику правозастосування досліджуваної кримінально-правової норми звертають увагу криміналісти. Як зазначено в науковій роботі О. О. Дудорова та М. І. Хавронюка, знищуючи або пошкоджуючи об'єкти ЖКГ, винна особа передусім спричиняє шкоду власності на такі об'єкти. З урахуванням цього, розміщення норми, присвяченої умисному знищенню або пошкодженню об'єктів ЖКГ, у розділі IX Особливої частини КК України навряд чи може бути визнане виправданим. На думку учених, нічого, крім непотрібної казуїстики, ця норма у кримінальний закон не вносить [25, с. 657].

На суперечливість позиції законодавця щодо визначення безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, наголошують С. В. Незнайко та Н. О. Сербіна. На думку дослідників, об'єкти житлово-комунального господарства не єдині, що забезпечують інтереси суспільства й держави. Аналогічні функції виконують об'єкти електроенергетики, торгівлі, сільського господарства, але незважаючи на це, об'єктом посягання останніх визначено відносини власності [26, с. 10; 27, с. 10]. Більше того, на думку дослідників, об'єкти ЖКГ не є потенційно небезпечними, а тому не можуть бути підставою

віднесення зазначеної норми до розділу кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. У той же час В. С. Незнайко, визначаючи безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, суспільні відносини власності, вказує на те, що громадська безпека може виступати додатковим факультативним об'єктом складу цього кримінального правопорушення [27, с. 10].

Однак у науковому середовищі присутні й інші позиції щодо означеної проблематики. О. П. Дячкін визнає як основний безпосередній об'єкт складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 194-1, 277, 292 та 360 КК України, громадську безпеку в частині функціонування об'єктів електроенергетики та зв'язку [28, с. 9]. На думку дослідника, сам факт посягання на вказані об'єкти життєзабезпечення створює реальну можливість настання численних суспільно небезпечних наслідків у різних сферах життєдіяльності людей, оскільки ці злочини за своєю суттю є багатооб'єктними. І. Б. Газдайка-Василишин також ігнорує суспільні відносини власності як основний безпосередній об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 194-1 КК України, вказуючи на відносини експлуатації об'єктів електроенергетики та зв'язку як на основний об'єкт злочинного впливу [29, с. 9; 30, с. 90].

Таку позицію підтримує і Л. О. Мостепанюк, зазначаючи, що основним безпосереднім об'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ слід визнавати суспільні відносини з гарантування громадської безпеки під час експлуатації та функціонування об'єктів ЖКГ [31, с. 270; 32, с. 154]. Додатковим же безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину дослідниця визнає суспільні відносини щодо реалізації права власності на об'єкти ЖКГ, забезпечення громадського порядку, реалізації права на життя і здоров'я людини, безпеки навколишнього природного середовища.

Враховуючи розглянуті вище позиції науковців, слід констатувати наявність двох протилежних поглядів на безпосередній об'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Не заперечуючи наявності широкої аргументації позиції кожної зі сторін, хотілося б звернути увагу на не висвітлені у наукових дискусіях окремі положення, що, сподіваємося, в подальшому сприятимуть вирішенню проблематики щодо безпосереднього об'єкта досліджуваного складу злочину.

По-перше, під час аналізу підготовчих матеріалів законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві», у тому числі пояснювальної записки та висновків Головного науково-експертного управління, звертають на себе увагу безпосередні цілі закону, а саме спрямування останнього на запобігання випадкам травмування та загибелі громадян, пов'язаним із умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів житлово-комунального господарства. На підтвердження позиції прихильників визнання громадської безпеки

безпосереднім об'єктом досліджуваного злочину також можна вказати на певні відмінності в конструюванні диспозиції статей 270-1 та 194 КК України, де в останній шкода життю та здоров'ю людей є лише кваліфікуючою, а не основною ознакою складу кримінального правопорушення.

По-друге, хоча посилення прихильників позиції визнання об'єкта аналізованого складу злочину як суспільних відносин власності на місце розташування однорідної за змістом ст. 194-1 КК надає додаткової аргументації на користь такого твердження, тим не менше, це, на нашу думку, лише підтверджує допустимість об'єднання цих статей в одну кримінально-правову норму [33, с. 68]. Однак висновок про необхідність переміщення цієї норми до розділу VI Особливої частини все ж не є таким очевидним. Більше того, під час обговорення законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про електроенергетику» № 0971 від 14.05.2002 лише у другому читанні диспозиція майбутньої ч. 1 ст. 194-1 КК України була доповнена посиленням на загрозу життю людей як обов'язкової ознаки основного складу умисного пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики [34]. До появи цих змін визначення місця розташування та змісту безпосереднього об'єкта злочину не викликало сумнівів.

По-третє, аргументи прихильників позиції визнання суспільних відносин власності про те, що зазначені предмети не становлять суспільної небезпеки [33, с. 82], а тому не можуть бути предметом розділу «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки», є правильними лише щодо цілісних об'єктів житлово-комунального господарства, які справно функціонують. У іншому ж разі, навпаки, такі об'єкти і стають придатними для ураження, руйнування, пошкодження, знищення інших об'єктів, набувають здатності заподіювати смерть, тілесні ушкодження невизначеному колу осіб. І саме в такому стані зазначені об'єкти здатні створювати загрозу громадській безпеці як відповідному стану захищеності людини, суспільства та держави від різного роду небезпек.

На сьогодні, з огляду на редакційні правки законопроекту, створено ситуацію, за якої слідчим та судовим органам необхідно встановлювати наявність як мінімум трьох самостійних видів суспільно небезпечних наслідків у злочинах проти об'єктів житлово-комунального господарства:

- 1) шкоду власності у вигляді знищення або пошкодження майна;
- 2) шкоду громадській безпеці у зв'язку з загрозою або реальною неможливістю експлуатації зазначених об'єктів або порушення нормального їх функціонування;
- 3) шкоду життю чи здоров'ю людей або майнову шкоду у великому розмірі.

Як попередній висновок наведемо твердження, що рішення законодавця перемістити запропоновану проектом норму до розділу IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» дає підстави

говорити про багатооб'єктність умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Основним безпосереднім об'єктом цього злочину слід визнавати суспільні відносини у сфері громадської безпеки з приводу функціонування та експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства.

Основний безпосередній об'єкт визначає сутність та зміст суспільної небезпечності кримінального посягання, місце розташування складу, який передбачає означене правопорушення в системі Особливої частини КК України, визначає об'єктивні ознаки кримінального діяння, форми, у яких воно проявляється. Зрештою, основний безпосередній об'єкт свідчить про цільове призначення норми, які конкретні суспільні відносини поставлені під охорону шляхом створення конкретної норми. Поряд з основним безпосереднім об'єктом у науці кримінального права виділяють додатковий. Додатковим безпосереднім об'єктом визнаються такі суспільні відносини, які, заслуговуючи в певному аспекті самостійної охорони, захищаються кримінальним законом, оскільки вони неминуче ставляться в небезпеку спричинення шкоди при вчиненні посягання на основний безпосередній об'єкт [35, с. 16].

Загальновизнаним у науці кримінального права є виділення додаткового обов'язкового та факультативного безпосередніх об'єктів кримінального правопорушення. Додатковий обов'язковий об'єкт – це такий об'єкт, що у певному складі злочину страждає завжди, у будь-якому випадку вчинення кримінального правопорушення. Цьому об'єкту, як і основному, завжди заподіюється шкода внаслідок вчинення протиправного діяння. Додатковий факультативний об'єкт – це такий об'єкт, який не завжди, але достатньо часто (закономірно) піддається заподіяння шкоди у разі скоєння певного посягання. Однак на відміну від додаткового обов'язкового, додатковий факультативний об'єкт не в усіх випадках зазнає шкоди. Встановлення того, що внаслідок певного кримінального посягання заподіяно шкоди також і факультативному об'єкту, за всіх інших рівних умов, є свідченням більшої суспільної небезпечності скоєного діяння і повинне враховуватися під час визначення міри покарання винному [36, с. 108; 37, с. 43–44].

Виходячи з наведених аргументів, можна стверджувати, що *родовим об'єктом* кримінальних правопорушень, які посягають на громадську безпеку, є суспільні відносини, спрямовані на забезпечення умов життєдіяльності людини та соціуму загалом. До таких умов належить захист від джерел підвищеної небезпеки – зброї, вибухових речовин, вогню, транспортних засобів, складних технічних систем, а також діяльності організованих злочинних формувань, терористичних угруповань та інших структур, здатних створювати загрозу для навколишнього середовища та громадян. Зазначені правопорушення руйнують фундаментальні засади публічного порядку, дестабілізують соціальний

простір, створюють реальні ризики для життя, здоров'я, майнової безпеки та екологічного балансу. У зв'язку з цим громадська безпека як родовий об'єкт кримінально-правової охорони охоплює широкий комплекс соціальних благ, що потребують особливої уваги з боку держави та правозастосовної системи.

Суспільна небезпека умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства полягає не лише в порушенні матеріальної цілісності інфраструктурних елементів, а й у створенні системної загрози для стабільного функціонування соціального середовища. Такі діяння безпосередньо впливають на якість життя громадян, позбавляють їх доступу до базових побутових послуг – водопостачання, електроенергії, тепла, каналізації, освітлення, що є необхідними для забезпечення гідних умов проживання. Умисне пошкодження таких об'єктів призводить до істотної матеріальної шкоди власникам майна незалежно від форми власності – державної, комунальної чи приватної.

Водночас порушення функціонування об'єктів житлово-комунального господарства може спричинити ланцюгову реакцію негативних наслідків: зупинку роботи підприємств, дестабілізацію громадського порядку, зростання соціальної напруги, а в окремих випадках – реальну загрозу життю та здоров'ю людей, особливо в умовах воєнного стану, надзвичайних ситуацій або холодного періоду року. Особливої актуальності ця проблема набуває в контексті сучасних викликів, коли об'єкти ЖКГ часто стають мішенню диверсій, актів вандалізму або воєнних дій. Їх пошкодження не лише порушує локальну інфраструктуру, а й підриває загальну систему громадської безпеки, створюючи передумови для гуманітарної кризи.

Із метою належного теоретико-правового обґрунтування структури об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, доцільно застосувати комплексний підхід, що передбачає аналіз трьох взаємопов'язаних елементів – предмета, безпосереднього об'єкта та наслідків – у їх системній єдності.

Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, є суспільні відносини у сфері громадської безпеки, що виникають у процесі функціонування, обслуговування та експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства. Ці об'єкти як предмет злочину є матеріалізованими утвореннями, що належать законному власникові незалежно від форми власності. Умисне знищення або пошкодження таких об'єктів неминуче спричиняє шкоду відносинам власності, що дозволяє розглядати власність як обов'язковий додатковий об'єкт злочину.

У межах кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, власність виступає як *додатковий об'єкт* злочинного посягання, що зазнає шкоди внаслідок умисного знищення або

пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Незалежно від форми – державної, комунальної чи приватної – порушення цілісності майна спричиняє негативні наслідки для законного власника, що обґрунтовує внесення відносин власності до структури об'єкта злочину. Її ураження є невід'ємною складовою суспільно небезпечного діяння, що посилює кримінально-правову значущість цього елементу.

Законодавець передбачає можливість настання альтернативних наслідків у вигляді майнової шкоди у великому розмірі, що свідчить про варіативність форм заподіяння шкоди власності. Йдеться не лише про фізичне пошкодження або знищення об'єкта, а й про інші види матеріальних збитків, які можуть виникнути внаслідок злочину: витрати на ремонт і відновлення; втрати, що їх несуть треті особи, витрати на медичне лікування постраждалих, компенсації за переривання господарської діяльності тощо.

Як додатковий факультативний об'єкт, відповідно до ч. 3 ст. 270-1 КК України, можуть виступати життя та здоров'я людини, що зазнають реальної шкоди, а також нормальна робота підприємств, громадський порядок, навколишнє середовище, безпека руху (інші тяжкі наслідки) [31, с. 270; 32, с. 154].

Важливою категорією, яку розглядають поряд із об'єктом кримінального правопорушення, є предмет. Предметом кримінального правопорушення визнають речі матеріального світу, з певними властивостями яких пов'язують наявність або відсутність у діях особи складу кримінального правопорушення [38, с. 212]. Зазначимо, що предмет кримінального правопорушення наявний не в усіх складах кримінальних правопорушень, а притаманний лише складам, у яких охоронювані суспільні відносини пов'язані з матеріальними речами. Традиційно зміст суспільних відносин розглядають із позиції суб'єктів таких відносин, предмета, з приводу якого виникають зазначені відносини, та соціального зв'язку. У випадку коли предметом охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин виступають речі матеріального світу (відносини власності, відносини у сфері виробництва товарів), останні поряд з об'єктом кримінального правопорушення стають важливим елементом складу кримінального правопорушення. Існують і альтернативні погляди на предмет кримінального правопорушення як на речі і матеріального, і нематеріального світу. Зокрема, на думку Н. О. Сербіни, в окремих випадках матеріальною формою існування предмета злочину може бути і неречовинна матеріальна субстанція – інтелектуальна власність, електроенергія, електромагнітні поля тощо [39, с. 113]. У випадках коли предмет кримінального правопорушення прямо зазначений у диспозиції норми Особливої частини КК, він набуває значення її обов'язкової ознаки. Відтак, такий предмет кримінального правопорушення підлягає безумовному встановленню та доказуванню за передбаченою процесуальною процедурою і є необхідною умовою підстави кримінальної відповідальності.

Предмет кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, не лише прямо визначений у законі, а більше того, у примітці 1 до статті надано його змістовну характеристику. Згідно із законом, під об'єктами житлово-комунального господарства у статті 270-1 КК України слід розуміти житловий фонд, об'єкти благоустрою, теплопостачання, водопостачання та водовідведення, а також їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо).

За Законом України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки», до сфери житлово-комунального господарства належать:

- 1) житловий фонд (будинки, споруди і прибудинкові території);
- 2) централізоване водопостачання та водовідведення;
- 3) виробництво, транспортування, постачання теплової енергії, надання послуг з централізованого опалення та постачання гарячої води, у тому числі з використанням альтернативних джерел енергії та видів палива;
- 4) приміщення, будинки, споруди;
- 5) об'єкти благоустрою населених пунктів;
- 6) міський електротранспорт [40].

Відповідно до Енциклопедії, структуру житлово-комунального господарства складають: міські житлові будинки з усім наявним у них інженерним устаткуванням, ремонтно-будівельні, виробничі, транспортні та інші господарства, що обслуговують житловий фонд і входять у систему управління житловим фондом як його матеріально-технічна база; санітарно-технічні (водопостачання та водовідведення, житлово-експлуатаційні, з прибирання території населення місць та санітарне очищення домоволодінь, пральні, лазні, купально-плавальні споруди), транспортні (міський громадський пасажирський транспорт – метрополітен, трамвай, тролейбус, фунікулер, канатні дороги, автобуси, таксі; водний транспорт місцевого призначення), енергетичні (електричні, газові та теплофікаційні розподільні мережі, опалювальні котельні, теплоелектроцентралі і ТЕС, газові заводи, які обслуговують населені пункти) підприємства; споруди зовнішнього благоустрою населених місць – дороги і тротуари, мости та шляхопроводи, підземні та наземні пішохідні переходи й естакади, споруди і мережі зливової (водостічної) каналізації, набережні, гідротехнічні споруди, призначені для запобігання зсувів і затоплення територій, їх осушення, берегоукріплення, зелені насадження загального користування, вуличне освітлення; готелі, служби землекористування, інвентаризації будівель, споруд і мереж, цвинтарі, крематорії, організації, які надають ритуальні послуги [41].

Така непослідовність законодавця викликала жваві суперечки серед вчених-кримінологів щодо переліку об'єктів житлово-комунального господарства, що входять до предмету злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України.

Окремі науковці, здійснюючи буквально тлумачення норми, передбаченої ст. 270-1 КК України, вказують, що приміщення, вилучені з житлового фонду й визнані непридатними для мешкання людей, не належать до житлового фонду. Це можуть бути, наприклад, призначені під знесення будівлі та приміщення, а також готелі й кімнати відпочинку, транспортні засоби, пристосовані для тимчасового перебування людей [39, с. 115; 42, с. 819].

У такому випадку знищення об'єктів житлово-комунального господарства, не визначених у примітці 1 ст. 270-1 КК України, не утворюють злочину, передбаченого названою статтею. Проте, знищення або пошкодження кімнат в готелях або базах відпочинку утворюють, при наявності усіх інших ознак, склад умисного знищення або пошкодження чужого майна. У такому разі постає закономірне запитання: чим відрізняється безпосередній об'єкт посягання у двох вищезгаданих прикладах?

Аналізуючи окремі елементи житлово-комунального господарства, визначеного у примітці 1 до ст. 270-1 КК України, зробимо кілька зауваг. Відповідно до ст. 4 Житлового кодексу України житловий фонд утворюють жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях, що знаходяться на території України, зокрема:

- жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать державі (державний житловий фонд);

- жилі будинки і жилі приміщення в інших будівлях, що належать колгоспам та іншим кооперативним організаціям, їх об'єднанням, профспілковим та іншим громадським об'єднанням (громадський житловий фонд);

- жилі будинки, що належать житлово-будівельним кооперативам (фонд житлово-будівельних кооперативів);

- жилі будинки (частини будинків), квартири, що належать громадянам на праві приватної власності (приватний житловий фонд);

- квартири в багатоквартирних жилих будинках, садибні (одноквартирні) жилі будинки, а також жилі приміщення в інших будівлях усіх форм власності, що надаються громадянам, які відповідно до закону потребують соціального захисту (житловий фонд соціального призначення).

До житлового фонду не входять нежилі приміщення в жилих будинках, призначені для торговельних, побутових та інших потреб непромислового характеру [43].

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» від 6 вересня 2005 р., об'єктами благоустрою населених пунктів слід вважати:

- 1) території загального користування:

а) парки (гідропарки, лугопарки, лісопарки, парки культури та відпочинку, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, спортивні, дитячі, історичні, національні, меморіальні та ін.), рекреаційні зони, сади, сквери та майданчики;

б) пам'ятки культурної та історичної спадщини;

в) майдани, площі, бульвари, проспекти;

г) вулиці, дороги, провулки, узвози, проїзди, пішохідні та велосипедні доріжки;

д) пляжі;

е) кладовища;

ж) інші території загального користування;

2) прибудинкові території;

3) території будівель та споруд інженерного захисту територій;

4) території підприємств, установ, організацій та закріплені за ними на умовах договору території [44].

До об'єктів благоустрою можуть належати також інші території в межах населеного пункту. Отже, під об'єктами благоустрою потрібно розуміти різноманітні об'єкти впорядкування міст, селищ і сіл, що створюють зручні, здорові, культурні й безпечні умови життя населення. Основними видами об'єктів благоустрою населених пунктів є: зовнішня впорядкованість вулиць, площ, набережних і житлових кварталів; озеленення, обводнення, телефонізація, радіофікація, очищення міст тощо [45, с. 106].

Об'єктами теплопостачання, водопостачання та водовідведення є цілісні майнові комплекси, системи цілісних майнових комплексів, які забезпечують (призначені) та достатні для самостійного провадження господарської діяльності у сферах водопостачання, водовідведення та очищення стічних вод, надання послуг, пов'язаних з постачанням споживачам тепла, а також майнові комплекси структурних підрозділів підприємств, які є достатніми для самостійного здійснення господарської діяльності у зазначених сферах [46].

До об'єктів у сфері теплопостачання, згідно зі ст. 1 Закону України «Про теплопостачання» від 2 червня 2005 р., відносять зокрема: теплогенеруючі станції чи установки, теплові електростанції, теплоелектроцентралі, котельні, когенераційні установки, теплові мережі, призначені для виробництва і транспортування теплової енергії, а також об'єкти та споруди, основне і допоміжне обладнання, використовуване для забезпечення безпечної та надійної експлуатації теплових мереж [47].

Об'єктами водопостачання є насосні станції, резервуари, свердловини, водонапірні башти, водоводи, водогони, відкриті канали, водопровідні мережі, регульовальні та запасні ємності, колодязі, бювети та інші елементи систем водопостачання, підстави та особливості функціонування яких визначені відповідними підзаконними актами. До розряду об'єктів водовідведення можна віднести водозабори, очисні споруди, внутрішні водовідвідні системи в житлових будинках чи

виробничих приміщеннях, внутрішні квартальні водовідвідні мережі, зовнішні водовідвідні мережі, регулюючі резервуари, насосні станції та напірні трубопроводи [48].

Міський транспорт, електроенергетика та предмети побутового обслуговування населення не належать до предмета розглядуваного злочину. Їх знищення або пошкодження слід кваліфікувати як кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту або як злочини проти власності. Також до предмета досліджуваного злочину не віднесено електричні мережі й елементи газозабезпечення, оскільки вони не містяться в переліку примітки 1 до ст. 270-1 КК України (окрім тих, які є складовими житлового фонду) [42, с. 820]. Відповідальність за знищення або пошкодження зазначених об'єктів передбачена ст. 194-1 КК України.

За визначенням законодавця, до об'єктів житлово-комунального господарства також віднесено мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо) вищевказаних об'єктів. Зазначений підхід щодо переліку об'єктів є не досить вдалим з погляду дотримання формальної логіки у зв'язку з тим, що мережі виступають не об'єктами, а лише складовими, частинами таких об'єктів. Зокрема, відповідно до закону України «Про питну воду та питне водопостачання», до об'єктів водопостачання відносять як внутрішні квартальні водовідвідні мережі, так і зовнішні водовідвідні мережі. Це ж саме стосується кришок люків або решіток, які не є об'єктами житлово-комунального господарства, а виступають лише їхніми частинами. На наш погляд, вказане рішення законодавця обумовлене лише бажанням конкретизувати найбільш актуальну на той час проблему поширення в державі викрадень частин таких об'єктів. Відтак, у пояснювальній записці до законопроекту зазначалося, що останній спрямований на запобігання випадкам травмування та загибелі громадян, що останнім часом зазнали значного поширення і пов'язані з умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів житлово-комунального господарства під час крадіжок кришок люків і решіток, перебудов систем вентиляції, пошкодження електрощитових в житлових будинках, викрадення ліфтового обладнання, зберігання вибухонебезпечних речовин в житлових будинках, самовільно виконуваних робіт із перепланування та переобладнання квартир тощо [49].

У контексті сучасних викликів, спричинених повномасштабною *війною*, стаття 270-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, потребує глибокого переосмислення та нормативного оновлення. У мирний час ця стаття виконує важливу функцію захисту інфраструктури, що забезпечує базові потреби населення – водопостачання, тепло, електроенергію, каналізацію, утримання житлового фонду. Проте в умовах воєнного стану такі об'єкти набувають статусу критичних, а їх пошкодження може мати стратегічні наслідки, зокрема для обороноздатності, громадської безпеки та гуманітарної стабільності. З огляду на це, доцільним є внесення змін до статті 270-1 ККУ,

які б дозволили адекватно реагувати на нові форми загроз. Передусім слід увести кваліфікуючу ознаку «вчинення правопорушення в умовах воєнного стану», що дозволить судам враховувати підвищену суспільну небезпечність таких дій під час призначення покарання. Це особливо актуально у випадках, коли пошкодження об'єктів ЖКГ спричиняє масові порушення прав цивільного населення, зупинку медичних, освітніх або евакуаційних процесів.

Крім того, необхідно розширити диспозицію статті шляхом внесення положення про дії, вчинені на користь держави-агресора, зокрема за її вказівкою, фінансуванням або в координації з її представниками. Така норма має бути узгоджена зі статтями 111-1 (колабораційна діяльність) та 113 (диверсія) ККУ, але водночас зберігати самостійність, оскільки пошкодження об'єктів ЖКГ часто має цивільний, а не військовий характер і потребує окремої правової кваліфікації.

Окрему увагу слід приділити втягненню неповнолітніх у вчинення таких правопорушень, особливо за матеріальну винагороду або під впливом пропаганди. В умовах війни молодь, яка не має достатнього життєвого досвіду, стає вразливою до маніпуляцій, і може бути використана для виконання диверсійних завдань, наприклад, підпалів, пошкодження електромереж, водогонів тощо. Можна пропонувати передбачити підвищену відповідальність для організаторів таких дій, а також обов'язкову участь психолога та соціального працівника у процесі досудового розслідування щодо неповнолітніх, які вчинили такі дії.

Також варто уточнити перелік об'єктів ЖКГ, які передбачені статтею 270-1, охопивши й ті, що мають стратегічне значення в умовах війни – пункти обігріву, гуманітарні склади, тимчасові укриття, системи оповіщення, об'єкти енергетичної стабільності. Це дозволить розширити сферу кримінально-правового захисту та забезпечити превентивний ефект.

1.2. Об'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Єдиною і достатньою підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним кодексом України. Чітке і точне визначення відповідних ознак складу кримінального правопорушення дозволяє не лише забезпечити дотримання принципу законності, а й виробити узагальнену практику застосування судами норм кримінального закону, зменшуючи рівень судових помилок під час розглядання конкретних судових справ. У вищевикладеному контексті важливе важливу роль для судової практики відіграють критерії визначення та встановлення ознак об'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, з'ясування їхнього змісту та юридичного значення.

Питанням кримінально-правового аналізу складу умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, зокрема об'єктивної сторони, у вітчизняній юридичній літературі приділено увагу в роботах В. В. Антипова, А. В. Байлова, А. В. Вознюка, І. Б. Газдайки-Василишин, А. О. Данилевського, О. О. Дудорова, О. П. Дячкіна, І. Б. Медицького, Л. О. Мостепанюк, А. А. Музики, В. О. Навроцького, С. В. Незнайка, С. І. Полякова, Н. О. Сербіни, О. В. Смагляка, В. П. Тихого та ін. Однак незважаючи на той факт, що за останні роки захищено декілька дисертаційних робіт, зокрема дисертацію Н. О. Сербіни «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (2015 р.) та дисертацію С. В. Незнайка «Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» (2016 р.), окремі питання особливостей суспільно небезпечного діяння, виду, змісту та сутності суспільно небезпечних наслідків складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, а також питання розмежування з суміжними злочинами залишаються до цього часу не вирішеними або дискусійними.

Об'єктивна сторона – це зовнішня, видима сторона злочину, що підлягає безпосередньому сприйняттю, доступна для відтворення в ході розслідування і судового розгляду справи [36, с. 53]. Ознаками, притаманними об'єктивній стороні злочину, виступають суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, спосіб, знаряддя й засоби, а також обстановка вчинення злочину. Ці ознаки виділяють як основні та найбільш загальні для характеристики зовнішнього прояву суспільно небезпечного посягання. Як зазначається у науці кримінального права, конкретний прояв того чи іншого акту злочинної поведінки неоднозначний і дуже різноманітний, а вичерпний перелік його об'єктивних ознак просто не можна навести через їх значну кількість [50, с. 65; 36, с. 78; 51, с. 102]. Виявлення і дослідження ознак об'єктивної сторони дозволяє установити наявність складу кримінального правопорушення в діях осіб, правильно кваліфікувати вчинене, розмежувати скоєне від інших злочинів та проступків. Саме ознаки об'єктивної сторони найбільш повно відображені в диспозиціях статей кримінального закону.

Переходячи до характеристики об'єктивної сторони умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, слід ще раз зазначити, що останні є суспільно небезпечними посяганнями на громадську безпеку у сфері функціонування об'єктів житлово-комунального господарства. Саме об'єкт цих злочинів й детермінує особливості їх зовнішнього прояву.

Об'єктивна сторона досліджуваного злочину починається дією (бездіяльністю) особи, відбувається в конкретних умовах місця, часу, обстановки із застосуванням певних способів, знарядь або засобів його

вчинення. Закінчується цей процес настанням суспільно небезпечних наслідків, тобто шкідливих змін в об'єкті посягання, які повинні перебувати в необхідному причинному зв'язку з дією (бездіяльністю).

На відміну від об'єктивної сторони злочину, об'єктивну сторону складу злочину утворюють лише ті ознаки, які характеризують зовнішній акт злочинної поведінки і передбачені нормою кримінального права. Кримінально-правова норма не містить і не може містити всієї маси різноманітних ознак, характерних для кожного конкретного злочину. Це не будь-які ознаки, а ті з них, які розкривають сутність явища, дають можливість виявити об'єктивні закономірності реальної дійсності, що криються за цим явищем [52, с. 137; 53, с. 83; 54 с. 109; 55, с. 15–16]. Суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність) виступає обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Інші ознаки – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням і суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення злочину – можуть бути як передбаченими, так і непередбаченими конкретною кримінально-правовою нормою, тобто вони виступають як факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину [5, с. 129]. Кримінальний закон, формулюючи об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень в одних випадках передбачає її обов'язковими ознаками як суспільно небезпечне діяння, так і суспільно небезпечні наслідки, а в інших – лише суспільно небезпечне діяння, залишаючи наслідки за межами складу. На підставі цього в теорії кримінального права запропонували, а в подальшому підтримала більшість учених поділ складів злочинів відповідно на матеріальні та формальні [56, с. 24; 57, с. 59; 58, с. 7; 55, с. 28–35; 59, с. 56].

Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства передбачене КК як злочин з матеріальним складом. Саме таку законодавчу конструкцію було обрано законодавцем під час формулювання посягань на громадську безпеку у сфері функціонування зазначених об'єктів. Більше того, у ст. 270-1 КК України законодавець передбачив одночасно декілька видів наслідків, про що піде мова згодом.

Криміналісти стверджують, що для оптимального опису ознак правопорушення в диспозиції кримінально-правової норми слід фіксувати лише одну (одичну) форму (вид) суспільно небезпечного діяння (бездіяльності), тобто одичний варіант поведінки особи, що створює самостійний злочин або проступок. Як приклад часто наводять склад крадіжки, вбивства. В інших випадках у законі вказується не одна, а декілька форм (видів) протиправної поведінки, кожна з яких в альтернативі створює самостійну (видову) дію (бездіяльність) об'єктивної сторони одного й того самого складу кримінального правопорушення [60, с. 19]. Аналогічний підхід використано у досліджуваному складі злочину. Відтак, згідно з ч. 1 ст. 270-1 КК України, кримінально караним є умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, якщо це призвело або могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального

функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі. Таким чином, суспільно небезпечне діяння досліджуваного злочину полягає у знищенні або пошкодженні об'єктів житлово-комунального господарства.

Під знищенням слід розуміти доведення об'єктів житлово-комунального господарства до повної непридатності для використання за цільовим призначенням. У разі пошкодження цих об'єктів настає погіршення їхньої якості, зменшення цінності або приведення на деякий час у стан, непридатний для використання за цільовим призначенням [61].

Важливим для розуміння ознак об'єктивної сторони складу досліджуваного злочину є той факт, що терміни знищення та пошкодження характеризують одночасно і суспільно небезпечне діяння, і суспільно небезпечні наслідки. Особливості формулювання диспозиції статті та усталений погляд правозастосовної практики на проблематику знищення та пошкодження майна у кримінальному праві призвів до того, що більшість наукових коментарів пов'язують названі категорії лише зі суспільно небезпечним діянням [62]. Безперечно, такий підхід обумовлений тим, що в більшості складів кримінальних правопорушень законодавець використовує зазначені поняття як певну сукупність дій, результатом яких є не просто приведення певного майна у непридатний стан, а настання інших суспільно небезпечних наслідків, з наявністю яких і пов'язується кримінальна відповідальність особи. Відтак, відповідно до ст. 194 КК України умисне знищення або пошкодження чужого майна є злочином лише у випадку заподіяння шкоди у великих розмірах, а у випадку необережного знищення або пошкодження чужого майна обов'язковим є встановлення наслідків у вигляді спричинення тяжких тілесних ушкоджень або загибелі людей. Як влучно зауважив В. Маркін, судова практика і теоретики-криміналісти припускаються помилки, відносячи категорії «знищення» та «пошкодження» лише до суспільно небезпечного діяння [26, с. 11; 62; 33, с. 116; 63].

Безперечно, інтерпретація вжитих у кримінальному законодавстві понять «знищення» та «пошкодження» лише як текстуального вираження суспільно небезпечних діянь є не лише недоречною, адже обидва поняття відображають глибину (масштабність) заподіяння шкоди предмету злочину (чужому майну), але й такою, що в цілому призводить до судових помилок під час кваліфікації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із знищенням та пошкодженням чужого майна, у тому числі об'єктів житлово-комунального господарства. Підтверджуючи свої висновки, В. Маркін зазначає: «Різницю між поняттями «знищення» та «пошкодження» можна встановити, розглядаючи їх виключно крізь призму суспільно небезпечних наслідків злочину, оскільки одні й ті ж діяння в одних умовах спричиняють знищення певного майна, а в інших – лише його пошкодження» [63]. Таке поєднання в одному понятті діяння та наслідків може призводити не лише до плутанини у розумінні змісту та ознак конкретного складу кримінального правопорушення, але й до неправильного застосування відповідної кримінально-правової норми на практиці.

Частково вищеописана ситуація пояснюється складнощами процесу прийняття закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» [21], під час якого відбулися численні зміни та уточнення кримінально-правової норми про умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства [22]. Результатом усіх цих змін та доповнень стала поява в одному складі кримінального правопорушення трьох видів суспільно небезпечних наслідків – основного, проміжного та похідного. І хоча більшість дослідників наголошують на наявності лише двох суспільно небезпечних наслідків (проміжного та похідного) у певному складі злочину [26, с. 11; 62; 27, с. 116; 63], на нашу думку, більш детальний аналіз дозволяє стверджувати, що передбачений ч. 1 ст. 270-1 КК України склад злочину є не просто поліоб'єктним, а таким, якому притаманні три види суспільно небезпечних наслідків¹.

Таким чином, склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 270-1 КК України, налічує три самостійні види суспільно небезпечних наслідків: 1) знищення або пошкодження майна (основний наслідок); 2) неможливість експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства, порушення нормального їхнього функціонування або загроза настання таких наслідків (проміжний наслідок); 3) небезпека для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі (похідний наслідок).

Наявна множина суспільно небезпечних наслідків в одному складі кримінального правопорушення не є типовою ситуацією для кримінального законодавства України. Більше того, на думку окремих науковців, такого стану речей у вітчизняному кримінальному законодавстві слід уникати, забезпечуючи точність, ясність та зрозумілість законодавчих норм. Відтак, С. В. Незнайко вважає знищення та пошкодження тотожним порушенню функціонування об'єкта, а тому вказівку у законі на останні шкідливі наслідки слід вилучити як зайву [33, с. 198]. Погоджуючись у цілому з такою постановкою питання, зауважимо, що не завжди пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства призводить до порушення його функціонування, наприклад у ситуації викрадення люку колодязя комунікаційних систем [23]. Крім того, не зрозумілою видається позиція законодавця щодо поєднання в одному складі реальних наслідків та загрози заподіяння шкоди. Відтак, ч. 1 ст. 270-1 КК України допускає у ролі проміжного наслідку як реальну шкоду у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів житлово-комунального господарства, так і створення загрози його (наслідку) настання. Більше того, реальному заподіянню майнової шкоди

¹ Зокрема, в авторефераті дисертації Н. О. Сербіні зазначається, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 270-1 КК України має два наслідки: проміжний – неможливість експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства, порушення їх нормального функціонування; та похідний – небезпека для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі. Аналогічних висновків дійшов Верховний Суд під час розглядання питання про умисне знищення та пошкодження чужого майна (Ухвала Другої судової палати Касаційного кримінального суду. Справа № 1-8/2012 від 27.03.2019 р.).

у великому розмірі як обов'язковій ознаці складу досліджуваного злочину альтернативою запропоновано встановлення небезпеки для життя чи здоров'я людей. Таким чином, за законодавчим задумом може утворитися ситуація, за якої знищення або пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства може одночасно призвести до загрози порушення нормального функціонування таких об'єктів та небезпеки життю та здоров'ю людей.

Слід зауважити, що суспільно небезпечні наслідки у вигляді загрози настання шкоди залишаються самостійною ознакою об'єктивної сторони і потребують свого встановлення поряд з реальними суспільно небезпечними наслідками. Аналіз слідчої та судової практики дозволяє констатувати ігнорування правоохоронними органами та судами зазначеної вимоги. Так, незважаючи на вказівку в ч. 1 ст. 270-1 КК України на спричинення загрози для життя та здоров'я людей як обов'язкової підстави притягнення до кримінальної відповідальності, у більшості матеріалів судових справ названа ознака носить декларативний характер і позбавлена доказової бази [24]. Із іншого боку, узагальнення судової практики з проблем визначення загроз як особливого виду суспільно небезпечних наслідків свідчить про необхідність встановлення таких змін у суспільних відносинах (наприклад, у стані виробничих об'єктів, підприємств), унаслідок яких виникає реальна небезпека життю людей або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у статтях кримінального закону благам [64]. Це означає, що суд у своїх висновках повинен довести факт реальної, а не потенційної небезпеки для життя чи здоров'я внаслідок знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Небезпека для життя чи здоров'я людей полягає в такому порушенні нормального функціонування об'єктів житлово-комунального господарства, унаслідок якого виникає реальна небезпека для життя хоча б однієї людини або реальна небезпека заподіяння (настання) шкоди вказаним у цій статті благам.

Поняття «шкода здоров'ю потерпілого» охоплює випадки, пов'язані із заподіянням особі середньої тяжкості чи легких тілесних ушкоджень, що спричинили короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності [64].

Під «іншими тяжкими наслідками» у ч. 3 ст. 270-1 КК України слід розуміти будь-яку суспільно небезпечну шкоду, що підлягає оцінюванню з урахуванням усіх супутніх обставин. Узагалі ж судова практика під такою шкодою розуміє випадки реального заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній людині, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом і більше особам, тривалий простій підприємств, цехів або їхніх виробничих дільниць [64].

Також важливою в контексті вирішення питання кримінальної відповідальності залишається проблема визначення та встановлення майнової шкоди у великому та особливо великому розмірах. Згідно з приміткою 2 до ст. 270-1 КК України майнова шкода вважається

заподіяною у великих розмірах, якщо прямі збитки становлять суму, що у триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а в особливо великих розмірах – якщо прямі збитки становлять суму, що в тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Ураховуючи той факт, що законодавець у статті 270-1 КК України конкретизував великий та особливо великий розмір майнової шкоди, складнощі на практиці може викликати визначення не самого розміру таких збитків, а безпосередньо їхній зміст, тобто з яких елементів повинна складатися зазначена шкода. Звернення до судової практики у справах про умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства підтверджує той факт, що правоохоронні та судові органи обмежуються лише фіксацією вартості викраденої частини об'єкта житлово-комунального господарства, залишаючи поза увагою визначення відповідних збитків такому об'єкту та їхнього розміру. Так, рішенням Корольовського районного суду м. Житомира встановлено, що ОСОБА_1, систематично займаючись розукомплектацією ліфтового обладнання, протягом 2019 р. вчинила крадіжки ліфтових гальмівних котушок на загальну суму 5100 грн. Однак, кваліфікуючи дії винного за сукупністю злочинів як крадіжку гальмівних котушок та пошкодження цілісної системи ліфтового обладнання, поза увагою досудове слідство і суд залишили питання визначення та розрахунку матеріальних збитків, зазначених у ст. 270-1 КК України [65].

Коментарний підхід щодо визначення розміру збитку, передбаченого ст. 270-1 КК України, та його розрахунку спостерігається також на рівні наукових досліджень із питань кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства [33; 39]. У роботі Н. О. Сербіни наведено детальний порядок обрахунку розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян на відповідний рік, без однозначного висновку, з яких складових повинна складатися зазначена шкода [39, с. 130–131].

Таким чином, попередньо констатуємо, що у слідчій та судовій практиці під час кваліфікування діянь, пов'язаних із умисним знищенням чи пошкодженням майна, виникає низка питань щодо визначення порядку та механізму розрахунку майнової шкоди. У юридичній літературі практично відсутні теоретичні дослідження стосовно обґрунтованості такого розрахунку, що, у свою чергу, потребує самостійного дослідження.

Варто зазначити, що майнова шкода як обов'язкова ознака низки складів кримінальних правопорушень має свої відмінності в залежності від характеру злочинного діяння та виду суспільно небезпечних наслідків, які визначає відповідна кримінально-правова норма. Наприклад, на перший погляд у ст. 185 КК України та ст. 194 КК України йде мова про одні й ті ж самі суспільно небезпечні наслідки у вигляді майнових збитків у великому розмірі. До того ж, примітка 3 до ст. 185 КК України вказує на однакову величину розрахунку матеріального збитку в зазначених вище статтях.

Згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України розмір майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення відповідного злочину, визначається лише вартістю цього майна, яка виражається у грошовій оцінці [66]. Таким чином, під час оцінювання заподіяної майнової шкоди власнику майна достатньо встановити вартість цього майна на момент викрадення, враховуючи роздрібні (закупівельні) ціни. За необхідності, у межах кримінального провадження для точного встановлення вартості викраденого майна може бути проведена відповідна експертиза. За такою логікою, враховуючи примітку 3 ст. 185 КК України, повинна б визначатися сума збитків і для умисного знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Однак, згідно зі ст. 22 Цивільного кодексу України «Відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди», збитками визнаються: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода) [67]. Аналогічний підхід до визначення збитків у разі знищення або пошкодження майна закріплений у ст. 225 Господарського кодексу України. Відповідно до ч. 1 згадуваної статті до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, входять: 1) вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; 2) додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною; 3) неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною; 4) матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом [68].

З урахуванням наведеного, визначення шкоди заподіяної кримінальним правопорушенням, пов'язаним зі знищенням або пошкодженням чужого майна, повинно узгоджуватися з положеннями цивільного законодавства. На відміну від викрадення майна, оцінка збитків під час кваліфікації таких злочинних діянь повинна враховувати не лише вартість такого майна, а й інші прямі збитки, зокрема вартість матеріалів та робіт на відновлення пошкодженого майна. Частково такі висновки підтверджуються безпосереднім аналізом чинного кримінального законодавства. На відміну від ст. ст. 185–191 КК України, у ст. 194 та ст. 270-1 КК України мова йде не про вартість майна, а заподіяння шкоди у великому розмірі. Крім цього, у примітці 2 до ст. 270-1 КК України прямо вказується на необхідність розрахунку саме прямих збитків від злочинного посягання. До речі, розрахунок прямих збитків від розкрадання, нестачі, знищення, псування майна, згідно з п. п. 85–86

«Про затвердження Методики оцінки майна» повинен проводитися з урахуванням вимог ст. 22 Цивільного кодексу України [69]. Таким чином, незважаючи на неузгодженість цивільно-правової та кримінально-правової термінології стосовно понять «прямі» та «реальні збитки», безперечно, мова йде про фактичні витрати, вже здійснені потерпілим або які мають бути ним здійснені для відновлення пошкодженого майна (наприклад, у разі знищення шахтно-ліфтового обладнання у майнові збитки слід вносити не лише ринкову вартість самого об'єкта, але й відповідні витрати на його встановлення, під'єднання та запуск). Враховуючи викладене, слід звернути увагу на той факт, що під час розрахунку майнової шкоди у великому розмірі у разі пошкодження чи знищення об'єкта житлово-комунального господарства необхідно враховувати не тільки вартість того чи іншого майна чи його частини, а й витрати, необхідні для відновлення роботи відповідного об'єкта права власності.

Наступною ознакою об'єктивної сторони досліджуваного складу злочину є причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та суспільно небезпечними наслідками. У кримінальному праві причинний зв'язок між діянням та його наслідками є обов'язковим елементом об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення з матеріальним складом. Його встановлення має принципове значення для кваліфікації діяння, оскільки лише ті наслідки, які перебувають у причинному зв'язку з дією або бездіяльністю особи, можуть бути враховані як юридично значущі ознаки складу. Відсутність такого зв'язку унеможливорює притягнення до кримінальної відповідальності за відповідні наслідки, навіть якщо вони фактично настали.

У межах ст. 270-1 КК України причинний зв'язок має бути встановлений з урахуванням принципу необхідної умови та теорії адекватності. Це означає, що наслідок має бути не лише фактично спричинений діянням, а й типовим, передбачуваним результатом такого діяння в конкретних соціальних умовах. Наприклад, пошкодження елементів тепломережі, що призводить до зупинки теплопостачання, є типовим наслідком, який має кримінально-правове значення. Його встановлення передбачає фактологічну фіксацію діяння, оцінку типовості наслідків та унеможливлення альтернативних причин.

У випадках коли для вирішення певних питань під час провадження у справі необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання, суд відповідно до вимог статті 242 КПК України та роз'яснень постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» повинен призначити експертизу [70]. Особливої важливості зазначений висновок набуває у випадку встановлення причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням та наслідками у вигляді відповідних загроз охоронюваним об'єктам [71, с. 12].

Таким чином, деталізоване розкриття причинного зв'язку в межах дослідження не лише відповідає вимогам загальної теорії кримінального

права, а й виконує низку ключових функцій: дозволяє глибше охарактеризувати суспільно небезпечне діяння, забезпечити його належну кримінально-правову кваліфікацію, обґрунтувати межі відповідальності та унеможливити випадки необґрунтованого притягнення особи до кримінальної відповідальності. Особливої актуальності ці аспекти набувають в умовах воєнного стану, коли пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства має системний характер, а наслідки таких дій можуть становити реальну загрозу життю, здоров'ю та безпеці населення. Встановлення юридично значущого причинного зв'язку між діянням і його наслідками є необхідною умовою правомірного застосування кримінального закону, що забезпечує дотримання принципів законності, справедливості та індивідуалізації відповідальності.

Спосіб протиправного посягання – це сукупність прийомів та методів, за допомогою яких злочинець скоює кримінальне правопорушення [72]. Спосіб знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства виступає факультативною ознакою основного складу кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 ст. 270-1 КК України. Згідно з дослідженням матеріалів слідчої та судової практики можна зробити висновок про те, що в абсолютній більшості такі пошкодження відбуваються внаслідок часткової розукомплектації зазначених об'єктів, зокрема зняття кришок люків вентиляційних, водопровідних та інших систем, розкрадання систем ліфтового обладнання [65]. Безперечно, вивчення та узагальнення методів та прийомів знищення та пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, їх аналіз дозволить скорегувати та вдосконалити заходи запобігання такому виду злочинності.

Частина друга статті 270-1 КК України передбачає загально-небезпечний спосіб вчинення діяння. Зазначений спосіб є типовим елементом кваліфікованих складів злочинів, пов'язаних із посяганням на об'єкти матеріального світу, особливо ті, що мають стратегічне, інфраструктурне або екологічне значення.

Загально-небезпечний спосіб – це форма вчинення діяння, яка створює загрозу для життя чи здоров'я невизначеного кола осіб або спричиняє масштабну майнову шкоду. Його застосування як кваліфікуючої ознаки простежується у низці статей КК України, зокрема: ч. 2 ст. 194-1 (умисне пошкодження об'єктів електроенергетики), ч. 2 ст. 270-1 (житлово-комунальне господарство), ч. 2 ст. 292 (транспортні засоби), ч. 2 ст. 194, ст. 195, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 1 ст. 245, ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ст. 399, ч. 2 ст. 411, – де вживається формулювання «інший загально-небезпечний спосіб» або його варіації.

Окремі статті передбачають ще більш деталізовані формулювання, наприклад: п. 2 ч. 2 ст. 115 – «спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб», ч. 1 ст. 258 – «спосіб, який створює небезпеку для життя чи здоров'я людини», ч. 2 ст. 393 – «спосіб, небезпечний для життя і здоров'я інших осіб».

Крім того, загально-небезпечний спосіб визнається обставиною, що обтяжує покарання згідно з пунктом 12 частини першої статті 67 КК України, що підтверджує його системну значущість у межах кримінально-правової кваліфікації.

Його наявність вимагає ретельного встановлення під час досудового розслідування з урахуванням технічних характеристик способу, масштабів загрози та фактичних наслідків. Не зосереджуючи увагу на потребі уніфікації названого поняття в кримінальному законодавстві, зазначимо, що кваліфікація кримінальних правопорушень, учинених наведеними способами ускладнюється їх недостатньою теоретичною розробленістю, а також відсутністю у кримінальному законі тлумачення вказаних понять [73, с. 194]. У той же час, у теорії кримінального права дається невичерпний перелік дій, які можна віднести до загально-небезпечних, або загальні ознаки наслідків їх застосування. Таким чином, у коментарі до кримінального кодексу зазначено, що «під вчиненням злочину загально-небезпечним способом розуміється вчинення його, зокрема, такими способами: вибух, підпал, зараження чи отруєння водойм, затоплення, використання автоматичних пристроїв, електричного струму, газу тощо» [74, с. 154].

У той же час, використання в деяких статтях кримінального закону посилання на інший загально-небезпечний спосіб поряд з вибухами та підпалами дозволяє стверджувати, що останні законодавець відносить до найбільш розповсюджених різновидів загально-небезпечних дій.

Судова практика, незважаючи на різні підходи законодавця до формулювання оціночної ознаки, пов'язаної із скоєнням злочину загально-небезпечним способом, до останнього відносить дії, які створюють загрозу як для життя та здоров'я осіб, так і настання інших суспільно небезпечних наслідків (шкода власності, громадському порядку, громадській безпеці тощо).

Таким чином, загально-небезпечний спосіб вчинення кримінального правопорушення – це такий спосіб вчинення кримінального правопорушення, який посягає на охоронювані кримінальним законом суспільні відносини шляхом: вибуху, підпалу, погрому; затоплення, зараження, отруєння, забруднення небезпечними відходами водойм, ґрунту, повітря; використання автоматичних пристроїв, електричного струму, газу; організації катастрофи [73, с. 195].

Важливим у контексті цієї ознаки є і вплив останньої на особливості конструкції складу кримінального правопорушення. Відтак, на думку колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, умисне знищення чужого майна загально небезпечним способом (ч. 2 ст. 194 КК України) не вимагає встановлення шкоди у великих розмірах. Отже, вживаючи у частині 2 ст. 194 КК України слова «те саме діяння», законодавець має на увазі лише «суспільно небезпечне діяння» як ознаку об'єктивної сторони складу аналізованого злочину,

а тому під час диференціації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження чужого майна у випадку вчинення відповідного злочину шляхом підпалу, вибуху чи іншим загально-небезпечним способом обов'язковою характеристикою є не наслідки, а «загально-небезпечний спосіб знищення або пошкодження». Спосіб знищення, як зазначають судді, пріоритетний, оскільки основним аргументом на його користь є більш вагома соціальна значущість (суспільна небезпека) способу знищення або пошкодження чужого майна порівняно зі «шкодою у великих розмірах» [75].

Не заперечуючи логічної послідовності викладеної аргументації, слід уточнити, що кваліфікуючі ознаки, передбачені у частинах другій і третій статті 270-1 Кримінального кодексу України, не змінюють родової природи складу кримінального правопорушення, а функціонують як елементи його кваліфікованих видів. Вони деталізують обставини, що обтяжують відповідальність за діяння, вже визнане протиправним у межах основного складу, і обґрунтовують застосування більш суворої санкції. Такий підхід відповідає загальній логіці побудови кримінально-правових норм, де кваліфікуючі ознаки слугують інструментом диференціації відповідальності, а не підставою для конструювання нового самостійного складу злочину.

У цьому контексті терміни «діяння» та «дія», які використовує законодавець, слід розглядати як узагальнене поняття, що охоплює всю протиправну поведінку особи – разом із формою вчинення (дія або бездіяльність), наслідками, причинним зв'язком та іншими юридично значущими характеристиками. Така інтерпретація дозволяє уникнути надмірної фрагментації складів правопорушень і забезпечує системність кримінально-правового регулювання.

Виходячи з цього, тлумачення кваліфікуючих ознак як таких, що утворюють новий склад злочину, є методологічно хибним і може призвести до правозастосовної колізії. Наприклад, у випадку повторного вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України) або порушення авторського права (ст. 176 КК України), ігнорування вимоги наявності наслідків, передбачених основним складом, суперечило б принципу матеріальної визначеності кримінального правопорушення. Згідно з цим принципом, кримінальна відповідальність настає лише за діяння, яке має ознаки складу, чітко передбаченого законом.

Таким чином, законодавча конструкція статті 270-1 КК України, що передбачає кваліфікуючі ознаки у її частинах, є логічно обґрунтованою та відповідає загальним принципам кримінального права, зокрема принципу законності, індивідуалізації відповідальності та пропорційності покарання. Вона дозволяє гнучко реагувати на різні форми протиправної поведінки, не порушуючи системності кримінально-правової кваліфікації, і водночас забезпечує належний баланс між захистом критичної інфраструктури та дотриманням правової визначеності.

1.3. Суб'єкт умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Суб'єктом кримінального правопорушення за кримінальним правом України є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність (ст. 18 КК України).

Кримінальний закон і теорія кримінального права вирізняють два види суб'єктів кримінального правопорушення – загальний і спеціальний. Як загальний, так і спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення характеризується наявністю таких обов'язкових ознак: 1) особа фізична; 2) особа осудна; 3) особа, яка вчинила протиправне діяння у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Для загального суб'єкта наявність таких ознак є достатньою, спеціальний же суб'єкт, крім зазначених, повинен мати й інші ознаки, передбачені кримінальним законом [57; с. 118].

Законодавець не вказує в диспозиції статті на ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, що означає наявність лише загальних вимог щодо особи, яка скоює певний злочин. Таким чином, суб'єктом умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства виступає будь-яка фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років.

Першою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення є його *фізичність*. Це означає, що кримінальне правопорушення може бути вчинене винятково фізичною особою – тобто людиною, яка має здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними. Такий підхід закріплений у статті 18 Кримінального кодексу України, яка визначає суб'єкта злочину як фізичну осудну особу, що досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. Фізичність суб'єкта також є передумовою для встановлення інших ознак – віку, осудності, спеціального статусу (наприклад, службової особи, військовослужбовця, іноземця тощо), які можуть впливати на кваліфікацію діяння, обсяг відповідальності та застосування санкцій. У цьому контексті фізична особа виступає не лише як носій правосуб'єктності, а й як об'єкт індивідуалізованого кримінально-правового реагування.

Цей висновок також фактично підтверджений та закріплений у статтях 6, 7 і 8 ККУ, де говориться, що нести кримінальну відповідальність можуть громадяни України, іноземці й особи без громадянства. Тому не можуть бути визнані суб'єктом кримінального правопорушення юридичні особи (підприємства, установи, громадські організації і т. ін.). Пропозиції, які зустрічалися в юридичній літературі, а також рекомендації європейських правників щодо необхідності передбачення в новому КК України кримінальної відповідальності юридичних осіб, не дістали підтримки законодавця. У той же час, враховуючи напрямки розвитку сучасного

кримінального права, в тому числі міжнародного, у 2013 р. Кримінальний кодекс України було доповнено розділом XIV-І «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», яким передбачено відповідальність юридичних осіб за вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах такої юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, перелічених у ст. 96-3 КК України. Зазначений перелік кримінальних правопорушень є вичерпним і у своїй більшій частині стосується протиправних діянь, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди, службовими правопорушеннями, посяганнями на основи національної безпеки. Зазначений підхід зберігається й у проєкті нового Кримінального кодексу України з дещо розширеним переліком суспільно небезпечних діянь, за які передбачена можливість застосування заходів кримінального правового впливу щодо юридичних осіб [76]. Враховуючи відсутність у цьому переліку злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, констатуємо, що за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства кримінальній відповідальності та іншим заходам кримінально-правового характеру підлягає лише фізична особа.

Другою ознакою суб'єкта є *осудність*, тобто здатність особи під час вчинення кримінального правопорушення усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними (ч. 1 ст. 19 КК України). Чинне кримінальне законодавство виходить із того, що лише осудна особа може вчинити кримінальне діяння і, отже, може підлягати кримінальній відповідальності. Кримінальне правопорушення завжди є актом поведінки особи, яка діє свідомо. У разі сумнівів у здатності особи усвідомлювати свої дії або керувати ними проводиться психіатрична експертиза (ст. 509 КПК України). Таким чином, в кримінальному законодавстві презюмується здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними і лише у випадках коли поведінка особи під час вчинення суспільно небезпечного діяння була неадекватною (затмарення свідомості, порушення сприйняття, мислення, волі, емоцій, інтелекту чи пам'яті тощо) або є медичне підтвердження наявності у особи розладу психічної діяльності або психічного захворювання, вимагається проведення психіатричної експертизи для констатації стану осудності.

Третьою ознакою суб'єкта кримінального правопорушення виступає *вік*. Скоєння суспільно небезпечного діяння особою, яка не досягла на час вчинення кримінального правопорушення визначеного законом віку, свідчить про відсутність суб'єкта кримінального правопорушення, а отже, про відсутність складу кримінального правопорушення, внаслідок чого унеможливорюється і кримінальна відповідальність. Загальний вік кримінальної відповідальності складає 16 років (ч. 1 ст. 22 КК). Розглядаючи проблему віку кримінальної відповідальності, слід наголосити, що в 16 років людина здатна усвідомлювати суспільно небезпечний характер умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства та давати відповідну оцінку його результатам. Про це свідчить також слідча

та судова практика, відповідно до якої майже 5 % вчинюваних злочинів зазначеної категорії скоюють неповнолітні [77, с. 12]. У той же час звертаємо увагу на певну невідповідність щодо віку кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства загально-небезпечним способом з аналогічними діями, передбаченими загальною нормою. Згідно з частиною 2 статті 22 КК України відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна (ч. 2 ст. 194, 347, 352, 378, ч.ч. 2, 3 ст. 399) встановлюється з 14 років, однак стосовно аналогічних дій, вчинених щодо об'єктів електроенергетики (ч. 2 ст. 194-1 КК України), об'єктів житлово-комунального господарства (ч. 2 ст. 270-1 КК України), об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів (ч. 2 ст. 292 КК України) кримінальна відповідальність залишається на рівні 16 років. Враховуючи особливості способу заподіяння шкоди зазначеним об'єктам, підвищений ступінь суспільної небезпеки та суспільно шкідливі результати зазначених посягань, пропозиції щодо зниження віку кримінальної відповідальності до 14 років за вказані посягання є обґрунтованими та такими, що узгоджуються з системою кримінальних правопорушень, пов'язаних зі знищенням та пошкодженням майна та інших об'єктів кримінально-правової охорони, передбачених кримінальним законодавством України [39, с. 140–142; 33, с. 148].

Питання *зниження віку кримінальної відповідальності* за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства загально-небезпечним способом (ч. 2 ст. 270-1 КК України) потребує глибшого обґрунтування, ніж лише констатація простої аналогії зі суміжними кримінально-правовими нормами. Аргументація на користь такої пропозиції базується на низці ключових положень, що мають як нормативне, так і кримінологічне підґрунтя.

По-перше, характер і наслідки правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 270-1 КК України, є співмірними за рівнем суспільної небезпечності діям, за які вже передбачено кримінальну відповідальність з 14 років. Йдеться, зокрема, про ч. 2 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження), ст. 113 КК України (диверсія), а також про спеціальні склади, пов'язані з пошкодженням об'єктів інфраструктури, – ст. 194, 347, 352, 378, 399 КК України. У всіх цих випадках законодавець визнає, що особа у віці від 14 років здатна усвідомлювати характер своїх дій, їх наслідки та керувати своєю поведінкою, що є достатньою підставою для притягнення до кримінальної відповідальності.

По-друге, сучасна кримінологічна ситуація в Україні, особливо в умовах воєнного стану, свідчить про зростання кількості умисних посягань на об'єкти житлово-комунального господарства, у тому числі з боку неповнолітніх. Такі дії нерідко вчиняються групами осіб, мають

загально-небезпечний характер (підпали, вибухи, пошкодження систем водо- та тепlopостачання) і спричиняють реальні загрози життю, здоров'ю та безпеці населення. Ігнорування цієї тенденції у кримінальному законодавстві створює прогалину, яка унеможлиблює належне реагування правоохоронних органів на такі діяння. Наприклад, група підлітків вчинила підпал контейнерів для твердих побутових відходів, що належать комунальному підприємству. Вогонь перекинувся на трансформаторну підстанцію, спричинивши аварійне вимкнення електроенергії в житловому секторі (Львів, 2022) [78].

По-третє, зниження віку кримінальної відповідальності не означає автоматичного застосування найсуворіших санкцій до неповнолітніх. Навпаки, це відкриває можливість застосування спеціальних норм щодо неповнолітніх, передбачених розділом XV Загальної частини КК України. Вони враховують вікові особливості, рівень розвитку, здатність до ресоціалізації та потребу у виховному впливі. Таким чином, законодавець отримує інструмент для гнучкого реагування – від пробаційного нагляду до обмеження волі – залежно від обставин конкретного правопорушення.

По-четверте, міжнародні стандарти, зокрема Конвенція ООН про права дитини, не забороняють встановлення кримінальної відповідальності з 14 років, якщо це обґрунтовано характером правопорушення та передбачає належні гарантії захисту прав неповнолітніх. Більше того, низка європейських країн, зокрема Польща, Литва, Естонія, уже передбачає можливість притягнення до відповідальності з 14 років за діяння, що створюють загрозу життю, здоров'ю або громадській безпеці. Наприклад, відповідно до Кримінального кодексу Естонії, особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності з 14 років, якщо йдеться про умисне вбивство, тяжке тілесне ушкодження, загально-небезпечні діяння (вибух, підпал, отруєння), пошкодження об'єктів критичної інфраструктури [79].

У межах дослідження суб'єкта кримінального правопорушення потребує розгляду і така кваліфікуюча ознака ч. 2 ст. 270-1 КК України, як *повторність*. Відповідно до ч. 1 ст. 32 КК України повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.

Вирізняють загальну та спеціальну повторність. У першому випадку мова йде про скоєння особою двох або більше діянь, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу. У другому мова йде про вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями Кримінального кодексу. Спеціальний вид повторності має місце лише у випадках, передбачених у Особливій частині Кримінального кодексу.

Слід зазначити, що повторність є однією з найпоширеніших кваліфікуючих ознак, що посилюють кримінальну відповідальність за скоєне. Як зазначають науковці, повторність кримінальних правопорушень – не тільки юридичне поняття, але й небажане соціальне явище, яке негативно характеризує особу винного [80, с. 17]. Її наявність свідчить про певне злочинне спрямування особи, а в окремих випадках про його злочинний професіоналізм. У зв'язку з цим, як юридичне поняття повторність злочинів має характеризуватися певними юридичними ознаками, а як соціальне явище – вказувати на наявність певних негативних соціально зумовлених якостей, які сигналізують про підвищену суспільну небезпеку особи [77, с. 97]. Аналіз судової практики свідчить про те, що майже половину кримінальних правопорушень, пов'язаних із умисним знищенням або пошкодженням майна, в тому числі об'єктів житлово-комунального господарства вчиняють особи, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення [77, с. 9; 81 с. 132]. У значній частині попередня злочинна діяльність таких осіб пов'язана із вчиненням кримінальних правопорушень проти власності, у тому числі крадіжок та умисного знищення чужого майна [77, с. 97].

Як зазначено в листі Верховного Суду України, повторність злочинів, передбачених різними статтями КК, має місце у випадках, передбачених Особливою частиною кримінального кодексу і пов'язана з тим, що певні злочини, які кваліфікуються за різними статтями, мають однаковий чи близький об'єкт або за їх допомогою прагнуть досягти однакової чи близької за своєю суттю мети. Такий їх вид є повторністю однорідних злочинів. Указівка на наявність такої повторності повинна бути або у примітці до відповідної статті, або в самій її диспозиції. Наприклад, така повторність передбачена приміткою до ст. 185 КК, у якій визнано для злочинів проти власності повторність не тотожних, а однорідних злочинів і зазначено: «У статтях 185, 186 та 189–191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу». Аналогічне положення містить диспозиція ч. 2 ст. 307 КК щодо злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків [82].

Ураховуючи, що умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства є спеціальним видом знищення або пошкодження чужого майна, а також той факт, що кримінальне законодавство налічує низку інших спеціальних видів знищень або пошкоджень як майна, так й інших об'єктів кримінально-правової охорони, пропонується розширити підстави диференціації кримінальної відповідальності спеціальною повторністю, зокрема додавши до зазначеної ознаки скоєння особою умисних знищень або пошкоджень, передбачених ст. ст.194, 194-1, 292, 347, 352, 378, 399 КК України. Аналогічний підхід слід запропонувати й у вищезгаданих кримінальних правопорушеннях.

1.4. Суб'єктивна сторона умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення є відбиттям психічних процесів, що проходять у свідомості особи, характеризують її волю й детермінують поведінку. На відміну від об'єктивної сторони, яка характеризує протиправне діяння із зовнішньої (фізичної) сторони, суб'єктивна виступає як внутрішня його характеристика.

Зміст суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення характеризують певні юридичні ознаки. Такими ознаками є вина, мотив та мета вчинення злочину або проступку. Вони тісно пов'язані між собою, проте їхній зміст і значення у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення не однакові [36, с. 152].

Вина особи – це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу кримінального правопорушення, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Стаття 62 Конституції України закріплює правовий принцип, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може підлягати покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [83]. Таким чином, відсутність вини унеможливорює суб'єктивну сторону і тим самим склад кримінального правопорушення. Значення вини у кримінальному праві неможливо переоцінити. Вина як складова суб'єктивної сторони кримінального діяння, одночасно виступає цілісною характеристикою кримінального правопорушення в усіх його суттєвих для відповідальності проявах, тому що, по-перше, вона відображає об'єктивні властивості кримінального діяння, по-друге, представляє собою план (або психологічну причину) кримінального правопорушення і, по-третє, містить попередню суспільну оцінку небезпечності діяння, а також знання цієї оцінки винним.

Визначення вини до теперішнього часу викликає жваву дискусію в наукових колах, у той же час у КК України законодавець сформулював її кримінально-правовий зміст. Відповідно до ст. 23 КК виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина, відповідно до закону, виступає не тільки як родове поняття умислу та необережності, а є, перш-за все, психічним ставленням особи до вчинюваного нею кримінального діяння.

Законодавство визначає дві форми вини – *умисел та необережність*.

Торкаючись проблеми встановлення форми вини в умисному знищенні або пошкодженні об'єктів житлово-комунального господарства, слід зазначити, що український законодавець у диспозиції статті та безпосередньо в її назві вказав на умисний характер цього діяння. Однак наявність в одному складі множинності суспільно небезпечних наслідків, різних за своїм змістом, викликає значні складнощі в питаннях

визначення форми вини названого злочину не лише в теорії кримінального права, але й безпосередньо у правозастосовній діяльності.

Умисел поділяють на прямий і непрямий. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК).

Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК).

Як бачимо, законодавець, визначаючи умисел (як і вини в цілому), використовує зміст інтелектуального та вольового елементів психіки.

Інтелектуальний момент умислу (як прямого, так і непрямого) полягає: 1) в усвідомленні особою суспільно небезпечного характеру свого діяння (дії або бездіяльності); 2) у передбаченні його суспільно небезпечних наслідків.

Вольовий момент умислу характеризується бажанням особою настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (у разі прямого умислу) або хоча й небажанням, але свідомим припущенням їх настання (у разі непрямого умислу).

Слід зазначити, що передбачення особою суспільно небезпечних наслідків діяння, що вона має намір учинити, як ознака інтелектуального моменту умислу, полягає в тому, що особа передбачає можливість або неминучість настання встановлених кримінальним законом суспільно небезпечних наслідків, розвиток (хоча б у загальних рисах) причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням і цими наслідками [84, с. 89–94; 85, с. 17–21]. Із цього випливає, що передбачення суспільно небезпечних наслідків, як ознака інтелектуального моменту умислу, має місце лише у кримінальних правопорушеннях із матеріальним складом. Зазначене стосується і вольового моменту умислу, а саме бажання або свідомого припущення суспільно небезпечних наслідків.

У результаті аналізу об'єктивних ознак умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства можна констатувати, що конструкція складу злочину, передбаченого статтею 270-1 КК України, є *матеріальною*. Це означає, що кримінальна відповідальність настає лише за умови настання суспільно небезпечних наслідків, які перебувають у причинному зв'язку з діянням, зокрема неможливість експлуатації, порушення нормального функціонування об'єктів, загроза життю чи здоров'ю людей або майнова шкода у великому розмірі. Вчиняючи умисне знищення або пошкодження відповідних об'єктів, винна особа усвідомлює суспільну небезпечність свого посягання, передбачає можливість або неминучість настання шкідливих наслідків і бажає їх настання (прямий умисел) або свідомо припускає їх настання (непрямий умисел). Такий рівень усвідомлення та волевиявлення є достатнім для констатації суб'єктивної сторони злочину, що узгоджується з загальними положеннями теорії кримінального права.

Однак враховуючи, що крім основного, зазначений склад кримінального правопорушення має проміжний та похідний суспільно небезпечні наслідки, питання визначення форми вини залишається доволі актуальним. Зокрема, на думку С. В. Незнайка суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, характеризується лише умисним ставленням до проміжних наслідків. У іншому разі, як стверджує науковець, слід констатувати відсутність складу розглядуваного злочину [33, с. 154]. Аналогічного погляду дотримується Н. О. Сербіна [39, с. 153–154]. Основною помилкою таких висновків, на нашу думку, є неправильне розуміння як характеру суспільно небезпечного діяння розглядуваного злочину, так і наслідків, визначених у диспозиції частини 1 ст. 270-1 КК України. І С. В. Незнайко, і Н. О. Сербіна у своїх дисертаційних роботах розглядають знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства як процес протиправної діяльності, внаслідок чого основний склад кримінального правопорушення містить лише 2 види наслідків. При цьому, на думку Н. О. Сербіни, неможливість експлуатації або порушення нормального функціонування ушкоджених об'єктів є одночасно і основним, і проміжним наслідком [39, с. 131]. Звісно, у такому разі, психічне ставлення до основних суспільно небезпечних наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування ушкоджених об'єктів априорі не може бути визнано необережним, враховуючи вказівку законодавця на умисний характер цього злочину. Однак, як ми вже зазначали під час розгляду об'єктивної сторони складу досліджуваного злочину, терміни «знищення» або «пошкодження» характеризують не лише суспільно небезпечне діяння, а і його суспільно небезпечні наслідки. У цьому разі, і неможливість експлуатації та порушення нормального функціонування, і небезпека для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі є більш віддаленими (проміжними та похідними) наслідками безпосереднього знищення або пошкодження таких об'єктів. У такому аспекті озвучені О. В. Смаглюком висновки про те, що відношення особи до наслідків у вигляді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ можуть характеризуватися необережною виною, виглядають доречними та обґрунтованими [33 с. 154; 86, с. 463]. У іншому випадку слід визнати, що необережне ставлення до факту створення загрози чи реальної неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування таких об'єктів унеможлиблює кримінальну відповідальність. Твердження ж С. В. Незнайка про те, що за своїм змістом поняття «наслідки у виді неможливості експлуатації або порушення нормального функціонування об'єктів ЖКГ» та «знищення» і «пошкодження» об'єктів ЖКГ є ідентичними, навряд чи стане дієвим аргументом щодо заперечення необережної форми вини стосовно неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких

об'єктів. Слід враховувати також той факт, що судові органи у своїх рішеннях не приділяють уваги не лише проблемам суб'єктивної сторони, але навіть перевірці наявності в матеріалах справи доказів заподіяння наслідків у вигляді порушення функціонування та створення загрози життю та здоров'ю людей [65]. Таким чином, слід зазначити, що психічне ставлення винної особи до проміжних та похідних наслідків в умисному знищенні або пошкодженні об'єктів житлово-комунального господарства передбачає як умисну, так і необережну форму вини. У той же час слід визнати, що умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, що спричинило загибель або тілесні ушкодження (ч. 3 ст. 270-1 КК України) унеможливають наявність умисної форми вини до вказаних наслідків. За наявності наміру вчинити вбивство або заподіяння шкоди здоров'ю людини шляхом знищення або пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства слід кваліфікувати як умисне вбивство чи заподіяння тілесних ушкоджень відповідного ступеня тяжкості.

Мотив і мета є факультативними ознаками умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, оскільки законодавець не передбачив їх у цій кримінально-правовій нормі. Однак, згідно з КПК України, вони підлягають доказуванню у кримінальному провадженні – мотив учинення кримінального правопорушення як одна з обставин його вчинення, а мета – як обставина, що може обтяжувати чи пом'якшувати покарання [70]. Отже, встановлення мотиву і мети реального злочину можуть впливати на кваліфікацію суспільно небезпечного діяння та обов'язково повинні бути враховані судом під час призначення покарання [39, с. 156].

Мотив і мета учинення умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства можуть бути різними. До такого злочину можуть спонукати помста, кар'єризм, бажання приховати недоліки тощо. Дослідження кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України дозволяє стверджувати, що в абсолютній більшості мотивом указаних дій є користь, а сам злочин є лише способом заволодіння чужим майном. Відтак, ОСОБА_4 систематично займалась викраденням гальмівних катушок ліфту для їхньої подальшого продажу, чим пошкодила ліфтове обладнання та створила загрозу життю громадян [65].

2. ОСОБЛИВОСТІ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

2.1. Диференціація кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Розгляд особливостей диференціації та реалізації кримінальної відповідальності є одним з найактуальніших питань, що поєднує нормативну глибину з практичною актуальністю. У його межах здійснюється комплексне осмислення того, як законодавчі механізми диференціації кримінальної відповідальності – через кваліфікуючі ознаки, ступені тяжкості, форму вини та індивідуальні характеристики суб'єкта – втілюються у правозастосовній практиці,

У цьому контексті принциповим та важливим є вирішення питань про можливість застосування норм Загальної частини КК України щодо звільнення від кримінальної відповідальності, визначення підстав диференціації відповідальності за незакінчену злочинну діяльність, запровадження кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Вирішення окреслених завдань дозволить не лише систематизувати законодавчі положення з протидії, а й сформувати концептуальну рамку для оцінки ефективності кримінально-правових засобів у сфері охорони житлово-комунального господарства.

Структура сучасної злочинності в Україні характеризується значною часткою тяжких та особливо тяжких злочинів, відсоток яких у 2023 р. сягнув 65,3 % [87], при тому що у 2017 р. він складав лише 37,6 % і вважався суттєвим [88, с. 50]. Підтверджує негативну динаміку й кількість засуджених за вказані категорії злочинів. За даними ДСА у 2023 р. за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів засуджено 31,6 тис. осіб, що на 69,6 % (18,7 тис.) більше, а їх частка серед усіх засуджених за всі види кримінальних правопорушень також значно зросла і становила 47,5 % (37,6 % порівняно з попереднім роком) [89]. Не залишилися осторонь сучасних тенденцій і злочинні знищення або пошкодження майна. Таким чином, від початку 2001 р. в Україні зареєстровано понад 50000 умисних знищень або пошкоджень чужого майна [90, с. 113]. І це тільки офіційно зареєстровані показники злочинних посягань, передбачених ст.194 КК України, що не охоплюють посягань на окремі види майна, зокрема об'єктів електроенергетики чи житлово-комунального господарства. Також, враховуючи достатньо високу латентність злочинних порушень у зазначеній сфері, можна твердити, що реальна картина заподіяння матеріальних та інших збитків від зазначеної групи посягань є набагато гіршою.

Основні причини зростання злочинності криються у кризовій ситуації в державі, яка знаходиться у стані війни, різкому соціальному розшаруванні суспільства, політичній нестабільності в країні, а також в недоліках правозастосовної діяльності.

До введення в дію у 2001 р. нового КК України багато практиків, а нерідко й науковців нарікали на неможливість боротьби зі злочинністю за наявної в їх розпорядженні правовій базі. Панацею бачили в новому Кримінальному кодексі України, який був прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р. Однак очікуваного суттєвого скорочення злочинності все-таки не відбулося, навпаки, щорічна реєстрація більш ніж півмільйонної кількості злочинних посягань свідчить про зворотне. Намагання законодавця за допомогою кримінального закону вирішити соціально-економічні проблеми в державі призвели до того, що за менш ніж 20-річну історію свого існування кримінальний кодекс оновився майже на 75 %, а деякі норми були піддані ревізії двічі, а то і тричі. Обмеженість кримінально-правового інструментарію та неефективність запровадження нових кримінально-правових заборон штовхають законодавця до пошуку нових шляхів у вирішенні соціальних конфліктів, що у свою чергу призводить до певних міжгалузевих диспропорцій у питаннях врегулювання та охорони відповідних суспільних відносин [91, с. 126; 92, с. 19].

Саме відсутність прямого кримінально-правового врегулювання умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства на думку законодавця унеможливило ефективність захисту комунальної та державної власності. З цією метою у 2011 р. і було запроваджено кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України) [21]. Тим не менше, незважаючи на впровадження спеціальних норм про відповідальність за посягання на окремі об'єкти власності, у тому числі у сфері житлово-комунального господарства, низькі показники облікованих кримінальних правопорушень зазначеної групи свідчать про певну неефективність кримінально-правових заходів із попередження злочинності у сфері захисту потреб населення з функціонування житлово-комунального господарства. Відтак, у період 2014–2022 рр. було обліковано 124 кримінальних провадження за ст. 270-1 КК України. І лише трохи більше десяти з них було направлено до суду з обвинувальним вироком, ще 71 провадження було закрито протягом підзвітного періоду за п.п. 1, 2 ст. 284 КПК України за відсутності події або складу кримінального правопорушення. Зазначене примушує законодавця розглядати можливості вдосконалення чинного законодавства або здійснювати пошук інших шляхів захисту прав населення та інтересів держави в зазначеній сфері.

Слід визнати, що наукова спільнота дуже критично поставилася до внесення відповідних змін у чинне законодавство стосовно умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Більше того, лунають окремі пропозиції про необхідність відмови від виділення самостійного складу кримінального правопорушення,

передбаченого ст. 270-1 КК, аргументовані зайвим виокремленням об'єктів власності, уже поставлених під охорону кримінального кодексу [33; 39].

Як вбачається з пояснювальної записки до законопроекту, необхідність прийняття змін до кримінального кодексу була пов'язана зі суттєвим збільшенням посягань на об'єкти житлово-комунального господарства та неможливістю запобігання вказаним правопорушенням за допомогою наявного у правозастосувача правового інструментарію. Тому, не стверджуючи того, що чинний кримінальний кодекс України є ідеальним, вважаємо, що він не вичерпав свого потенціалу в реалізації завдань із охорони прав та свобод громадян (в тому числі в питаннях захисту інтересів громадян та громади в цілому у сфері функціонування житлово-комунального господарства) та запобігання кримінальним правопорушенням.

Одним з напрямів посилення ефективності кримінального закону є диференціація кримінальної відповідальності. Слід наголосити, що визнання диференціації кримінальної відповідальності кардинальним напрямом кримінально-правової політики не завжди було аксіоматичним [93, с. 24].

По суті, про диференціацію кримінальної відповідальності як напрямку або принципу кримінально-правової політики у кримінально-правовій літературі стали писати відносно недавно – від 70-х років, зокрема про неї йдеться в роботах І. М. Гальперіна, Г. А. Злобіна, С. Г. Келіної, Г. Л. Крігер і Г. А. Крігер, А. І. Коробєєва, П. В. Коробова, Л. Л. Круглікова, В. І. Курляндського, Ю. Б. Мельникової, А. М. Яковлєва. І лише наприкінці ХХ ст. проблему диференціації кримінальної відповідальності стали розглядати як один з основних принципів кримінально-правової політики держави [93, с. 35–36].

У науковій літературі з кримінального права останніх років диференціація кримінальної відповідальності, як правило, визнається принципом, метою або тенденцією розвитку (кардинальним напрямом) кримінально-правової політики держави [94, с. 54; 95, с. 33; 96, с. 6; 97, с. 40]. Сутність цього принципу науковці вбачають у суворості кримінального закону щодо небезпечних рецидивістів і осіб, винних у скоєнні тяжких злочинів, і одночасно у створенні широкого набору засобів, за допомогою яких можна домогтися ефективного перевиховання осіб, винних у скоєнні менш небезпечних злочинів або осіб, які вже стали на шлях виправлення [98, с. 10; 99, с. 69; 100, с. 58; 101, с. 77]. Зазначений пошук не припиняється і до сьогодні. Таким чином, останні зміни до системи кримінальних покарань говорять про подальшу модернізацію чинного кримінального законодавства та відмови від принципу «таліона» в сучасній системі кримінально-правових координат (посилання на прийняття закону про пробаційний нагляд). Слід також наголосити на необхідності розмежування диференціації кримінальної відповідальності та її індивідуалізації. Остання належить до сфери правозастосувача, суб'єктом якої виступає суд. Диференціація же кримінальної відповідальності охоплює законодавчий рівень, і суб'єктом такої диференціації виступає законодавець [93, с. 38].

Диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності тісно взаємопов'язані і є «двома сторонами» кримінальної відповідальності. Вони логічно доповнюють одна одну, однак мають різну правову природу. У разі диференціації законодавець окреслює загальний контур, рамки караності, враховуючи ступінь суспільної небезпеки діяння. Тут судовий розсуд обмежується суворими рамками закону. У разі індивідуалізації ж відповідальності суддя в наданих йому межах вибирає вид та розмір покарання, керуючись уже врахованими законодавцем в санкції статті характером та типовим ступенем небезпеки, самостійно оцінюючи індивідуальний ступінь суспільної небезпеки скоєного [93, с. 38–39]. У багатьох випадках законодавчі недоліки спотворюють індивідуалізацію, надаючи слідчим, прокурорам та суддям дуже широкі повноваження щодо тлумачення законодавчих норм. Зокрема, досить широке використання оціночних понять для опису кваліфікуючих і привілейованих ознак до цих пір спостерігається у кримінальному кодексі України. Наприклад, дефініція «грубе порушення» переходить з радянського кодексу в кодекс незалежної України практично без змін, надаючи додаткові можливості правозастосувачу в тлумаченні злочинної та незлочинної поведінки правопорушника. Характерними залишаються широкі рамки окремих санкцій, нечітка законодавча регламентація підстав звільнення від покарання (кримінальної відповідальності), менш активне використання кваліфікуючих і привілейованих ознак в порівнянні зі «звичайними» пом'якшуючими і обтяжуючими обставинами. Все це, безумовно, створює передумови для розширення свободи судді, якому законодавець делегував частину своєї компетенції. Іншими словами, рівновага між диференціацією та індивідуалізацією відповідальності в таких випадках може порушуватися на користь останньої.

Заходи диференціації кримінальної відповідальності, які вже існують у чинному кримінальному законодавстві, можна назвати достатньо прогресивними і такими, що суттєво звужують суддівське свавілля. Зокрема це стосується зниження максимального розміру покарання при незакінченій злочинній діяльності (ст. 68 КК України), обмеження виду та розміру покарань, які можуть бути застосовані до неповнолітніх (ст. 98 КК України), а також скорочення строків давності (ст. 106 КК України).

Диференціація, таким чином, належить до блоку категорій «кримінальна відповідальність» і характеризує процес здійснення кримінально-правової політики у сфері правотворчості. Її завданням є розроблення на рівні закону такого розмаїття заходів кримінально-правового характеру, яке найбільшою мірою відповідало б різноманітності типів злочинів і осіб, які їх здійснюють. Суб'єктом такої диференціації відповідальності виступає законодавець, а її підставою – тип злочину і тип особи, яка його вчинила [93, с. 67].

Більшість науковців визнають можливість диференціації кримінальної відповідальності як нормами Загальної, так і Особливої частини. У Загальній частині кримінального кодексу така диференціація здійснюється за допомогою інституту звільнення від кримінальної відповідальності (розділ IX), а також уже згадуваними вище нормами про призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та за кримінальне правопорушення, вчинене у співучасті, а також за наявності обставин, що пом'якшують покарання (ст. ст. 68, 69-1 КК України).

Що стосується Особливої частини, то диференціація кримінальної відповідальності в більшості випадків здійснюється за допомогою кваліфікованих та привілейованих складів злочинів. Саме властивість кваліфікуючих і привілейованих ознак відобразити в законі типову ступінь суспільної небезпеки, притаманну групам кримінальних правопорушень, закономірно призводить до градування типового покарання, а через нього і кримінальної відповідальності так, щоб кримінальним правопорушенням з підвищеною (зниженою) суспільною небезпекою відповідали адекватні заходи кримінальної відповідальності (типового покарання) [93, с. 176].

Під час запровадження інституту звільнення від кримінальної відповідальності та окремих його підстав законодавцю слід враховувати той факт, що за своєю суттю звільнення є швидше винятком, ніж нормою. За загальним правилом наслідком злочину є притягнення винної особи до кримінальної відповідальності. Якщо така міра відповідальності в більшості випадків виявляється надто суворою, доречно ставити питання про декриміналізацію самого діяння, наприклад, про його переведення в розряд адміністративних правопорушень. Недотримання зазначеної вимоги тягне вельми негативні наслідки. Аналізуючи кількість осіб, звільнених від кримінальної відповідальності слід зазначити, що у 2019 р. суди України звільнили від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК) 1914 осіб (2,7 % від загальної кількості засуджених у 2019 р.), у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК) 3347 осіб (4,75 %), у зв'язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК) 375 осіб (0,5 %), у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК) 466 осіб (0,66 %) [90, с. 50–53]. Таким чином, питома вага осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, у 2019 р. склала лише 8,6 % від загальної кількості засуджених, що підтверджує дієвість та доцільність застосування зазначеного інституту.

Водночас привертає увагу той факт, що національні суди зловживають іншим інститутом кримінального законодавства, який пов'язаний із звільненням від відбування покарання з випробуванням. Як і звільнення від кримінальної відповідальності, його поширення у практиці національних судів говорить про певну невідповідність санкцій характеру та ступеню суспільної небезпеки вчинюваного або ж про певні

форми зловживань під час здійснення правосуддя. Відтак, з моменту прийняття нового кримінального кодексу показник кількості осіб, звільнених від покарання з випробуванням (ст. 75 КК), складає близько 40-50 % від загальної кількості засуджених [90, с. 74]. І навіть враховуючи суттєве зменшення в абсолютному вираженні таких показників протягом останніх 20 років (з 122864 осіб у 2004 р. до 26745 осіб у 2019 р.) питома вага засуджених, звільнених від покарання з випробуванням (ст. 75 КК) залишається на досить високому рівні (38 % у 2019 році). Відтак, 6 березня 2019 р. близько 23-ї години ОСОБА_4, перебуваючи неподалік житлового багатоквартирного будинку АДРЕСА_2, з метою таємного викрадення чужого майна (крадіжки) з корисливих спонукань, скориставшись тим, що за нею ніхто не спостерігає, шляхом вільного доступу підійшов до каналізаційного колодязя та зняв з нього каналізаційний люк вартістю 2500 грн., який (люк) є об'єктом житлово-комунального господарства і перебуває на балансі комунального підприємства «Водоканал» Першотравневої селищної ради Овруцького району Житомирської області. Викраденням зазначеного люка ОСОБА_4 пошкодила об'єкт житлово-комунального господарства, що могло призвести до неможливості експлуатації, порушення нормального функціонування таких об'єктів і спричинило небезпеку для життя та здоров'я людей. Рішенням Овруцького районного суду Житомирської області ОСОБУ_4 визнано винною у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 185 КК України та ч. 1 ст. 270-1 КК України, та призначено їй покарання за сукупністю злочинів у виді одного року шести місяців обмеження волі. На підставі ст. 75 КК України ОСОБУ_4 звільнено від відбування призначеного покарання з випробуванням із іспитовим строком один рік шість місяців та покладено на неї обов'язки, передбачені п.п. 1, 2 ст. 76 КК України, а саме: періодично з'являтися на реєстрацію до уповноваженого органу з питань пробації, повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання [102]. Схожі рішення містяться у вироках Пролетарського районного суду м. Донецька [23], Народицького районного суду Житомирської області [103] та низки інших [104]. Наведене підтверджує необхідність більш поглибленого аналізу причин поширеності застосування судами цього інституту, що може свідчити про певну неадекватність та застарілість системи кримінальних покарань, у тому числі за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства.

Не додає впевненості щодо реалізації цього напрямку і проєкт нового ККУк раїни [105]. Незважаючи на впровадження інших кримінально-правових засобів, окрім покарання до засудженого, перелік заходів впливу на особу за умисне знищення чи пошкодження чужого майна залишився традиційним – штраф, обмеження свободи або строкове ув'язнення (ст. ст. 6.1.13–6.1.15 проєкту).

На сучасному етапі розвитку кримінального права теоретики та практики все більше уваги приділяють концепціям застосування альтернативних покаранню заходів кримінально-правового впливу. Метою застосування альтернативних заходів є досягнення приватної превенції шляхом вирішення конфлікту між обвинуваченим, потерпілим і суспільством поза рамками кримінального судочинства. Наприклад, конфлікт обвинуваченого з суспільством «знімається» шляхом виконання робіт у громадських інтересах у Бельгії, конфлікт з державою може бути вирішений шляхом сплати грошової суми в казну в Німеччині, а конфлікт з громадянином-потерпілим – шляхом відшкодування йому шкоди, заподіяної злочином [93, с. 213]. Слід зазначити, що пошук альтернатив традиційному покаранню спостерігається у кримінальному законодавстві як в процесі існування чинного кримінального кодексу, так і під час розроблення проєкту нового. Зокрема, проєкт кримінального кодексу України передбачає поряд з безпосередньо покаранням застосування інших кримінально-правових засобів до засудженого з метою убезпечення людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та інших протиправних діянь. Зокрема, це засоби пробації, засоби безпеки, реституція чи компенсація; конфіскація майна чи вилучення речі [105]. Примітно, що на відміну від чинного кримінального законодавства пробація віднесена не до покарання, а до інших кримінально-правових засобів.

Таким чином, застосування альтернатив покарання, а також звільнення від кримінальної відповідальності одночасно може досягати декількох цілей: відновлення порушеного права, подолання соціального конфлікту, економії кримінальної репресії.

Звільнення від кримінальної відповідальності є складним і водночас важливим інститутом кримінального права, що передбачає можливість держави – в особі суду – утриматися від кримінального переслідування до винної особи за наявності передбачених законом підстав. Такий підхід реалізує принципи справедливості, доцільності та гуманізму, дозволяючи враховувати індивідуальні обставини конкретного правопорушення.

По-перше, суд здійснює дискреційне повноваження щодо звільнення особи від кримінальної відповідальності, якщо встановлено, що її діяння формально містить склад злочину, але за своїм характером та обставинами не потребує застосування покарання. По-друге, суд має переконатися, що конкретний випадок відповідає умовам, за яких Кримінальний кодекс України допускає або передбачає обов'язкове звільнення від відповідальності.

Згідно з ч. 2 ст. 44 КК України, звільнення від кримінальної відповідальності є формою реалізації кримінально-правової норми, що здійснюється винятково судом у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним кодексом України. Таке рішення не заперечує факту вчинення злочину, а є юридично обґрунтованим утриманням держави від реалізації заходів кримінального покарання.

Кримінальний кодекс України містить низку підстав для звільнення від кримінальної відповідальності. У науковій літературі сформовано систему їх класифікації за такими критеріями: за розміщенням у КК України – загальні (Загальна частина) та спеціальні (Особлива частина); за характером застосування – обов'язкові та факультативні; за умовністю – умовні (за наявності додаткових обставин) та безумовні; за природою обставин – об'єктивні (зовнішні умови) та суб'єктивні (властивості особи).

Види звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Особливої частини Кримінального кодексу звичайно називають або спеціальними [106, с. 87], або окремими [107, с. 22–23].

Як було зазначено вище, законодавець не передбачає спеціальних підстав звільнення від кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Вказане означає, що можливості звільнення від кримінальної відповідальності за посягання у зазначеній сфері зосереджені лише в Загальній частині КК України, безпосередньо у Розділі IX.

Передбачені загальною частиною кримінального кодексу України види звільнення від кримінальної відповідальності можна розділити на дві групи: факультативні (дискреційні) та обов'язкові (імперативні). До факультативних видів звільнення належать ті, за яких звільнення від кримінальної відповідальності є правом, а не обов'язком компетентного органу. Відповідно обов'язковими є ті, які встановлюють обов'язок суду звільнити особу від кримінальної відповідальності [107, с. 37–40].

За критерієм того, чи ставиться остаточною звільнення від кримінальної відповідальності в залежність від подальшої (після прийняття судом відповідного рішення) поведінки особи, яка вчинила злочин, виділяються ще дві групи підстав звільнення – умовні та безумовні [108, с. 61–66]. Умовне звільнення передбачає можливість відновлення кримінального провадження у випадках, коли поведінка суб'єкта після звільнення не відповідає вимогам, які висуваються законом. Безумовне характеризується тим, що воно остаточно, тобто незалежне від поведінки правопорушника після звільнення, його вже не можна піддати кримінальній відповідальності за раніше скоєний злочин [106, с. 90].

У класифікації видів звільнення від кримінальної відповідальності на умовні та безумовні лежать два ключові критерії – *матеріально-правовий і процесуальний*.

Із матеріально-правового погляду, умовність або безумовність звільнення визначається тим, чи покладаються на правопорушника певні юридичні обов'язки після ухвалення судового рішення. Якщо такі обов'язки відсутні, йдеться про безумовне звільнення. Якщо ж особа повинна виконати визначені законом умови – пройти випробувальний строк, компенсувати шкоду, дотримуватися певної поведінки – звільнення кваліфікується як умовне.

Із процесуального погляду, умовне звільнення передбачає можливість скасування рішення про припинення кримінального провадження у разі невиконання встановлених умов, що своєю чергою може призвести до поновлення провадження. Безумовне звільнення такої можливості не передбачає, оскільки воно не пов'язане з подальшими юридичними діями особи.

Виходячи з цього, безумовними слід вважати ті підстави, за яких особа звільняється від кримінальної відповідальності без застосування до неї будь-яких додаткових заходів або обов'язків. Натомість умовне звільнення завжди супроводжується покладенням на особу чітко визначених у Кримінальному кодексі України зобов'язань. Саме наявність таких умов у законі є критерієм для віднесення відповідного виду звільнення до умовного.

Класифікація підстав звільнення на об'єктивні та суб'єктивні залежить від характеру юридичних фактів, що їх зумовлюють. Об'єктивні підстави пов'язані зі зовнішніми обставинами, наприклад, закінченням строків давності, малозначністю діяння. Суб'єктивні – з особистими характеристиками правопорушника: щире каяття, примирення з потерпілим, активне сприяння розкриттю злочину тощо.

Першу групу становлять ті підстави звільнення від кримінальної відповідальності, які є подіями, тобто явищами, що не залежать від волі особи [109, с. 379]. Відповідно до суб'єктивних підстав звільнення від кримінальної відповідальності слід відносити юридичні факти та фактичні обставини, які є діями, тобто свідомими вчинками людини, у яких проявляється її волевиявлення [109, с. 379].

Слід визнати, що класифікація підстав звільнення від кримінальної відповідальності, що існує сьогодні, не є закритою і передбачає й варіації, наприклад звільнення із загальним суб'єктом і звільнення зі спеціальним суб'єктом [110, с. 67; 111]. Запропоновані ж у нашій роботі класифікації видів звільнення вказують на певні характерні особливості, що дозволяє розглянути проблему звільнення від кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства комплексно.

Згідно з розділом IX Загальної частини, кримінальне законодавство передбачає такі підстави звільнення особи від кримінальної відповідальності: дійове каяття (ст. 45); примирення винного з потерпілим (ст. 46); передача особи на поруки (ст. 47); зміна обстановки (ст. 48); закінчення строків давності (ст. 49).

Перш за все слід зазначити, що звільнення від кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства не може бути застосоване за кожною із підстав, передбачених розділом IX Загальної частини Кримінального кодексу України. Стаття 270-1 КК України, залежно від наявності або відсутності обтяжуючих обставин, передбачає три рівні тяжкості відповідного злочину:

– основний склад (ч. 1) – кваліфікується як нетяжкий злочин;

– кваліфікований склад (ч. 2) – у разі повторності або загальнонебезпечного способу – як тяжкий злочин;

– особливо кваліфікований склад (ч. 3) – у разі спричинення особливо великої майнової шкоди, загибелі людини або інших тяжких наслідків – як особливо тяжкий злочин.

Із огляду на ступінь тяжкості та умисну форму вини, слід констатувати, що не всі види звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені розділом IX Загальної частини КК України, можуть бути застосовані до цього злочину. Зокрема, звільнення у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45) або примиренням винного з потерпілим (ст. 46) можливе лише у випадках вчинення кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину. Це робить неможливим їх застосування до умисного знищення або пошкодження об'єктів ЖКГ.

Відтак, звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 270-1 КК України, можливе лише за таких підстав: передача особи на поруки (ст. 47), зміна обстановки (ст. 48), закінчення строків давності (ст. 49).

При цьому слід враховувати, що ці форми звільнення можуть бути застосовані лише до діянь, передбачених ч. 1 ст. 270-1 КК України, тобто без обтяжуючих обставин. У випадках, передбачених частинами другою або третьою цієї статті, єдиною можливою підставою для звільнення залишається закінчення строків давності відповідно до ст. 49 КК України.

Розглядаючи зазначені підстави більш детально, варто наголосити, що звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин здійснюється за загальним порядком, аналогічним до інших кримінальних правопорушень. Тобто, процедура не має специфічних особливостей порівняно з порядком, що застосовується до нетяжких злочинів.

Ключовим критерієм для звільнення є наявність *об'єктивних або суб'єктивних умов*, що зумовлюють таке рішення. До суб'єктивних умов належать щире каяття та позитивна посткримінальна поведінка особи, які можуть вплинути на рішення суду. Наприклад, ст. 47 КК України передбачає можливість звільнення лише за умови демонстрації каяття, виправдання довіри колективу, дотримання громадського порядку та відмови від ухилення від виховних заходів. Таким чином, підставою звільнення є свідомі дії особи, що відображають її волевиявлення.

Водночас законодавство передбачає й об'єктивні умови, які не залежать від волі винного. Статті 48 і 49 КК України встановлюють такі підстави, як зміна обстановки та закінчення строків давності. Однак навіть у цих випадках посткримінальна поведінка має значення. Наприклад, звільнення за ст. 49 можливе лише за умови, що особа не вчиняла нових злочинів і не ухилялася від слідства чи суду. Звільнення у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48) є правом суду, а не його обов'язком, що вимагає переконливих доказів втрати особою суспільної небезпечності. Негативна посткримінальна поведінка, навпаки, унеможлиблює застосування цієї норми.

Іншою істотною умовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки, а також із зміною обстановки є встановлення факту вчинення особою злочину вперше. Так, ст. ст. 47–48 КК України прямо наголошують на можливості звільнення від кримінальної відповідальності лише у випадку вчинення кримінального правопорушення вперше. Судова практика визнає особу такою, що вчинила кримінальне правопорушення вперше, у випадку, якщо вона раніше не вчиняла кримінальне правопорушення або якщо за раніше вчинений злочин або проступок знята або погашена судимість [112]. Як зазначено у Постанові Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду, судимість є правовим станом особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків. Правильне застосування правових норм про судимість, її погашення чи зняття має важливе значення для вирішення кримінальних справ у разі вчинення особою нового злочину [113]. Таким чином, судимість має строковий характер. Закон визначає, коли вона виникає (з дня набрання законної сили обвинувальним вироком), та встановлює підстави її припинення. Такими підставами є погашення судимості та її зняття. Як погашення, так і зняття судимості пов'язані зі спливом певних термінів, протягом яких особа повинна перетерпіти негативні наслідки та своєю поведінкою довести остаточне виправлення.

Припинення судимості анулює всі кримінально-правові та загальноправові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше кримінального правопорушення не вчиняла, покарання не відбувала [113].

У більшості випадків умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства супроводжується скоєнням іншого (предикатного) кримінального правопорушення, зокрема крадіжки чужого майна. Овруцьким районним судом Житомирської області засуджені ОСОБА_1 та ОСОБА_2 за ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 270-1 КК України, які 13 липня 2012 р. близько 10-ї години в м. Овруч, по вул. Фрунзе 9-а за попередньою змовою між собою, з корисливих мотивів з метою таємного викрадення чужого майна (крадіжки), скориставшись відсутністю сторонніх осіб, таємно викрали кришку люка оглядового колодязя котельні, що перебувала на балансі Комунального підприємства «Комунальник» Овруцької міської ради Житомирської області, чим заподіяли останньому матеріальну шкоду на суму 360 гривень [104].

У результаті викрадення ОСОБА_1 та ОСОБА_2 пошкодили об'єкт житлово-комунального господарства, що могло призвести до неможливості його експлуатації та порушення нормального функціонування, а також спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей [104].

У зазначеному та інших схожих випадках має місце ідеальна сукупність, тобто коли два та більше кримінальних правопорушення вчиняються одночасно, без менш чи більш тривалого проміжку часу між ними [114; с. 34–37; 115, с. 9]. Отже, в такому разі виникає проблема встановлення, який із злочинів чи проступків вчинений вперше і чи можливе в такому разі звільнення від кримінальної відповідальності взагалі. Якщо навіть всі кримінальні правопорушення, які увійшли до ідеальної сукупності, визнати вчиненими вперше, то ст. ст. 47–48 КК України не можуть бути застосовані, оскільки в їх тексті йдеться про одиначне кримінальне правопорушення. Тому у випадках встановлення у вчиненому особою ідеальної сукупності кримінальних правопорушень звільнення від кримінальної відповідальності за вказаними підставами відбуватися не може. Іншої позиції дотримується судова практика. Зокрема, Пленум Верховного Суду роз'яснив, що вчинення триваючого або продовжуваного злочину, двох або більше злочинів невеликої тяжкості, які утворюють сукупність (за винятком реальної), не може бути перепорою для застосування ст. 45 КК України [112].

У зв'язку з наявністю в розділі IX Загальної частини Кримінального кодексу України широкого спектра підстав для звільнення від кримінальної відповідальності в теорії кримінального права закономірно постає питання їх конкуренції. Незважаючи на практичну значущість цієї проблеми, вона залишається майже недослідженою, що ускладнює її вирішення в правозастосовній діяльності. В умовах недостатньої наукової розробленості спірні ситуації слід вирішувати, спираючись на фундаментальні принципи кримінального права, а також на загальні правила застосування кримінально-правових норм у разі їх конкуренції. Серед таких правил ключовими є: принцип економії кримінальної репресії; правило переваги спеціальної норми над загальною; принцип переваги цілого над частиною.

Якщо в конкретному випадку існує можливість застосування двох норм, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності, перевагу слід надавати спеціальній нормі, яка більш точно враховує специфіку правовідносин, або нормі, що охоплює ширший обсяг правового регулювання.

Водночас, якщо умови спеціальної норми не виконані, це не позбавляє можливості застосування загальної норми – за умови наявності передбачених нею підстав. Такий підхід забезпечує: узгодженість правозастосування; дотримання принципу справедливості; недопущення погіршення становища особи, що є базовою вимогою гуманістичного характеру кримінального законодавства України.

На думку дослідників, конкуренція між нормами про звільнення від кримінальної відповідальності не лише можлива, а й потребує чіткого алгоритму вирішення – з урахуванням імперативності норми, її правового обсягу, наслідків для особи та можливості повторного притягнення до відповідальності [116].

Під час вирішення питання про застосування конкретної норми про звільнення від кримінальної відповідальності також слід керуватися принципом неприпустимості тлумачення закону в бік погіршення становища особи, а тому безумовне звільнення завжди має пріоритет перед умовним, обов'язкове – перед факультативним [91, с. 140–141].

Враховуючи обмеженість застосування підстав звільнення від кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства питання конкуренції в зазначеному випадку видається малоімовірним.

Слід констатувати, що чинне законодавство передбачає низку можливостей звільнення від кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства як обов'язкових (ст. 49 КК України), так і факультативних (ст. ст. 47–48 КК України), пов'язаних з покладенням на звільненого певних обов'язків (умовні) (ст. 47 КК України), так і тих, що не вимагають певної посткримінальної поведінки (безумовні) (ст. ст. 48–49 КК України). Крім того, слід зазначити, що звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею на поруки (ст. 47 КК України) стосується спеціального суб'єкта – працюючого, а також вимагає виконання певних дій з боку винного. Єдиною безумовною підставою звільнення від кримінальної відповідальності у випадку скоєння умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, незалежно від наявності кваліфікуючих обставин залишається звільнення у зв'язку зі закінченням строків давності (ст. 49 КК України).

Наявні завдання монографії не дозволяють у повному обсязі дослідити особливості окремих видів звільнень від кримінальної відповідальності за умисне знищення та пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Однак констатуємо, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності з моменту появи самостійного розділу в КК України не залишався поза увагою вітчизняних науковців і є достатньо дослідженим, зокрема у працях М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, О. О. Житного, Л. М. Кривоченко, С. М. Сабаніна, В. В. Скибицького, Е. С. Тенчова, О. П. Чугаєва, а отримані результати залишаються актуальними і для нашого дослідження.

Наприклад, можна звернути увагу на спільні помилки, яких, на жаль, припускається суд і на які неодноразово звертали увагу вітчизняні науковці у роботах з проблематики звільнення від кримінальної відповідальності. Відтак, ст. 48 КК України передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки на час розслідування або розгляду справи в суді у випадку, якщо особа перестає бути суспільно небезпечною. У наукових дослідженнях та узагальненнях судової та слідчої практики неодноразово зверталася увага, незалежно від виду конкретного злочинного діяння, на неприпустимість застосування зазначеної підстави за відсутності такої зміни обстановки, яка суттєво впливає на основні умови соціального життя всього суспільства, окремого регіону, має загальнодержавне значення і не стосується однієї окремої

людини. Втрата роботи, переїзд в іншу місцевість, виїзд за кордон не вважається підставою розгляду питання про можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Проте Лубенський міськрайонний суд звільнив від кримінальної відповідальності за ст. 48 КК України голову Лохвицької районної ради Полтавської області, який погрожував розправою журналісту та перешкоджав його діяльності, обґрунтувавши своє рішення тим, що на момент розгляду в суді обвинувачений не працює головою районної ради, внаслідок чого позбавлений можливості впливати на діяльність журналіста [117].

Проведений аналіз судової та слідчої практики зі застосування кримінально-правових норм, передбачених ст. 270-1 КК України, дозволяє констатувати факт одиничного застосування національними судами підстав звільнення від кримінальної відповідальності за вказаний злочин. Дослідження матеріалів судових справ підтверджує наш висновок про практичну відсутність реальних підстав за яких можливе звільнення від кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що понад 90 % суб'єктів цього посягання на момент вчинення злочину були непрацюючими [77]. Вказане повністю унеможлиблює застосування такої підстави звільнення від кримінальної відповідальності, як звільнення у зв'язку з передачею на поруки (ст. 47 КК України). Ще складнішим для суду, про що йшлося вище, виявляється встановлення підстав звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48 КК України), яку суди дуже часто тлумачать як незначні, тимчасові та локальні обставини, що на їхню думку можуть змінювати ступень суспільної небезпеки вчиненого діяння або особи, яка його вчинила. З іншого боку, досить частим явищем в рішеннях суду є намагання звільнити особу від кримінального покарання на підставі ст. 75 КК України. За статистичними даними, кількість осіб, звільнених від покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), складає близько 40 % усіх засуджених за останні 10 років, що може свідчити про невідповідність характеру та ступеню суспільної небезпеки, визначених у санкціях статей видів покарань [118, с. 96].

Вдалими слід визнати намагання законодавця диференціювати кримінальну відповідальність у залежності від ступеня реалізації злочинного наміру та наявності обставин, що пом'якшують покарання. Згідно зі законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» від 15 квітня 2008 р. встановлені імперативні вимоги щодо притягнення до кримінальної відповідальності у випадку незакінченої злочинної діяльності або наявності конкретних пом'якшуючих обставин [119]. Зокрема, згідно зі ст. 68 КК України за вчинення готування до злочину строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, а замаху – не більше двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання.

Крім того, за наявності обставин, що пом'якшують покарання, передбачених п. 1 (з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю злочину) та п. 2 (добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди) частини першої статті 66 Кримінального Кодексу, відсутності обставин, що обтяжують покарання, а також при визнанні обвинуваченим своєї вини, строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого відповідною санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України (ст. 69-1 КК України).

Запроваджені зміни у закон дозволяють розширити межі градування відповідальності в залежності від наявності додаткових позитивних аспектів у поведінці злочинця, мінімізації заподіяної шкоди чи взагалі за її відсутності, а також запобігти розширенню судового розсуду. Незважаючи на те що зазначені обставини регламентовані розділом XI КК України «Призначення покарання», за своєю правовою природою вони можуть бути віднесені до засобів диференціації відповідальності. Вони відображають істотну зміну суспільної небезпеки скоєного і варіюють рамки типового покарання. На думку науковців, присутньо це не обтяжуючі або пом'якшуючі обставини в рамках інституту індивідуалізації кримінальної відповідальності (і призначення покарання), а кваліфікуючі і привілейовані ознаки як засіб диференціації кримінальної відповідальності [93, с. 245].

Стосовно наступного засобу диференціації кримінальної відповідальності слід зазначити таке. В історії вітчизняного кримінального законодавства, починаючи з перших законодавчих актів до теперішнього часу, простежується чітка тенденція до все більш широкого використання кваліфікуючих і привілейованих ознак. У КК УРСР 1960 р. близько половини статей Особливої частини містили ці ознаки.

Кваліфіковані, у тому числі й особливо кваліфіковані, склади превалювали за чисельністю над основними складами злочинів – закон налічував близько шістдесяти видів розглянутих ознак, а в новому кримінальному законодавстві їх близько сотні, що становить більше половини всіх складів злочинів. Привілейовані склади злочинів складають значну меншість від основних та кваліфікованих складів злочинів [91, с. 162].

Кримінальний закон демонструє чітку тенденцію до активнішого використання кваліфікуючих та привілейованих ознак як інструментів диференціації кримінальної відповідальності. Це свідчить не лише про прагнення законодавця до більш гнучкого та справедливого регулювання, а й про поступове вдосконалення законодавчої техніки у конструюванні складів кримінальних правопорушень. Зокрема, спостерігається перехід від фрагментарного використання кваліфікуючих ознак до їх системного впровадження як засобу деталізації суспільної небезпечності діяння та індивідуалізації відповідальності. Набір таких ознак став більш структурованим і обґрунтованим, що дозволяє точніше

враховувати не лише об'єктивні характеристики правопорушення, а й особистісні риси винного – його мотиви, спосіб дії, повторність, зв'язок із іншими правопорушниками тощо. Це сприяє формуванню більш справедливого та пропорційного кримінально-правового реагування.

У цьому контексті поступово формуються передумови для нормативного закріплення загальних положень щодо кваліфікуючих ознак у Загальній частині Кримінального кодексу України. Як зазначають дослідники [120], така уніфікація дозволила б: забезпечити внутрішню узгодженість кримінально-правових норм; спростити їх застосування в судовій практиці; сприяти формуванню єдиної методології кваліфікації злочинів; зменшити ризики правозастосовної колізійності.

Водночас це відкриває перспективу для подальшої систематизації ознак, що впливають на кваліфікацію, з урахуванням кримінологічних, соціальних і правозастосовних чинників. Зокрема, доцільним є розмежування ознак, що впливають на кваліфікацію складу злочину, та ознак, що обтяжують покарання, а також запровадження єдиних дефініцій для повторності, групового характеру, загальнонебезпечного способу тощо.

Як зазначає В. Г. Танаджі, «... вирішення низки питань не можна визнати оптимальним, як думається, багато в чому через те, що не визначені вихідні положення, теоретична база реформування даної сфери правового регулювання. Звідси, зміни в регламентації кваліфікованих і привілейованих ознак в Загальній та Особливій частинах нерідко носять фрагментарний характер, немає відчуття цілісної концепції, яка витікає з визнання функціонального призначення інституту кваліфікуючих ознак – диференціювати кримінальну відповідальність» [91, с. 162].

Ситуація ускладнюється тим, що в теорії до сьогодні не склалося цілісне вчення про кваліфіковані (привілейовані) обставини як про самостійний засіб диференціації кримінальної відповідальності [93, с. 229]. Зокрема, ст. 28 КК України визначає форми співучасті у вчиненні кримінального правопорушення: група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація. Без сумніву, визначення сутнісних ознак зазначених форм співучасті у Загальній частині КК України спрощує практичне застосування цього інституту. Беззаперечним є і той факт, що вчинення кримінального правопорушення у співучасті суттєво підвищує ступінь суспільної небезпеки скоєного. Сказане підтверджується неодноразовим використанням цієї ознаки для конструювання кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів кримінальних правопорушень більшої частини умисних посягань, що розміщені в Особливій частині КК України. Однак в Загальній частині надано лише законодавче визначення форм співучасті, але не вказано ступінь впливу на рамки санкції. Відсутнє не лише градуювання покарання за скоєну у співучасті протиправну діяльність, але не передбачається навіть згадування у законі необхідності посилення кримінальної відповідальності в таких випадках. Окрім співучасті, також залишається актуальним питання

диференціації кримінальної відповідальності за рахунок визначених у Загальній частині КК України таких кримінально-правових ознак, як множинність кримінальних правопорушень, скоєння кримінального правопорушення службовою особою.

У кримінальному законі існують три типові законодавчі конструкції, які використовують для формулювання кваліфікованих складів. Найбільш поширеними є посилання на основний склад із вказівкою на додаткову кваліфікуючу або особливо кваліфікуючу ознаку:

- 1) «ті самі (те саме) дії (діяння), вчинені (е) ...»;
- 2) «діяння (дії), передбачені частинами першою і другою, вчинені ...»;
- 3) використання назви кримінального правопорушення і вказівка на додаткову, кваліфікуючу ознаку.

Чинна редакція статті 270-1 КК України передбачає низку кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих обставин, що посилюють відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Наявність таких ознак певною мірою відтворює кваліфікуючі ознаки, що містяться у схожих складах кримінальних правопорушень, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна (ст. 194 КК України) чи об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України). Зокрема, ч. 2 ст. 270-1 КК України передбачає відповідальність за вчинення зазначених дій повторно або загальнонебезпечним способом, а ч. 3 ст. 270-1 КК України, якщо такі дії спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки, караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років. Слід вказати, що незважаючи на певну схожість за характером злочинних дій, кваліфікуючі ознаки згаданих складів кримінальних правопорушень мають певні відмінності. Наприклад, повторність як кваліфікуюча ознака відсутня у ст. 194 КК України, але в той же час, лише у ст. 194-1 КК України присутня така важлива з погляду об'єктивних обставин скоєння зазначеної групи посягань ознака, як вчинення кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб.

Без сумніву, диференціація кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства може бути уточнена, а в окремих випадках розширена за рахунок співучасті (за прикладом ст. 194-1 КК України), скоєння кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом, а також систематизації розміру шкоди, заподіяної внаслідок знищення або пошкодження майна та інших об'єктів (великий та особливо великий розмір). Як свідчить аналіз матеріалів судової практики щодо особи суб'єкта умисного знищення або пошкодження майна, у значній частині випадків злочин, передбачений ст. 270-1 КК, вчиняється групою осіб за попередньою змовою. У 2015 р. цей показник склав 33 %. Вивчення матеріалів досудового слідства та статистичних звітів дозволяє підтвердити й інший важливий аспект, а саме актуальність наголосу законодавцем на такій кваліфікуючій обставині, як повторність, з огляду на те, що у 50 % випадках у особи,

яка притягалася до кримінальної відповідальності за ст. 270-1 КК України, встановлено не зняту або не погашену судимість за попередні злочини [77, с. 98]. Не менш важливою для цієї категорії злочинних посягань, пов'язаних із умисним знищенням або пошкодженням майна та інших об'єктів, є скоєння названих правопорушень у стані алкогольного сп'яніння, а також із залученням неповнолітніх. Показник залучення неповнолітніх у скоєння цієї категорії протиправних посягань стабільно тримається в межах 3 % [121].

Таким чином, уточнення та розширення кваліфікуючих ознак у складі досліджуваного кримінального правопорушення сприятиме більш точному врахуванню типового ступеня суспільної небезпеки вчиненого діяння, а також специфіки окремих форм протиправного посягання на об'єкти житлово-комунального господарства. Такий підхід дозволяє не лише деталізувати правову оцінку діяння, а й забезпечити належну індивідуалізацію кримінальної відповідальності з урахуванням обставин справи, особистості винного та характеру заподіяної шкоди.

У результаті це сприятиме більш ефективній реалізації цілей і завдань кримінального законодавства у сфері диференціації відповідальності, а також забезпечить дотримання принципів справедливості, пропорційності та правової визначеності. Водночас системне оновлення кваліфікуючих ознак відкриває перспективу для подальшої уніфікації кримінально-правових норм, вдосконалення методології кваліфікації злочинів та підвищення ефективності правозастосовної практики.

2.2. Форми реалізації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Розглянувши питання законодавчої диференціації кримінальної відповідальності, цілком логічним є перехід до аналізу проблем її практичної реалізації, особливо в контексті захисту об'єктів житлово-комунального господарства від протиправних посягань. Саме на етапі правозастосування виявляються як сильні сторони нормативного регулювання, так і його прогалини, суперечності чи надмірна абстрактність, що ускладнює ефективне реагування на конкретні кримінально-правові ситуації.

У цьому аспекті особливої уваги потребує розуміння кримінальної відповідальності як правового явища в межах вітчизняної доктрини кримінального права. Незважаючи на усталеність базових дефініцій, концептуальні підходи до сутності кримінальної відповідальності залишають значне коло відкритих питань. Зокрема, дискусійними залишаються: межі її реалізації; співвідношення з покаранням; роль судового розсуду; вплив суб'єктивних і об'єктивних чинників на прийняття рішення про застосування або звільнення від відповідальності.

У випадку посягань на об'єкти житлово-комунального господарства ці питання набувають особливої актуальності, оскільки йдеться не лише про заподіяння майнової шкоди, а й про порушення функціонування критично важливої інфраструктури, що забезпечує базові життєві потреби населення. Відтак, практична реалізація кримінальної відповідальності має враховувати не лише формальні ознаки складу злочину, а й соціальну значущість об'єкта посягання; характер і масштаб наслідків; потенціал правових механізмів для превенції повторних правопорушень.

Таке комплексне бачення дозволяє не лише забезпечити ефективне реагування на правопорушення, а й реалізувати принципи справедливості, пропорційності та правової визначеності, що лежать в основі гуманістичної моделі кримінального права України [122, с. 245–246; 123; 124, с. 152; 125, с. 8–9; 126, 47–48]. Не містить відповіді їй чинне кримінальне законодавство. Безпосередньо у Кримінальному кодексі неодноразово вживається термін «кримінальна відповідальність» (ст. ст. 2, 21, 22, 29, 30 КК України), однак питання щодо його змістових ознак, на відміну від того ж покарання, законодавець залишив на обговорення науковцям-криміналістам. Поки очікується прийняття нового кримінального законодавства, з'явилися додаткові підстави для поживавлення дискусії щодо змісту та ознак кримінальної відповідальності. Зокрема, проєкті кримінального кодексу визначено, що кримінальною відповідальністю є покарання та судимість, які застосовуються до особи, засудженої за кримінальне правопорушення (ст. 3.1.3 Проєкту) [105]. Це в черговий раз повертає нас до дискусії з приводу схожості та відмінності між поняттями кримінальна відповідальність та покарання.

Відповіді на перше питання поки ще немає, відтак у наукових колах продовжується ще й дискусія щодо форм реалізації кримінальної відповідальності. Не вдаючись у полеміку на предмет аргументів щодо змісту та ознак кримінальної відповідальності, вважаємо за доцільне підтримати тих науковців, які визнають кримінальну відповідальність одним із видів юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнаванні особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду та передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду і покладаються на винного спеціальними органами держави [38]. Підкріплюється такий погляд на сутність кримінальної відповідальності й рішенням Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положень частини третьої статті 80 Конституції України (справа про депутатську недоторканність) від 27 жовтня 1999 р. № 9-рп/99, у якому зазначено, що кримінальна відповідальність настає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду. Запропоноване визначення кримінальної відповідальності дозволяє виділити три основні форми її реалізації [127, с. 345–346].

Перша, найбільш типова форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання з його реальним відбуванням. У такому разі до змісту конкретизованої та реальної кримінальної відповідальності належать два основних елементи кримінальної відповідальності: державний осуд та призначення покарання, а також його реальне відбування, після якого особа певний час має судимість (за винятком скоєння кримінального проступку). Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України, особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання обвинувальним вироком суду законної сили, протягом усього строку відбування покарання та ще, як правило, певний час після його відбуття – до моменту погашення або зняття судимості.

Як зазначалося вище, найбільш типова форма реалізації кримінальної відповідальності не є достатньо розповсюдженою в контексті застосування кримінального закону до осіб, що вчинили умисне знищення або пошкодження об'єктів житло-комунального господарства. Досить частим явищем є відмова від реального застосування покарання з боку суду стосовно засудженого за скоєне. Певним чином це пов'язано з недосконалістю та колізіями, що виникають під час практичного застосування санкцій ст. 270-1 КК України. Слід визнати, що проблема вибору й побудови законодавцем оптимальних санкцій залишається одним з найактуальніших питань кримінально-правової політики держави. Відповідно до чинного законодавства за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства без обтяжуючих обставин передбачено штраф від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк. Частини 2 та 3 ст. 270-1 КК України, з огляду на кваліфікуючі обставини, передбачають покарання лише у виді позбавлення волі строком від трьох до восьми років та від п'яти до дванадцяти років відповідно.

Штраф як основний або додатковий вид покарання передбачено за різноманітні види кримінальних правопорушень і може бути призначено як за корисливі, так й за інші категорії протиправних діянь. Підкреслимо, що у 2001 р. питома вага застосування судами покарання у виді штрафу як основного покарання відносно загальної кількості призначених кримінальних покарань складала лише 6,8 %, однак починаючи з 2010 р., цей показник не опускався нижче 14 %, а у 2019 р. взагалі склав понад 30 %. Наведені дані свідчать про перехід штрафу за останнє десятиліття до розряду найбільш вживаних судами видів покарання, особливо коли йдеться про проступки та нетяжкі злочини. На цьому тлі застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного виду покарання складає незначні 0,01 %, поряд з тим у 2017 р. не зафіксовано жодного вироку зі застосуванням цього виду

покарання. Аналогічними є показники застосування українськими судами деяких інших видів основних покарань, зокрема виправних робіт та арешту. Відтак, починаючи з 2014 р., виправні роботи присуджувалися лише в 0,1-0,2 % випадків від загальної кількості всіх призначених судами покарань. Аналогічна ситуація спостерігається щодо арешту, який у 2016 р. призначався лише у 3,79 % випадків від загальної кількості призначених судами покарань [128]. Стосовно останнього виду покарань слід додати, що відповідно до закону України № 3342-IX від 23.08.2023 «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» цей вид покарання переведений у категорію спеціальних і може бути застосований лише до військовослужбовців [129].

Таким чином, на перший погляд, штраф виступає достатнім і необхідним видом покарання за нетяжкий злочин, пов'язаний з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства. З іншого боку, реформування системи розрахунку визначення неоподаткованого мінімуму доходів громадян для кримінального та адміністративного права створило суттєві диспропорції у співвідношенні розміру заподіяних збитків як підстави притягнення до кримінальної відповідальності з розміром покарання у виді штрафу як відповідної реакції держави на кримінальне правопорушення певного характеру та ступеню тяжкості. Слід нагадати, що з 2004 р. порядок визначення майнової шкоди зазнав змін [130]. На сьогодні, згідно з податковим законодавством, якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для їх застосування використовується сума в розмірі 17 грн за винятком норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації правопорушень або злочинів, для яких сума неоподаткованого мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги. Це означає, що під час кваліфікації кримінальних правопорушень, визначаючи розмір шкоди, потрібно враховувати розмір податкової соціальної пільги, а не неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Формула визначення розміру соціальної податкової пільги міститься у Податковому кодексі України. Відповідно, для кваліфікації кримінального правопорушення в 2024 р. одна соціальна пільга дорівнювала 1514 грн (50 % від 3028 грн – прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого державним бюджетом на 2024 р.) [131, с. 75]. Таким чином, для аналізованого нами злочину мінімальний розмір заподіяної майнової шкоди у 2024 р. повинен становити 454 200 грн (300 x 1514 грн). Як результат, у законодавстві створена ситуація, за якої сума збитків як підстава притягнення до кримінальної відповідальності складає декілька десятків тисяч грн, однак покарання, що передбачає реакцію держави на відповідне правопорушення, складає лише кілька тисяч грн.

Констатуємо, що поняття «неоподатковуваний мінімум доходів громадян» має два значення. Перше стосується питань кваліфікації, друге розміру покарання у виді штрафу. І якщо перше значення відповідно до Податкового кодексу зазнає щорічного коригування в залежності від економічного стану в країні та доходів населення, то у другому випадку неоподатковуваний мінімум залишається незмінним з моменту набрання чинності кримінального закону у 2001 р. Створено ситуацію, за якої розмір збитків, заподіяний кримінальним правопорушенням, значно перевищує покарання за це правопорушення. Зокрема, у кримінальному провадженні № 615/2/12 встановлено, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 за попередньою домовленістю викрали кришки люків та кільця з оглядових колодязів водогінної мережі, яка є об'єктом житлово-комунального господарства, заподіявши матеріальної шкоди власнику мережі на загальну суму 5628,49 грн [103]. При цьому штраф, передбачений за вказані дії санкцією ч. 1 ст. 270-1 КК України, складає максимально лише 4250 грн. Відтак погодитися з позицією учених про те, що штраф не є відкупом за вчинення злочину та засобом відшкодування збитків потерпілому і не може бути рівним або більшим від розміру заподіяного збитку, можемо лише частково [132, с. 20]. Враховуючи той факт, що штраф є законним засобом стягнення грошових коштів, належних засудженому, його розмір безумовно повинен корелюватися в залежності від інфляції, зростання доходів населення, економічної ситуації в країні, а також розміру заподіяних збитків. Підтверджує наші висновки і порівняння існуючих санкцій за інші види умисного знищення об'єктів кримінально-правової охорони. Відтак, за умисне знищення або пошкодження майна (ст.194 КК України) або об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України) розмір штрафу встановлений на рівні від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. З огляду на те, що об'єктом ст. 270-1 КК України є громадська безпека, а відносини власності виступають лише додатковим факультативним об'єктом, штраф у розмірі від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян виглядає значно невідповідним ступеню суспільної небезпеки такого злочину. Крім того, якщо підвищений розмір штрафу передбачений лише за майнову шкоду у великому розмірі (ст. 194 КК України), то не досить зрозумілим виглядає рішення законодавця щодо зменшення його розміру у випадку наявності двох альтернативних видів наслідків у ст. 270-1 КК України – майнової шкоди у великому розмірі або небезпеки для життя чи здоров'я. Відтак, визначений законодавцем розмір заподіяних майнових збитків є більшим саме за ст. 270-1 КК України. У зв'язку з цим можна пропонувати підвищити розмір покарання у виді штрафу до розміру загальної норми про умисне знищення або пошкодження майна.

Ще гіршою в питанні реалізації цілей покарання виглядає ситуація з призначенням іншого виду покарання у виді виправних робіт за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства.

У науці кримінального права давно точаться дискусії з приводу обґрунтованості існування цього виду покарання. У кримінальному кодексі України 2001 р. значно – на 39 % – скоротилася кількість санкцій, що передбачають покарання у вигляді виправних робіт. Якщо в КК УРСР 1960 р. вони були у 202 санкціях (34,7 %), то в новому КК України – лише у 123, що становить лише 17,6 % від загальної кількості санкцій. Ці зміни повною мірою відображають складне становище цього виду покарання, яке у сучасних складних соціально-економічних умовах поступово втрачає своє колишнє значення й уже не в змозі відігравати роль основної альтернативи покаранню у вигляді позбавлення волі. Відтак, якщо у 2001 р. кількість засуджених, яким було призначено покарання у виді виправних робіт, склала 11392 особи (тобто кожному десятому суд обирав саме такий вид покарання), то у 2019 р. цим видом покарання було охоплено лише 65 осіб (0,09 %). Вищеописана ситуація пов'язана з декількома чинниками. По-перше, це загальне зменшення кількості складів кримінальних правопорушень, за які передбачено названий вид покарання, як було зазначено вище, майже у два рази. По-друге, це економічна ситуація у країні, яка склалася за останні 20 років. Відтак, проаналізований масив кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України дає підстави стверджувати, що абсолютна більшість правопорушників офіційно не була працевлаштована. Корелюються зазначені показники також із загальними показниками засуджених в Україні, а також кількісними показниками безробіття в Україні. Зокрема, показник безробіття в Україні за останні роки (до 2022 р.) складав не менше 10 % від загальної кількості населення (понад 300 тис. безробітних) [133].

Підтверджуються такі висновки й іншими даними. Згідно з відомостями Верховного Суду загальна кількість засуджених у 2019–2020 рр. склала 70 тис. осіб (70375 у 2019 р. та 67519 у 2020 р.), і абсолютна більшість із засуджених, понад 50 тис. осіб (51812 у 2019 р. та 50778 у 2020 р.) виявилися працездатними, які не працювали і не навчалися [134]. Отже, більше 75 % засуджених у 2020 р. на момент засудження не працювали, а тому, таким категоріям злочинців неможливо було призначити покарання у виді виправних робіт.

Зазначене вказує на необхідність відмови від такого виду покарання. Реальною альтернативою на сьогодні може виступити новий вид покарання у вигляді пробаційного нагляду. Для такого покарання доцільно встановити строк від трьох до п'яти років.

Наступний вид покарання за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства – обмеження волі на строк до трьох років. У 2001 р. запровадження покарання у виді обмеження волі позиціонувалася як реальна альтернатива позбавленню волі на певний строк з обов'язковим залученням засудженого до праці. Його поява (покарання у виді обмеження волі) насамперед мало на меті зменшити негативний вплив позбавлення волі, зокрема стосовно осіб, які вчинили злочини невеликої та середньої тяжкості. Пошук українським

законодавцем альтернатив позбавленню волі цілком відповідає положенням міжнародних норм і стандартів, які Україна ратифікувала та зобов'язалася виконувати (Токійські правила) [135, с. 170]. З іншого боку, значна частина криміналістів стверджує, що арешт та обмеження волі складають окремі привілейовані види покарання у виді позбавлення волі на певний строк [85, с. 140]. Як зазначає О. В. Лисодєд, незважаючи на те що згідно із Законом України від 11 липня 2001 р. № 2636-III «Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України» установами, в яких засуджені відбувають покарання у виді обмеження волі, визначено виправні центри [Закон України від 11.07.2001 № 2636-III «Про внесення змін до Виправно-трудоного кодексу України». Офіційний вісник України. 2001. № 33. Ст. 1523], жодного виправного центру для виконання такого покарання у країні не побудовано, а виправними центрами стали колонії-поселення [136, с. 141]. Таким чином, виправні центри за своєю організаційною структурою не відрізняються від колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а порядок і умови виконання в них покарання у виді обмеження волі аналогічні порядку й умовам виконання покарання у виді позбавлення волі у цих колоніях [137, с. 3–13].

На сьогодні такий вид покарання сформульований законодавцем у 345 санкціях Особливої частини. На жаль, значна поширеність у санкціях статей Особливої частини КК України такого виду покарання особливо не вплинула на його кількісні показники щодо безпосереднього застосування національними судами. Більше того, спостерігається поступове зниження кількості призначених покарань у виді обмеження волі. Якщо у 2002 р. цей вид покарання був застосований до 3121 засуджених, то вже у 2019 р. лише до 827 осіб [90, с. 64]. Таким чином, питома вага такого виду покарання у загальній кількості призначених покарань коливається в межах 1-2 %. Не спостерігається застосування такого виду покарання судами і в процесі засудження осіб за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства [4].

Слід зазначити, що у 2020 р. міністр юстиції наголошував на необхідності подальшого реформування пенітенціарної системи та ліквідації обмеження волі як різновиду покарання. У законопроекті, розробленому Міністерством юстиції, планувалося замінити названий вид покарання пробаційним наглядом [138]. Однак, як зазвичай, на етапі розгляду декількох законопроектів відбулася певна зміна в підходах до реформування системи кримінальних покарань [139; 140]. Відповідно до закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» запровадження нового виду покарання у виді пробаційного нагляду супроводжувалося практичною ліквідацією іншого виду покарання, а саме арешту. Таким чином, незважаючи на всі недоліки розглядуваного виду покарання, обмеження волі залишається основним видом покарання у чинному кримінальному законодавстві [129].

З огляду на низьку підтримку з боку судових органів такого виду покарання за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, а також значну поширеність звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) за вказані злочини, пропонуємо замінити цей вид покарання громадськими роботами, що в цілому більш точно відбиває ступінь суспільної небезпечності скоєного та можливості досягнення цілей покарання, визначених у законі. Розмір такого покарання повинен складати від шістдесяти до двохсот сорока годин.

Найбільш суворий вид покарання за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства полягає в позбавленні волі засудженого за ч. 1 ст. 270-1 КК на строк до трьох років, за ч. 2 – на строк від трьох до восьми років, за ч. 3 – на строк від п'яти до дванадцяти років. Попередній аналіз альтернатив позбавленню волі за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства у виді штрафу, виправних робіт або обмеження волі свідчить про їх певну невідповідність характеру та ступеню досліджуваного злочинного діяння, а також загальній низькій ефективності. Таким чином, штраф та позбавлення волі на певний строк залишаються найбільш поширеними покараннями не лише за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, але й стосовно більшості інших видів протиправних посягань. Відтак, штраф за останні 20 років, як зазначалося вище, у середньому складає 20 % від загальної кількості призначених покарань (при цьому у 2019 р. цей показник склав 30,4 %) [90, с. 54]. Застосування ж позбавлення волі на певний строк, навпаки, знизилася з 66,2 % у 2001 р. до 18,8 % у 2019 р., але продовжує залишатися одним з найпоширеніших видів покарань [90, с. 66]. Аналіз кількісних показників призначення інших видів покарань дозволяє стверджувати, що на інші види покарань, призначених за скоєння злочину припадає не більше 10 % від загальної кількості застосування всіх видів покарань [90, с. 54–69]. Нагадаємо, що за останні роки питома вага в загальній кількості призначених покарань у виді обмеження волі складає приблизно 1-2 %, а відповідний показник виправних робіт знаходиться в межах математичної похибки. Таким чином, проведений аналіз щодо застосування національними судами покарань за скоєння злочину, передбаченого ст. 270-1 КК, відображає загальні тенденції сучасних проблем застосування кримінальних покарань в Україні. Саме ці мотиви, на нашу думку, покладені законодавцем у пошук нових альтернатив традиційним покаранням [129]. Водночас, виходячи з цілей покарання та завдань із запобігання злочинності, слід визнати, що покарання у виді позбавлення волі, а в багатьох випадках й інші традиційні види покарань навряд чи сприяють виправленню засуджених. До таких саме висновків приводять статистичні дані щодо кількості засуджених осіб, які вчинили нове кримінальне правопорушення, маючи незняту або непогашену

судимість. У 2009 р. цей показник склав 25,1 % (36764) від загальної кількості засуджених, а у 2019 р. 24,9 % (17488) [90, с. 49]. Це означає, що кожний четвертий засуджений, маючи незняту або непогашену судимість продовжив свою злочинну діяльність. Зазначені негативні тенденції повністю підтверджені матеріалами судових проваджень за ст. 270-1 КК України. Зокрема, Овруцьким районним судом Житомирської області раніше судиму за ч. 2 ст. 185 КК України до трьох років п'яти місяців позбавлення волі ОСОБУ_4 засуджено за крадіжку каналізаційних люків та умисне пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства за сукупністю злочинів ч. 2 ст. 185 та ч.1 ст. 270-1 КК України до одного року позбавлення волі [102]. Якщо ж врахувати кількість засуджених, які вже притягалися до кримінальної відповідальності, але мають зняту або погашену судимість, то цей показник стане значно вищим.

Друга форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в засудженні особи з призначенням їй покарання, від реального відбування якого вона звільняється з можливістю застосування інших заходів кримінально-правового впливу. Наприклад, за ч. 1 ст. 75 КК України, якщо суд, призначаючи покарання, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без реального відбування цього покарання, він (суд) може прийняти рішення про звільнення особи від відбування покарання з випробуванням. Відповідно до частини другої тієї ж статті, суд також приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини, якщо сторонами угоди погоджено покарання та звільнення від його відбування з випробуванням. У цих випадках суд ухвалює рішення про звільнення засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він протягом визначеного іспитового строку не вчинить нового кримінального правопорушення і виконає покладені на нього обов'язки, передбачені ст. 76 КК України, зокрема:

1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації;

2) повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

Також на осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки:

1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;

2) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації;

3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу);

4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;

5) пройти курс лікування від розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля.

У такий спосіб конкретизована кримінальна відповідальність особи, окрім осуду, містить як покарання, так і заходи, що застосовуються замість нього у разі умовного звільнення від покарання. Реальна ж кримінальна відповідальність особи в оптимальному для неї варіанті (ч. 1 ст. 78 КК України) містить винятково заходи, що застосовуються замість покарання (ст. 76 КК України), а також судимість (п. п. 1 і 2 ст. 89 КК України). Отже, якщо протягом визначеного іспитового строку засуджений не вчинить нового кримінального правопорушення і виконає покладені на нього обов'язки, суд ухвалює рішення звільнити засудженого від відбування призначеного покарання. У випадку, якщо засуджений не виконує покладених на нього обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про його небажання стати на шлях виправлення, суд направляє його для відбування призначеного покарання (ч. 2 ст. 78 КК України). У цьому разі реальна кримінальна відповідальність особи доповнюється покаранням і фактично вміщує в себе всі три заходи.

Слід визнати, що друга форма реалізації кримінальної відповідальності за злочини проти об'єктів житлово-комунального господарства є найбільш поширеною у практиці суду першої інстанції. Зокрема, вироком Народицького районного суду Житомирської області засуджено ОСОБУ_3 за повторне викрадення чужого майна, а також умисне пошкодження об'єкта кабельної каналізації ПАТ «Укртелеком» за ч. 1 ст. 185, ч. 1 ст. 270-1, ч. 2 ст. 185 КК України та призначено покарання за сукупністю злочинів у виді чотирьох років позбавлення волі. У силу ст. ст. 75, 76 КК України рішенням цього ж суду ОСОБА_3 була звільнена від відбування покарання з випробуванням і з іспитовим строком два роки [141]. У цілому, зазначені тенденції корелюються зі загальнонаціональними даними щодо кількості осіб, звільнених від відбування покарання за ст. 75 КК України. Згідно зі статистичними даними, кількість осіб, звільнених від покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) за останні 10 років складає близько 40%. Це означає, що практично кожний другий засуджений звільняється від реального відбуття призначеного судом покарання [90, с. 74].

Третя форма реалізації кримінальної відповідальності полягає в осуді особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, без призначення їй покарання. Така форма реалізації кримінальної відповідальності передбачена, зокрема, ч. 4 ст. 74 КК України, відповідно до якої «особа, яка вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде

визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною» [9]. Крім того, у частині п'ятій цієї ж статті зазначено: «Особа також може бути за вироком суду звільнена від покарання на підставах, передбачених статтею 49 цього Кодексу» [9].

Таким же чином реалізується кримінальна відповідальність у випадку вчинення злочину неповнолітнім, якщо суд дійде висновку про недоцільність застосування покарання (ч. 1 ст. 105 КК України). У цьому разі суд застосовує до неповнолітнього примусові заходи виховного характеру. До зазначеної форми реалізації кримінальної відповідальності не належить головний її правообмежувальний захід – покарання. Кримінальна відповідальність за такої форми її реалізації представлена лише одним заходом – осудом, однак і він з'являється й одночасно втрачає своє кримінально-правове значення в момент набрання вироком законної сили.

Третя форма реалізації кримінальної відповідальності не знайшла свого відображення у практиці застосування кримінального закону про відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, і в Єдиному державному реєстрі не зафіксовано жодного випадку притягнення до кримінальної відповідальності за вказаний злочин без призначення покарання.

3. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА, ДЕТЕРМІНАЦІЯ ТА ПРОТИДІЯ УМИСНОМУ ЗНИЩЕННЮ АБО ПОШКОДЖЕННЮ ОБ'ЄКТІВ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

3.1. Показники вимірювання умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Кримінологічне дослідження злочинного явища є одним з ключових у контексті розуміння соціальної природи протиправної поведінки, його причин та умов, поширеності та інших важливих для розроблення попереджувальних заходів характеристик. На відміну від кримінально-правового, кримінологічне дослідження пов'язане з аналізом не юридичних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого Особливою частиною КК України, а його кількісних та якісних показників як явища реальної дійсності.

На жаль, у кримінології не вироблено єдиного підходу щодо розуміння поняття та методики кримінологічних досліджень. У поглядах науковців відсутній консенсус щодо обсягу та змісту кримінологічного дослідження кримінального правопорушення. Під час проведення таких досліджень уживається чимало понять, зокрема «кримінологічна характеристика злочинності», «структурний аналіз», «кількісні та якісні показники злочинності». Більше того, дискусійними є не лише підходи щодо формулювання самого поняття, але й безпосередньо його змісту. Відтак, поняття «кримінологічна характеристика злочинів» у кримінологічній науці може тлумачитися як сукупність статистично значимих показників про злочинність (кримінальні правопорушення) і особистість злочинців, які відображають їх кількісний та структурний стан, а також ступінь їх суспільної небезпеки. В іншому випадку до кримінологічно значущих ознак відносять такі складники: 1) окремі ознаки складу кримінального правопорушення (об'єкт, механізм правопорушення, його причини та умови, мотив і мета, суспільно небезпечні наслідки; 2) відомості, що розкривають кримінологічну ситуацію вчинення кримінального правопорушення, середовище прояву протиправного діяння, соціально-економічні умови; 3) ознаки, які визначають специфіку діяльності із запобігання кримінальним правопорушенням [142, с. 33]. На думку О. Тихонової, за допомогою статистичних показників, математичних формул та розрахунків неможливо з'ясувати сутність злочинності та її детермінанти. Необхідно одночасно з кількісними ознаками злочинності аналізувати й усі інші процеси та явища в суспільстві, визначати їх взаємозв'язок та взаємозалежність [143, с. 248].

Таким чином, основними елементами кримінологічної характеристики усієї злочинності або окремого її виду є рівень, динаміка злочинності, коефіцієнти та ціна злочинності, а також її структура, характер та географія [142, с. 35; 144, с. 53.; 145].

Як зазначається в науковій літературі, «детермінація злочинності – одне з центральних питань сучасної кримінології. Від розуміння і вирішення проблем кримінологічної детермінації залежить досягнення головної мети кримінології, якою виступає наукове обґрунтування рекомендацій щодо запобігання злочинності. У той же час, ефективність і результативність запобіжного впливу залежить від предметного його спрямування щодо конкретних зумовлених процесів, явищ, умов тощо» [146, с. 187]. Отже, визначення та виокремлення детермінант досліджуваного явища є обов'язковим елементом комплексного кримінологічного аналізу та формування пропозицій щодо вдосконалення запобіжного впливу та протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства.

Погоджуючись з висновком про те, що «детермінація злочинності – це відношення, взаємозв'язок та взаємодія між явищами, процесами, станами, подіями суспільного життя, що породжують та зумовлюють злочинність» [147, с. 118], у перебігу дослідження було встановлено, що криміногенні детермінанти умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства перебувають в різних площинах буття суспільства. Деякі з них мають зв'язок спричинення (причини), інші – зумовлення (умови) або проявляються як кореляційні взаємозв'язки (прямі чи обернені).

Детермінанти умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства можуть проявлятися і як прорахунки та недоліки правового, організаційно-управлінського, технічного, соціально-інформаційного характеру тощо.

З огляду на це було сформульовано загальні та спеціально-кримінологічні заходи протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства, які розглянуто в подальших підрозділах роботи.

Слід визнати, що проведення комплексної кримінологічної характеристики будь-якого злочинного прояву є першим та чи не найважливішим етапом протидії злочинній діяльності. Здійснюючи спробу кримінологічного аналізу умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, слід зважити на той факт, що зазначене порушення є однією з низки спеціальних норм, пов'язаних із умисним пошкодженням або знищенням чужого майна [33; 45]. У зв'язку з цим, було прийнято рішення розширити межі нашого дослідження судовою та слідчою практикою не лише ст. 270-1 КК України, а також і в певних випадках ст. ст. 194, 194-1, 277 КК України, з огляду не лише на їх співвідношення як загальної та спеціальних норм, але й тотожність та, на думку окремих дослідників, штучність виділення зі загальної зазначених спеціальних норм, в тому числі тих, що стосуються відповідальності за умисне знищення або пошкодження шляхів сполучення або об'єктів електроенергетики. До такого рішення ми прийшли внаслідок декількох причин.

По-перше, глибокому кримінологічному дослідженню умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства перешкоджає недостатня судова та слідча практика. На сьогодні в Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено близько 120 вироків, постанов або ухвал стосовно ст. 270-1 КК України.

По-друге, ст. 194 КК України є загальною нормою про відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна, кримінологічні ознаки якого є ідентичними ознакам, передбаченим ст. 270-1 КК України, і в Єдиному державному реєстрі судових рішень знаходиться понад 537 вироків за вказаними кримінальними провадженнями, що суттєво підвищує репрезентативність напрацьованих висновків [148].

По-третє, враховуючи схожий характер злочинних посягань на власність, можна твердити про незначні відмінності в особливостях суб'єкта, спільних ознак об'єктивної та суб'єктивної сторін перелічених складів кримінальних правопорушень.

По-четверте, аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак названих складів злочинів ще раз підтвердив можливість порівняння вказаних злочинів та екстраполяції висновків щодо характеристики особи злочинця, а також динаміки та темпів зростання злочинів цієї групи.

По-п'яте, як зазначають науковці, які досліджували проблему кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, статті 194-1, 270-1 та 272 КК України є дещо штучно створеними на предмет загальної норми про відповідальність за умисне знищення або пошкодження чужого майна і значною мірою не мають відмінностей не лише в об'єктивній стороні, але й стосовно суб'єкту злочину, що потребує безумовного перегляду системи кримінально-правових норм у досліджуваній сфері з можливістю їх об'єднання та перенесення до розділу VI Особливої частини КК [33, с. 23]. Таким чином, з огляду на однорідний характер злочинних посягань, передбачених ст. ст. 194, 194-1, 270-1, 272 КК України, їх спрямованість на один об'єкт, ідентичність суб'єктів злочинних посягань, наявність більш розгалуженої судової практики за ст. 194 КК України, а також значну кількість спірних рішень стосовно кваліфікації злочинних посягань за вказаними статтями, нами було прийнято рішення щодо можливості використання та в окремих випадках узагальнення кількісних та якісних показників цієї групи злочинів, яке дозволило виробити не тільки більш репрезентативні висновки, але й врахувати індивідуальні особливості окремих злочинних діянь та осіб, які їх вчинили. Також у процесі підготовки роботи використовувалися результати досліджень кримінологічної характеристики, у тому числі умисного знищення або пошкодження майна окремих категорій потерпілих, зокрема працівників правоохоронних органів, суддів, журналістів, депутатів.

За загальним правилом, рівень злочинності є її кількісним показником, який є сумою вчинених кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, за певний проміжок часу на певній території [149, с. 19; 150, с. 32]. Встановлення кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства пов'язане з прийняттям закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» N 2924-VI від 13 січня 2011 р. [21]. Від цього року з'являються перші статистичні дані щодо кількості зареєстрованих злочинів проти об'єктів житлово-комунального господарства. У табл. 3.1 наведено рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, за 2011–2023 рр.

Таблиця 3.1

Кількість облікованих кримінальних правопорушень та виявлених осіб, які їх вчинили, за ст. ст. 194, 194-1, 270 КК України за період 2011–2023 рр.

Ст. КК України	Роки													Усього
	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Ст. 270-1	18/*	6/*	9/*	33/0	13/3	9/0	8/0	16/0	14/5	14/0	11/0	8/0	5/1	164/9
Ст. 194-1	8/*	484/*	434/*	372/ 43	243/ 9	242/ 4	216/ 50	125/ 10	85/ 3	69/ 8	60/ 0	33/ 0	41/ 11	2412/ 138
Ст. 194	839/ *	1531/ *	3007/ *	4582/ 153	3226/ 114	3105/ 103	2714/ 110	2551/ 113	2653/ 163	2157/ 217	1542/ 262	783/ 150	762/ 224	29452/ 1609

* відсутні дані

У чисельнику таблиці зазначено кількість облікованих кримінальних правопорушень, а у знаменнику – кількість виявлених осіб, що їх вчинили. Таким чином, у 2011 р. було зареєстровано 18 кримінальних правопорушень за ст. 270-1 КК України. Усього з 2011 р. по 2023 р. було зареєстровано 164 злочинів, пов'язаних із умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства. Найбільша кількість зареєстрованих злочинів цієї категорії припадає на 2014 р. (33 правопорушення). Відповідно, за весь час існування у КК України статті 270-1 за порушеними кримінальними провадженнями було виявлено та пред'явлено підозру дев'ятьом особам. Виходячи з наведених вище статистичних даних, в Україні у 18 разів менше виявлених злочинців, ніж кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України. Таке становище пояснюється декількома факторами, які наводимо нижче.

1. Об'єкти житлово-комунального господарства часто не мають чіткої юридичної класифікації, що істотно ускладнює процес кваліфікації діяння, передбаченого ст. 270-1 КК України. У чинному законодавстві відсутнє системне визначення або уніфікований перелік таких об'єктів, що призводить до неоднозначного трактування їхнього правового статусу.

Наприклад, водопровідні мережі, теплотраси, електричні підстанції, ліфти, сміттєзбиральні майданчики, внутрішньобудинкові комунікації – усе це може належати до житлово-комунального господарства, однак їхня правова природа, форма власності, балансоутримувач і функціональне призначення часто не узгоджуються між собою. В результаті виникає ситуація, коли той самий об'єкт може бути визнаний або не визнаний таким, що підпадає під охорону згаданої кримінально-правової норми, залежно від тлумачення конкретного слідчого чи прокурора. Це створює серйозні прогалини у правозастосуванні, знижує передбачуваність кримінального переслідування та ускладнює формування єдиної практики. Як наслідок, навіть за наявності факту пошкодження або знищення об'єкта, що має очевидне соціальне значення, правозастосувач може не мати достатніх юридичних підстав для порушення кримінального провадження або пред'явлення підозри. Така ситуація вимагає нормативного втручання, зокрема розроблення чіткого переліку або типології об'єктів житлово-комунального господарства, які підлягають кримінально-правовій охороні, а також узгодження цієї класифікації з нормами цивільного, господарського та адміністративного права. Лише за умови системного підходу до визначення об'єкта посягання можна забезпечити ефективне застосування ст. 270-1 КК України та уникнути правової невизначеності, яка наразі істотно гальмує притягнення винних осіб до відповідальності.

2. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, як передбачено ст. 270-1 КК України, вимагає доведення саме *умисної форми вини*, що становить одну з найскладніших задач для органів досудового розслідування, особливо в умовах воєнного або надзвичайного стану. У таких обставинах пошкодження інфраструктури часто є наслідком зовнішніх факторів, зокрема бойових дій, артилерійських обстрілів, диверсій, стихійних лих чи техногенних аварій, які мають неконтрольований характер і не завжди піддаються правовій кваліфікації як умисне діяння. Відсутність очевидного мотиву, суб'єкта, засобу вчинення та чіткої спрямованості дії унеможлиблює формування належної доказової бази, що відповідає вимогам ст. 91 КПК України. Зокрема, у практиці слідчих органів часто виникає ситуація, коли факт пошкодження об'єкта є очевидним, однак неможливо встановити особу винного або довести її умисел, що призводить до закриття провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України. Крім того, у контексті збройного конфлікту або надзвичайної ситуації, межа між умисним пошкодженням і непрямыми наслідками бойових дій є розмитою, що створює додаткові труднощі для кваліфікації. Відсутність спеціалізованих методик розслідування таких злочинів, а також недостатня кількість експертних висновків щодо причин пошкодження об'єктів ЖКГ ще більше ускладнює процес притягнення винних осіб до відповідальності. Усе це свідчить про необхідність нормативного та методичного вдосконалення механізмів доведення умислу в умовах підвищеної правової турбулентності, зокрема через розроблення окремих рекомендацій для слідчих, експертів і прокурорів щодо кваліфікації діянь, вчинених у контексті воєнних або надзвичайних подій.

3. Практика правозастосування свідчить, що діяння, які потенційно підпадають під ознаки ст. 270-1 КК України, *нерідко кваліфікуються за іншими, більш усталеними нормами кримінального законодавства*, зокрема за ст. 194 КК України, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна. Така тенденція пояснюється кількома чинниками. По-перше, ст. 194 має ширше охоплення об'єктів, не обмежуючись винятково житлово-комунальним господарством, що дає слідчим і прокурорам більше простору для правової інтерпретації. По-друге, правозастосувачі мають більший досвід роботи саме з цією нормою, що забезпечує передбачуваність кваліфікації, наявність усталеної судової практики та менші ризики оскарження. По-третє, відсутність чітких методичних рекомендацій щодо застосування ст. 270-1, а також її вузька спеціалізація, створюють додаткові труднощі для слідчих, які прагнуть забезпечити ефективність провадження. У результаті, навіть у випадках, коли пошкодження об'єкта ЖКГ має ознаки злочину, передбаченого ст. 270-1, перевага надається більш «зручній» нормі, що не вимагає доведення специфічного об'єкта посягання. Така практика призводить до статистичної латентності застосування ст. 270-1, що, у свою чергу, створює хибне уявлення про її неактуальність або надмірну вузькість. Водночас це унеможливорює формування єдиної правозастосовної доктрини щодо захисту житлово-комунальної інфраструктури, яка в умовах воєнного стану набуває особливої значущості. Для подолання цієї проблеми необхідне нормативне уточнення меж застосування ст. 270-1, а також розроблення спеціалізованих роз'яснень і узагальнень практики, які б стимулювали її використання у випадках, що відповідають її предметному охопленню.

4. Відсутність офіційних роз'яснень Верховного Суду України щодо застосування ст. 270-1 КК України, а також узагальнень практики Генеральної прокуратури створює суттєву *прогалину в правозастосуванні*, яка негативно впливає на ефективність реалізації цієї норми. Згідно з ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Верховний Суд забезпечує єдність судової практики, зокрема шляхом надання правових висновків у постановках, що мають зразковий характер. Однак на сьогодні відсутні постанови, які б містили доктринальне тлумачення складу злочину, передбаченого ст. 270-1, або окреслювали межі його застосування в умовах воєнного стану, техногенних аварій чи стихійних лих. Аналогічно, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про прокуратуру», Генеральна прокуратура зобов'язана здійснювати узагальнення практики прокурорського нагляду та досудового розслідування, однак у відкритому доступі відсутні аналітичні документи, що стосуються правозастосування у сфері захисту житлово-комунальної інфраструктури.

Ця нормаційна тиша створює серйозні труднощі для слідчих органів, які змушені діяти без чітких методичних орієнтирів. Така ситуація породжує фрагментарність, непослідовність і правову невизначеність у кваліфікації діянь, що стосуються умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Особливо це стосується слідчих,

які не мають спеціалізації у відповідній сфері, адже чинне законодавство не передбачає обов'язкової професійної підготовки або сертифікації слідчих за галузевими напрямками. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про Національну поліцію», працівники поліції мають право на професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації. Однак зміст таких програм визначається внутрішніми нормативними актами МВС України, які не завжди охоплюють специфіку розслідування злочинів проти інфраструктури, зокрема у сфері житлово-комунального господарства. Відсутність галузевих навчальних модулів, практичних кейсів та методичних рекомендацій призводить до того, що навіть за наявності об'єктивних ознак злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, слідчі не мають достатніх знань для його належної кваліфікації, збору доказів, формування обвинувального акту та підтримання обвинувачення в суді. Це, своєю чергою, знижує ефективність кримінального переслідування, сприяє закриттю проваджень за реабілітуючими обставинами (п. 1, 2 ч. 1 ст. 284 КПК України) та формує статистичну латентність застосування норми. Для подолання цієї проблеми необхідне нормативне та інституційне втручання: розроблення спеціалізованих навчальних програм для слідчих, створення методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів проти житлово-комунальної інфраструктури, а також прийняття узагальнювальних документів Генеральної прокуратури та правових позицій Верховного Суду, які б забезпечили єдність правозастосування та підвищили якість слідчої роботи. У контексті воєнного стану та поствоєнної відбудови такі заходи набувають особливої актуальності, адже саме житлово-комунальна інфраструктура є критично важливою для забезпечення базових потреб населення та стабільності правопорядку.

5. Низький рівень повідомлень громадян про пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства є одним із ключових чинників, що впливає на латентність злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України. У багатьох випадках мешканці багатоквартирних будинків або користувачі комунальних послуг сприймають пошкодження інфраструктури – зокрема трубопроводів, електромереж, ліфтового обладнання чи систем водовідведення – як технічні несправності, наслідки зношеності або стихійних явищ, а не як результат умисного протиправного діяння. Така інтерпретація знижує рівень правової активності населення, що, у свою чергу, обмежує можливості правоохоронних органів щодо своєчасного реагування та порушення кримінальних проваджень. Відповідно до ст. 214 КПК України, слідчий або прокурор зобов'язані внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань лише за наявності заяви, повідомлення або самостійного виявлення обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. В умовах, коли громадяни не звертаються із заявами, а пошкодження інфраструктури не супроводжується очевидними ознаками злочину (наприклад, слідами проникнення, підпалу чи вибуху), правоохоронні органи часто не мають підстав для початку розслідування. Це створює

замкнене коло: відсутність суспільного резонансу навколо таких діянь знижує мотивацію слідчих до активного реагування, а низька активність правоохоронців, своєю чергою, формує у громадян переконання в неефективності звернень. Крім того, чинне законодавство не передбачає обов'язкової реєстрації пошкоджень об'єктів ЖКГ як потенційних кримінальних правопорушень, якщо немає чітких ознак умислу. Це ще більше ускладнює виявлення таких злочинів у межах ст. 270-1 КК України. Для подолання цієї проблеми необхідне не лише вдосконалення нормативної бази, а й активізація інформаційно-просвітницької роботи серед населення, спрямованої на формування правової культури та розуміння того, що пошкодження життєво важливих об'єктів може бути результатом злочинного умислу, а не лише технічного збою.

6. Санкція ст. 270-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, дійсно не містить достатньої диференціації щодо форм, способів та масштабів вчиненого діяння. У чинній редакції цієї статті передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до десяти років, що охоплює надто широкий спектр можливих ситуацій – від незначного пошкодження окремого елемента інфраструктури до повного знищення критично важливого об'єкта, що забезпечує життєдіяльність великої кількості громадян. Відсутність градації відповідальності залежно від обсягу завданої шкоди, способу вчинення, повторності, участі групи осіб або використання спеціальних засобів суперечить принципу індивідуалізації покарання, закріпленому у ст. 65 КК України. Така недиференційованість створює труднощі для слідчих і прокурорів у процесі формування обвинувального акту, оскільки ускладнює аргументацію щодо ступеня суспільної небезпечності діяння та обґрунтування доцільності притягнення особи до відповідальності саме за цією нормою. У практиці це часто призводить до переваги кваліфікації за іншими статтями, які мають більш деталізовану санкційну частину (наприклад, ст. 194 КК України), або до закриття провадження через невизначеність перспектив судового розгляду. Крім того, чинне законодавство не передбачає окремих кваліфікуючих ознак для злочинів, вчинених у період воєнного стану, що є особливо актуальним у сучасних умовах. Відсутність таких положень знижує здатність норми реагувати на специфіку пошкоджень, спричинених у контексті збройного конфлікту, диверсій або терористичних актів.

Схожою виявляється ситуація в питаннях розкриття злочинів, передбачених ст. ст. 194 та 194-1 КК України. Таким чином, із зареєстрованих за період з 2014 р. по 2023 р. 1486 злочинів, передбачених ст. 197-1 КК України, пред'явлено підозру 128 особам, що в 11 разів менше, ніж виявлених кримінальних правопорушень. Скоєння 24075 випадків умисного знищення або пошкодження чужого майна (ст. 194 КК України) за той же період дозволило правоохоронним органам виявити лише 1609 осіб, винних у вчиненні такого правопорушення,

що майже у 14 разів менше від зареєстрованих посягань. Ще гіршою виглядає ситуація з передаванням кримінальних проваджень та виявлених порушників до суду зі зазначеної категорії правопорушень – лише три у 2015 р. та чотири у 2019 р. Одним з пояснень такої ситуації може бути кількість закритих кримінальних проваджень за відсутності події або складу кримінального правопорушення. Зокрема, у 2023 р. порушено п'ять кримінальних проваджень за умисне знищення або пошкодження майна і стільки ж кримінальних проваджень було закрито за п.п. 1, 2, 4-1, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України. Схожа ситуація спостерігалася й у 2020–2022 рр., а також попередніх роках.

За результатами аналізу звітів Генеральної прокуратури та судової практики за 2024–2025 роки, ситуація не зазнала суттєвих змін. Стаття 270-1 не виділяється окремо у статистичних таблицях, що підтверджує її нормативну та аналітичну невидимість. У огляді судової практики Касаційного кримінального суду Верховного Суду за травень 2024 р. відсутні систематизовані рішення щодо цієї статті, що свідчить про її неактуальність у судовому розгляді. У 2025 р.і, попри активну фазу оновлення Кримінального кодексу України, ст. 270-1 залишалася без суттєвих змін, а її застосування не отримало методичної підтримки з боку Верховного Суду чи Генеральної прокуратури.

Причини такої ситуації є комплексними. По-перше, доведення умисної форми вини в умовах воєнного стану або стихійних лих є надзвичайно складним, оскільки пошкодження інфраструктури часто має багатофакторний характер. По-друге, об'єкти житлово-комунального господарства не мають чіткої правової дефініції, що створює труднощі для кваліфікації діяння. По-третє, громадяни часто не повідомляють про такі пошкодження, вважаючи їх технічними несправностями, що знижує рівень виявлення злочинів. Нарешті, слідчі не мають спеціалізації у сфері ЖКГ, а навчальні програми МВС не охоплюють ці аспекти, що призводить до фрагментарності та непослідовності в розслідуванні.

Таким чином, правозастосування ст. 270-1 КК України перебуває у стані нормативної та практичної кризи. Для її подолання необхідне комплексне втручання: законодавче уточнення складу злочину, запровадження кваліфікуючих ознак, розроблення методичних рекомендацій, підвищення кваліфікації слідчих, а також активізація правової просвіти населення. Лише за умови системного підходу можна забезпечити ефективну реалізацію цієї норми в умовах сучасних викликів.

Кількість кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України, закритих за п.п. 1, 2, 4-1, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України, наведено в табл. 3.2. Показники свідчать про те, що в межах досудового розслідування злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України, слідчі органи стикаються не лише з труднощами у встановленні особи правопорушника, але й з неспроможністю у випадках пред'явлення підозри забезпечити належне доведення вини та сформувати доказову базу, достатню для передання справи до суду.

Таблиця 3.2

Кількість кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України закритих за п.п. 1, 2, 4-1, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України

Роки	Кількість облікованих кримінальних порушень за ст. 270-1 КК	Кількість закритих кримінальних проваджень за п.п. 1, 2, 4-1, 6, 9-1 ч. 1 ст. 284 КПК України
2013	9	*
2014	33	13
2015	13	10
2016	9	5
2017	8	14
2018	16	5
2019	14	6
2020	14	6
2021	11	7
2022	8	5
2023	5	5

* відсутні дані

Аналізуючи отримані дані, а також визначені у пояснювальній записці до законопроекту № 6505 від 09.06.2010 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» [151] аргументи про необхідність прийняття закону про відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, не можемо обійти увагою таке поняття, як латентність злочинності. Термін «латентний» походить від латинського *latens* (*latentis*) і тлумачиться як «прихований», «невидимий» [152].

Латентність злочинності – це один із найважливіших кримінологічних показників, що дозволяє оцінити реальний рівень кримінальної загрози в суспільстві. Вона охоплює ті кримінальні правопорушення, які залишаються невиявленими, незареєстрованими або прихованими від офіційної статистики. Це означає, що значна частина злочинів, які фактично відбуваються, не потрапляє в поле зору правоохоронних органів, а отже, не враховується у формуванні державної кримінальної політики, не аналізується в системі превенції та не піддається правовому реагуванню.

Причини латентності можуть бути різноманітними: від недовіри громадян до правоохоронної системи, страху перед репресіями або стигматизацією до низького рівня правової культури, складності доказування, соціальної толерантності до певних форм правопорушень (наприклад, корупції чи домашнього насильства), а також особливостей правозастосування в умовах воєнного або надзвичайного стану. Латентна злочинність поділяється на абсолютну (коли про злочин не знає ніхто, крім правопорушника), відносну (коли про злочин знають окремі особи, але він не зареєстрований), статистичну (коли злочин неправильно класифіковано або не враховано) та суб'єктивну (коли потерпілий не усвідомлює себе жертвою).

Науковці досить часто порівнюють латентну злочинність з айсбергом, де зареєстрована злочинність є лише незначною «видимою» поверхнею айсберга, а інша «більша» частина залишається прихованою (невідомою) від суспільства [142, с. 43]. За висновками О. М. Литвака, до 90 % злочинності не знаходить відображення у відомостях офіційної статистики [153, с. 63]. На жаль, єдиного підходу до визначення поняття латентної злочинності не вироблено досі, що ускладнює формулювання зазначеного поняття. Не заглиблюючись у наукову дискусію, пропонуємо визначити латентну злочинність як сукупність фактично вчинених, однак не виявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, кримінальних правопорушень, відомості про які у зв'язку з цим не висвітлюються в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності [142, с. 43; 154, с. 102].

Розрізняють три види латентної злочинності: 1) природна латентність, коли про факт вчинення кримінального правопорушення не відомо ані правоохоронним органам, ані посадовим особам, свідкам або потерпілим; 2) штучна латентність, коли про факт вчинення кримінального правопорушення відомо правоохоронним органам або іншим особам, які не повідомляють про це відповідним органам; 3) прикордонна (змішана) латентність має місце у випадку, коли посадовим або іншим особам відомо про факт вчинення правопорушення, але через неясність ситуації або неправильну її оцінку чи небажання самих правоохоронних органів реєстрація порушення не відбувається [142, с. 43; 149, с. 27-28; 144, с. 54]. Проведене дослідження щодо умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства дозволяє віднести його до злочинів з прикордонною латентністю. Сам факт скоєння такого правопорушення в більшості випадків стає відомим правоохоронним органам внаслідок небезпек, які виникають у суб'єктів господарювання під час здійснення їхньої господарської діяльності. Інше питання, яка правова оцінка надається цим правопорушенням. Зокрема, під час розгляду Корольовським районним судом м. Житомира встановлено факт таємного систематичного викрадення ОСОБОЮ_4 ліфтового обладнання. Крім таємного викрадення майна, ОСОБИ_4 пред'явлено обвинувачення за умисне пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства (ч. 1 ст. 270-1 КК України). Однак, крім констатації факту про наявність зазначених дій з пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства, у рішенні суду не роз'яснено мотивів вказаного рішення, а також не підтверджено факту заподіяння матеріальної шкоди у великому розмірі або спричинення розукомплектуванням обладнання небезпеки для життя чи здоров'я людей [65]. Це означає, що відсутність усталеної судової практики та відповідних наукових і практичних роз'яснень із питань правозастосування зазначеної категорії справ може призводити до різної правової оцінки правопорушень у зазначеній сфері з боку правоохоронних та судових органів. Про це

свідчить і мінімальна кількість спрямованих до суду справ навіть з урахуванням тієї незначної кількості порушених кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України та пред'явлених за результатами їх розслідування підозр. Таким чином, з порушених у 2015 р. 13-и кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України направлено до суду з обвинувальним висновком лише три, у 2019 р. з 14-и порушених кримінальних проваджень за цією ж статтею до суду було спрямовано лише чотири.

Коефіцієнт злочинності є співвідношенням кількості кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, до чисельності населення країни або її відповідного регіону з розрахунку на заздалегідь обумовлену кількість населення – на 100 тис. або на 1 тис. осіб. Розрізняють два види коефіцієнтів злочинності: коефіцієнт інтенсивності злочинності населення та коефіцієнт злочинної активності населення.

1. *Коефіцієнт інтенсивності злочинності* населення є показником того, як злочинність впливає на населення країни чи певного регіону. У процесі кримінологічної характеристики будь-якого злочинного явища використовують спеціальні або деталізовані коефіцієнти злочинної активності [155]. Коефіцієнт злочинності обчислюється шляхом поділу абсолютного показника стану злочинності (кількість зареєстрованих злочинів, кількість виявлених осіб, які їх вчинили тощо) на кількість населення, що проживає на певній території в певний період часу та множенням на певну стандартну кількість населення.

Вибір величини стандартної кількості населення залежить від чисельності жителів певної територіальної одиниці, наочності репрезентації цього показника та зручності його порівняння з аналогічними даними щодо інших територіальних одиниць. Для великих територіальних одиниць (країна, область, велике місто) коефіцієнти розраховують на 100 тис. населення, для середніх (район, місто) – на 10 тис., для мікрорайонів, підприємств тощо – 1 тис.

Кількість населення фіксують органи статистики на певну дату поточного року. Якщо період, за який здійснюється аналіз, становить рік або більше, для розрахунку коефіцієнта можна взяти кількість населення на початок року, на кінець року або середньорічна кількість населення (сума кількості населення на початок та кінець року, поділена на два) [155].

Для розрахунку коефіцієнта кримінально-протиправного умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства використовуватимемо кількість облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, відносно населення України станом на початок звітної періоду відповідно до відомостей Державної служби статистики [156]. Дані щодо злочинної інтенсивності кримінальних правопорушень, які мають ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства та передбачені ст. 270-1 КК України, наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Коефіцієнт вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

Роки	Чисельність постійного населення (на 1 січня, тис. осіб) за даними Держстату України	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194 КК України	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. осіб (ст. 270-1 КК)	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. осіб (ст. 194 КК)
2013	45439,8	9	300	19,8	660,2
2014	45426,2	33	4582	72,6	10086,6
2015	42928,9	13	3226	30,2	6461,1
2016	42760,5	9	3105	21	7261,3
2017	42584,5	8	2714	18,7	6373,2
2018	42386,4	16	2551	37,7	6018,4
2019	42153,2	14	2653	33,2	6293,7
2020	41902,4	14	2157	33,4	5147,6
2021	41588,4	11	1542	26,4	3707,7
2022	41167,3	8	783	19,4	1901,9
2023	36700,0*	5	762	13,6	2076,2

Джерело: Офіс Генерального прокурора: статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування та про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за 2013–2023 роки. 2023 рік згідно з даними Фонду народонаселення ООН.

Для отримання більш точної інформації щодо коефіцієнта злочинності у сфері умисного знищення чужого майна та порівняння з особливою формою знищення або пошкодження певних майнових об'єктів до вказаної таблиці віднесено дані щодо злочинних посягань, передбачених ст. 194 КК України.

Грунтуючись на наведених даних, можна констатувати, що найвищим коефіцієнт був саме у 2014 році, коли кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, пов'язаних як з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України), так і з простим умисним знищенням або пошкодженням майна (ст. 194 КК України) була найбільшою. У цьому (2014) році зазначений показник склав 72,6 на 100 тис. населення для умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства та 10086,6 на 100 тис. населення для умисного знищення або пошкодження майна відповідно.

2. *Коефіцієнт злочинної активності населення* відображає його (населення) кримінальну активність. Для розрахунку цього показника беруть кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень або осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за певний період часу на певній території, чисельність кримінально активного населення, яке проживає на цій території, яке досягло 14 років, тобто віку, з якого передбачена кримінальна відповідальність.

Коефіцієнт злочинної активності населення за період із 2014 р. до 2020 р. визначено у табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Коефіцієнт злочинної активності населення у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 194 та 270-1 КК України

Роки	Чисельність постійного населення (старше 14 років) за даними Держстату України	Кількість виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, передбачених ст. ст. 194, 270-1 КК України	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. осіб	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України	Коефіцієнт злочинної інтенсивності, злочинів на 100 тис. осіб
2014	31606,4	153	484,0	33	104,4
2015	29634,7	117	394,8	13	43,8
2016	29327,7	103	351,2	9	30,6
2017	29011,9	110	379,1	8	27,5
2018	28719,0	113	393,4	16	55,7
2019	28468,0	168	590,1	14	49,1
2020	28199,5	217	769,5	14	49,6

З огляду на те, що кількість осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, знаходиться в межах математичної похибки, цей показник розраховувався як сума кількості осіб, яким пред'явлено підозру за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України) та умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Як видно з розрахунків, найвищою кримінальна активність населення України зі цієї категорії справ спостерігається також у 2014 році (104 особи на 100 тис. населення).

Показник, який відображає зміни рівня, структури та інтенсивності злочинності протягом певного періоду часу на певній території, є його динамікою [157, с. 68].

Відтак, згідно зі статистичною інформацією про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності офісу Генерального прокурора, за період із січня до грудня 2011 р. всього обліковано 865 кримінальних правопорушень проти об'єктів власності, що пов'язані з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна, у тому числі об'єктів житлово-комунального господарства, з яких передбачених ст. 270-1 КК України – 18 випадків, за ст. 194-1 КК України – вісім випадків, за ст. 194 КК України – 839 випадків.

Протягом 2012 р. кількість зазначених кримінальних правопорушень становила за ст. 270-1 КК України – шість випадків, за ст. 194-1 КК України – 484 випадки, за ст. 194 КК України – 1531 випадок.

Із січня до грудня 2013 р. у правоохоронних органах було зареєстровано за ст. 270-1 КК України – дев'ять кримінальних правопорушень, за ст. 194-1 КК України – 434 кримінальних правопорушення, за ст. 194 КК України – 3007 кримінальних правопорушень.

У 2014 р. спостерігається суттєве підвищення кількості облікованих правопорушень за ст. 270-1 КК України – 33 випадки (найвищий показник за всі роки звітності) та ст. 194 КК України – 4582 випадки (найвищий показник за 2011–2024 рр. звітності) і незначне зменшення за ст. 194-1 КК України – 372 випадки.

У 2015 р. обліковано 3482 кримінальних правопорушення за вищевказаними статтями, з них за ст. 270-1 КК України – 13 кримінальних правопорушень, за ст. 194-1 КК України – 243 кримінальні правопорушення, за ст. 194 КК України – 3226 кримінальних правопорушень.

Упродовж 2016 р. порушено кримінальних проваджень за умисне знищення чужого майна та об'єктів житлово-комунального господарства і електроенергетики 3356, з них за ст. 270-1 КК України – дев'ять випадків, за ст. 194-1 КК України – 242 випадки, за ст. 194 КК України – 3105 випадків.

Із січня по грудень 2017 р. обліковано 2938 кримінальних правопорушень, із них за ст. 270-1 КК України – вісім випадків, за ст. 194-1 КК України – 216 випадків, за ст. 194 КК України – 2714 випадки.

У 2018 р. обліковано 2692 кримінальних правопорушення за вказаними статтями, з них за ст. 270-1 КК України – 16 кримінальних правопорушень, за ст. 194-1 КК України – 125 кримінальних правопорушень, за ст. 194 КК України – 2551 кримінальне правопорушення.

Протягом 2019 р. кількість зазначених кримінальних правопорушень становила 2653 випадки, зокрема за ст. 270-1 КК України – 14 випадків, за ст. 194-1 КК України – 85 випадків, за ст. 194 КК України – 2653 випадки.

Упродовж 2020 р. порушено кримінальних проваджень за умисне знищення чужого майна та об'єктів житлово-комунального господарства і електроенергетики 2240, з них за ст. 270-1 КК України – 14 випадків, за ст. 194-1 КК України – 69 випадків, за ст. 194 КК України – 2157 випадків.

Із січня по грудень 2021 р. обліковано 1613 кримінальних правопорушення, з них за ст. 270-1 КК України – 11 випадків, за ст. 194-1 КК України – 60 випадків, за ст. 194 КК України – 1542 випадки.

Протягом 2022 р. кількість зазначених кримінальних правопорушень становила 824 випадків, зокрема за ст. 270-1 КК України – вісім випадків, за ст. 194-1 КК України – 33 випадки, за ст. 194 КК України – 783 випадки.

Протягом 2023 р. кількість зазначених кримінальних правопорушень становила 808 випадків, зокрема за ст. 270-1 КК України – п'ять випадків, за ст. 194-1 КК України – 41 випадок, за ст. 194 КК України – 762 випадки.

Таким чином, аналіз статистичної звітності свідчить про наявність точки максимального зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень у сфері умисного знищення чужого майна та об'єктів житлово-комунального господарства, пік якої припадає на 2014 рік. У подальшому спостерігається суттєве зниження кількості облікованих кримінальних правопорушень як за ст. 270-1 КК України, так і за іншими статтями про умисне знищення або пошкодження чужого майна, що простежується в побудованих графіках (рис. 3.1–3.3).

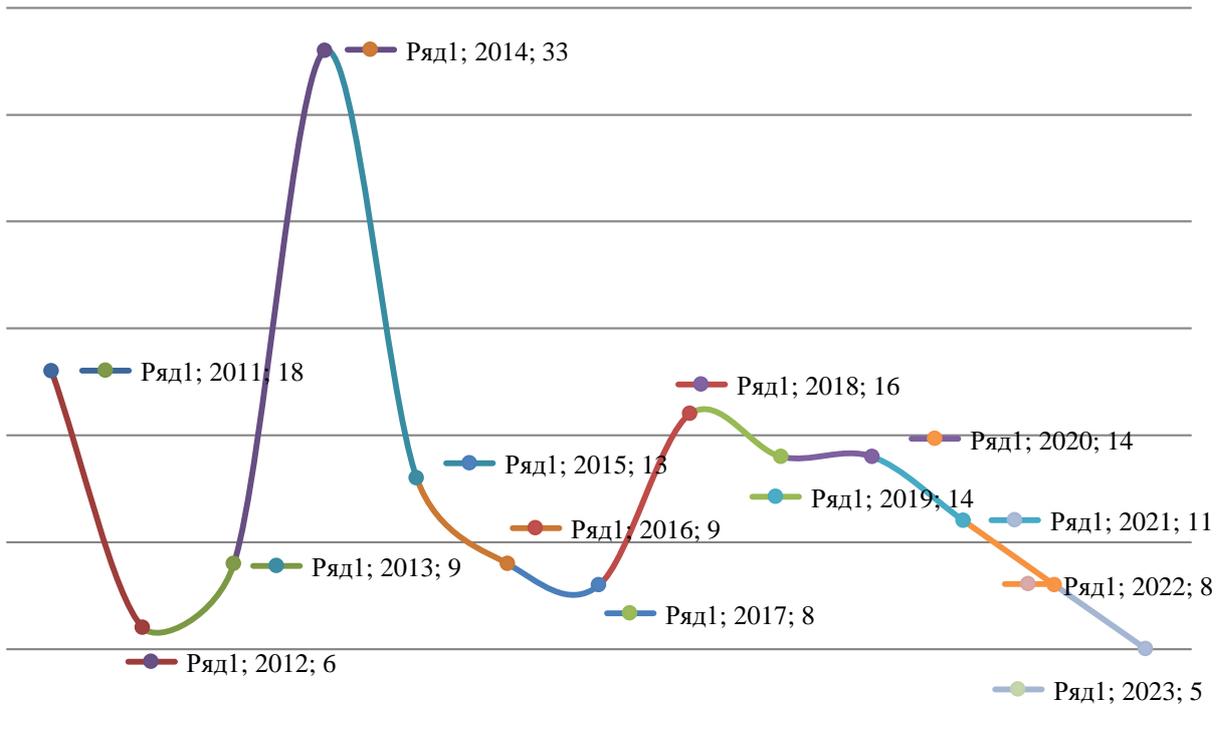

Рис. 3.1. Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 270-1 КК України за період 2011–2023 рр.

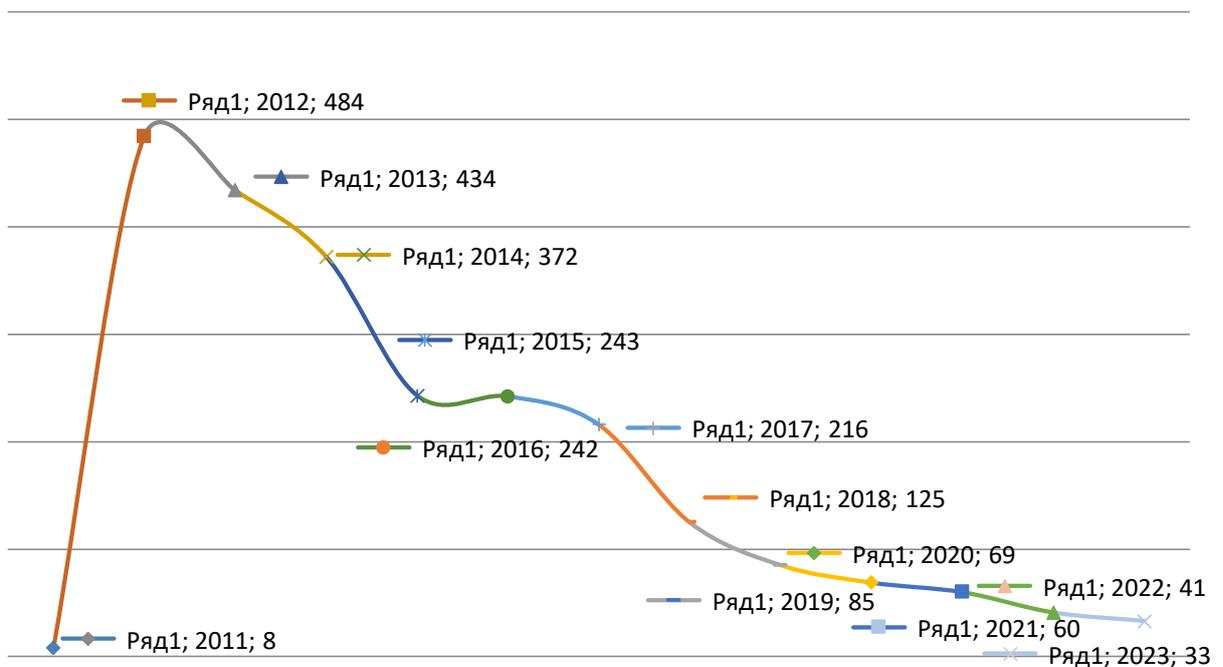

Рис. 3.2. Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 194-1 КК України за період 2011–2023 рр.

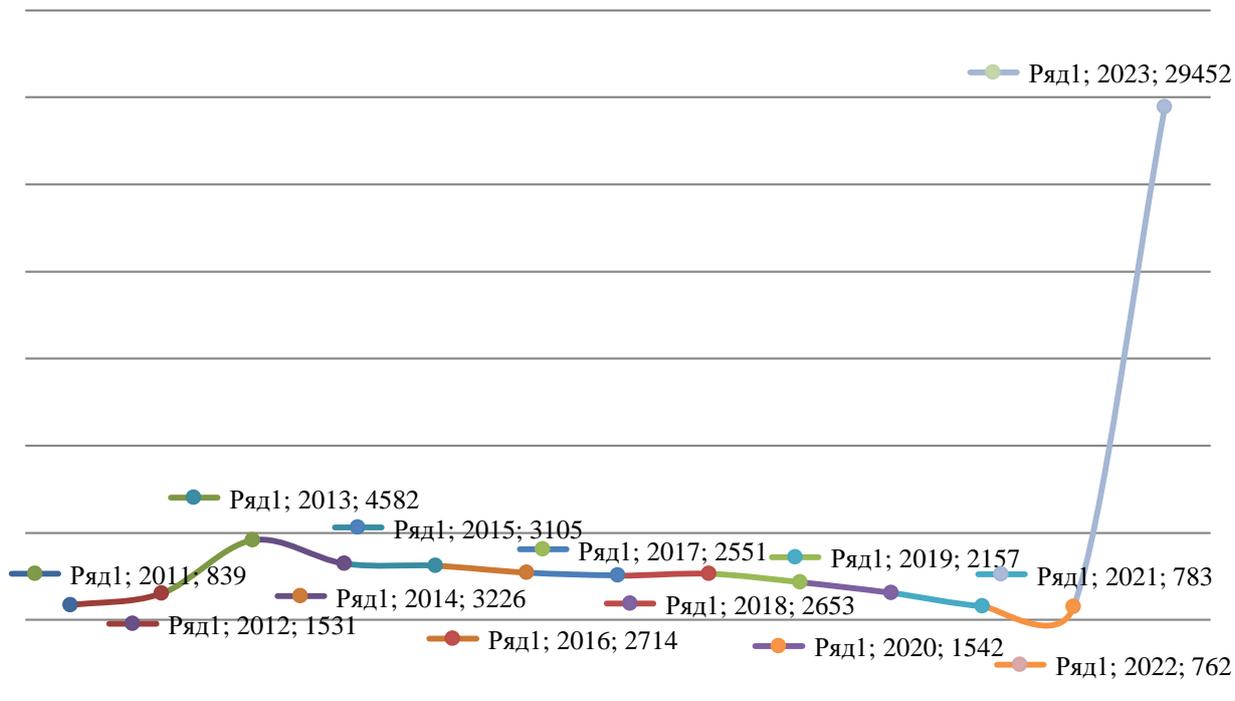

Рис. 3.3. Кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 194 КК України за період 2011–2023 рр.

Ще однією кількісною ознакою, за якою аналізується злочинна поведінка, є ціна злочину, тобто людські, економічні, соціальні, моральні та інші негативні наслідки, які настають для держави і суспільства внаслідок скоєння певного виду кримінальних правопорушень.

Обчислюючи цей показник, до уваги беруть розміри матеріальної шкоди, завданої злочинами, витрати на відновлення знищеного або пошкодженого майна, витрати на лікування потерпілих та відновлення їхнього здоров'я, витрати на утримання відповідних установ і правоохоронних органів, що здійснюють боротьбу зі злочинністю [158].

Аналіз складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 270-1, 194-1, 194 КК України, дозволяє стверджувати, що законодавець передбачив різноманітні за характером наслідки умисного знищення або пошкодження об'єктів власності, зокрема об'єктів житлово-комунального господарства та електроенергетики. Відтак, склади вищезгаданих злочинів передбачають наслідки у вигляді заподіяння шкоди власності, здоров'ю та життю людей, а також порушення нормального функціонування підприємств, установ, організацій, у тому числі житлово-комунального господарства. Окреслена палітра можливої суспільної шкоди говорить про достатньо високу ціну злочинів означеної групи.

Таким чином, згідно з пояснювальною запискою до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» поширення в країні випадків травмування та загибелі громадян напряму пов'язані з умисним пошкодженням сторонніми особами об'єктів житлово-комунального господарства, зокрема:

– крадіжки кришок люків і решіток інженерних мереж призводять до падіння людей в колодязі та оглядові камери;

– перебудова або пошкодження систем вентиляції та газодимоходів в жилих багатоквартирних будинках, обладнаних газовими водонагрівальними колонками і газовими котлами, призводять до отруєння мешканців квартир продуктами згорання газу;

– крадіжки та пошкодження обладнання на системах протипожежної автоматики, пожежних гідрантів та димовидалення в багатьох жилих будинках підвищеної поверховості виводять ці системи із робочого стану, унеможливають своєчасне оповіщення мешканців та гасіння пожеж і становлять потенційну загрозу життю людей;

– пошкодження електрощитових у житлових будинках та на прибудинковій території стають причинами численних нещасних випадків травмування громадян;

– пошкодження та викрадення ліфтового обладнання стало причиною непоодиноких випадків травмування та загибелі громадян, що підвищує небезпеку проживання в житлових будинках;

– зберігання вибухонебезпечних речовин, газових балонів тощо в житлових будинках спричинили вибухи, обвали конструкцій та людські жертви;

– пошкодження конструкцій багатоквартирних житлових будинків через самочинно виконувані роботи зі перепланування та переобладнання квартир призводить до передчасного руйнування конструкцій, обвалів частин будинків і травмування їх мешканців тощо [151].

Крім заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, значної проблемою залишаються матеріальні збитки від наведених вище злочинів. На жаль, у більшості випадків, з огляду на особливості складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, слідчі та судові органи або взагалі відмовляються від фіксації матеріальних збитків злочинного діяння, або вказують лише на вартість частини викраденого майна, що стало причиною пошкодження об'єкта житлово-комунального господарства. У першому випадку мова йде про встановлення ознак об'єктивної сторони через наслідки у вигляді спричинення небезпеки для життя чи здоров'я людей. У такому разі встановлення матеріальної шкоди та її розміру не впливає на визнання злочинним та караним діяння і не вимагає процесуального доказування. В іншому – встановлюючи обставини вчиненого злочину та заподіяні матеріальні збитки, суди наголошують лише на вартості майна, яке було викрадене під час розукомплектування об'єкта житлово-комунального господарства. Таким чином, Народицьким районним судом Житомирської області засуджено ОСОБУ_1 та ОСОБУ_2 за ст.ст. 185 ч. 1, 270-1 ч. 1 КК України за систематичне розкрадання кришок люків каналізаційних водопровідних мереж, які є об'єктом житлово-комунального господарства, на загальну суму 5628,49 грн. На думку суду, внаслідок викрадення кришок люків ОСОБОУ_1 та ОСОБОУ_2 пошкоджено об'єкти житлово-комунального господарства, однак ані сум збитків, ані сум, необхідних на відновлення зазначених систем, у рішенні суду не зазначено [103].

Крім кількісних показників злочинності, злочинність має також і свою якісну характеристику. Більшість кількісних і якісних показників злочинності взаємопов'язані (наприклад, рівень і структура злочинності), і лише комплексне їх вивчення дає уявлення про загальний стан злочинності. Розпочнемо зі структури злочинності як її якісної характеристики. Ознакою, яка розкриває внутрішні аспекти злочинності, різні види та форми кримінальних правопорушень, вчинених на певній території протягом певного проміжку часу, є структура злочинності [159, с. 144].

З огляду на низький відсоток злочинів проти об'єктів житлово-комунального господарства структуру злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів власності та інших об'єктів житлово-комунального господарства, пропонуємо розкрити через відсоткове співвідношення умисного знищення або пошкодження чужого майна в структурі всієї злочинності за період 2011–2023 рр., а також розрахуємо відсоток «умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства» серед кримінальних правопорушень, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна.

Відтак, згідно з дод.1 відсоток протиправного умисного знищення або пошкодження чужого майна у співвідношенні до загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень за 2011 р. (515833) становив 0,16 %; у 2012 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 443665, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна 0,35 %; у 2013 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 563560, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна становив вже 0,53 %; у 2014 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 529139, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,87 %; у 2015 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 565182, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,57 %; у 2016 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 522604, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,59 %; у 2017 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 523911, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,52 %; у 2018 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 487133, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,52 %; у 2019 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 444130, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,60 %; у 2020 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 360622, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,60 %; у 2021 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 321443, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,48 %; у 2022 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 362636, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,22 %; у 2023 р. загальна кількість кримінальних правопорушень становила 475595, а відсоток умисних знищень або пошкоджень чужого майна – 0,16 %.

Таким чином, за останні 10 років спостереження та фіксації питома вага умисних знищень та пошкоджень чужого майна відносно загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень склала в середньому 0,5-0,6%. Найбільша кількість зафіксованих кримінальних правопорушень зазначеної категорії спостерігалася у 2014 р. (0,87 %), що, на нашу думку, пов'язано з подіями, які відбувалися в державі у 2013–2014 рр. (захоплення державних будівель, знищення державного та комунального майна). Водночас, за останні три роки спостерігається суттєве зменшення питомої ваги вказаних правопорушень, яке у 2023 р. склало лише 0,16 % від загальної кількості облікованих злочинів і проступків.

Для більш точного відображення якісних показників саме умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства пропонуємо розглянути співвідношення цього злочину із загальною нормою щодо відповідальності за умисне знищення або пошкодження чужого майна (див. дод. 2). Зокрема, у 2011 р. обліковано 18 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 2,1 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2012 р. обліковано шість кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,39 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2013 р. обліковано дев'ять кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,30 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2014 р. обліковано 33 кримінальні правопорушення, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,72 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2015 р. обліковано 13 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,40 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2016 р. обліковано дев'ять кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,29 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2017 р. обліковано вісім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,29 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2018 р. обліковано 16 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,62 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2019 р. обліковано 14 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,53 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2020 р. обліковано 14 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,65 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2021 р. обліковано 11 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,71 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2022 р. обліковано вісім кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 1,02 %

від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна; у 2023 р. обліковано п'ять кримінальних правопорушень, передбачених ст. 270-1 КК України, що складає лише 0,66 % від загальної кількості умисних знищень або пошкоджень чужого майна.

Як бачимо, найбільший показник співвідношення умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства по відношенню до кількості умисного знищення або пошкодження чужого майна зафіксовано у 2022 р. (1,02 %). Важливо також зазначити, що на відміну від тенденції зниження питомої ваги злочинів, спрямованих на знищення чужого майна стосовно загальної кількості облікованих кримінальних правопорушень, спостерігається зворотна тенденція стосовно умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. За останні три роки спостерігається стала тенденція до збільшення питомої ваги злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України, від загальної кількості облікованих умисних знищень або пошкоджень чужого майна.

Примітно, що хоча у 2014 р. абсолютна кількість умисних знищень або пошкоджень об'єктів житлово-комунального господарства була найвищою, однак питома вага до кількості умисного знищення або пошкодження чужого майна склала лише 0,72 %, що говорить про незначний вплив подій у державі у 2014 р. на злочинність, пов'язану саме з пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства.

Наступною якісною характеристикою злочинності є її географія, тобто визначення місця вчинення тих чи інших кримінальних правопорушень (країна, регіон, населений пункт тощо). За допомогою цієї якісної ознаки можна з'ясувати напрямки переміщення злочинців, регіональні відмінності в реакціях на злочинність [160, с. 183]. Щодо досліджуваної категорії злочинних посягань та їх географічного поширення слід указати на певну умовність отриманих результатів. З огляду на незначну кількість облікованих правопорушень цієї категорії (164 кримінальні провадження) та ще меншу кількість справ із встановленням підозрюваних (дев'ять проваджень з 2014 по 2023 рр.) слід відзначити складність встановлення та дослідження даної кримінологічної ознаки. Тим не менш у єдиному державному реєстрі міститься 14 судових рішень (вироків та ухвал) за ст. 270-1 КК України. Абсолютна більшість вироків за цією категорією справ розглянута Народицьким та Овруцьким районними судами Житомирської області (дев'ять вироків), по одному судами Донецької, Харківської, Полтавської, Хмельницької та Житомирської областей. У більшості випадків вказані злочини вчинені в невеликих районних містах, стосовно об'єктів житлово-комунального господарства, не обладнаних охороною, схожим способом та за відсутності свідків.

Ще одним якісним показником злочинності є її характер, який визначають на основі аналізу її структури. Так, питома вага кримінальних правопорушень різного ступеня тяжкості в загальній кількості визначають їх характер і, по суті, ступінь суспільної небезпеки злочинності [145].

Злочини, пов'язані з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства, можна класифікувати за різними критеріями. Для того щоб зрозуміти ступінь суспільної небезпеки таких діянь, їх диференціюють за ступенем тяжкості. За такою ознакою виділяють:

нетяжкі злочини, до яких належать діяння, передбачені ч. 1 ст. 270-1 КК України, – це діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше п'яти років;

тяжкі злочини, до яких належать діяння, передбачені ч. 2 ст. 270-1 КК України – це діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше десяти років;

особливо тяжкі злочини, до яких належать діяння, названі у ч. 3 ст. 270-1 КК України – це діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі [9].

Зазначаємо, що абсолютна більшість спрямованих до суду кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України стосується скоєння нетяжких злочинів, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства.

Таким чином, з огляду на вищенаведене, кількісні та якісні показники умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства як кримінально-протиправного явища дають змогу з'ясувати динаміку та географію поширення цього явища, його структуру та дослідити характерні особливості осіб, які вчиняють вказані кримінальні правопорушення. Також варто наголосити на тому, що правоохоронні органи у звітах надають переважно кількісну характеристику кримінальних правопорушень, пов'язаних з умисним знищенням або пошкодженням майна та інших об'єктів (зокрема передбачених ст. ст. 194, 194-1, 270-1 КК України). Вважаємо, що такі звіти не є повноцінними та комплексними, адже в них зовсім не враховано якісні показники злочинних явищ, зокрема й злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України. Натомість урахування таких показників дасть змогу більш ефективно й активно попереджувати зазначені посягання як основну загрозу створення загрози громадській безпеці, а також державній та комунальній власності.

Також дуже важливим показником злочинності є *віктимність*. У кримінології віктимність (від лат. *victima* – жертва) означає схильність особи або групи до того, щоб стати жертвою злочину. Це поняття охоплює як об'єктивні чинники (вік, стать, соціальний статус, місце проживання), так і суб'єктивні (поведінкові установки, стиль життя, рівень правової обізнаності) [161].

Віктимність – це один із ключових кримінологічних показників, який дозволяє глибше зрозуміти природу злочинності, її соціальні корені та механізми впливу на конкретні групи населення. У найзагальнішому розумінні віктимність означає схильність особи або соціальної групи до того, щоб стати жертвою злочину. Це поняття охоплює як об'єктивні чинники (вік, стать, соціальний статус, місце проживання, фізичний або психічний стан), так і суб'єктивні (поведінкові установки, стиль життя, рівень правової обізнаності, здатність до самозахисту). Віктимність може бути первинною (перше потрапляння в ситуацію злочину), вторинною (повторна віктимізація), латентною (коли особа зазнала шкоди, але не звернулася до правоохоронних органів), а також соціально обумовленою – коли сама структура суспільства створює умови для системного ураження певних груп.

У кримінологічній науці віктимність розглядається не лише як характеристика жертви, а як індикатор соціальної вразливості, що дозволяє виявити групи ризику, оцінити ефективність превентивних заходів, розробити індивідуальні та колективні програми захисту, підтримки та ресоціалізації. Особливої актуальності віктимологічні дослідження набувають у період збройного конфлікту, коли рівень віктимності різко зростає, а кількість осіб, які зазнають насильства, втрати майна, психологічного тиску або соціальної ізоляції, значно перевищує показники мирного часу. Вразливими стають поранені військовослужбовці, внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, діти, які втратили батьків або опинилися без нагляду, мешканці зон бойових дій або окупації.

Наукові дослідження підтверджують, що віктимність є не лише наслідком індивідуальних обставин, а й результатом системних соціальних процесів. Зокрема, у монографії «Латентна віктимність та шляхи її розв'язання в Україні» [162] проаналізовано механізми прихованої віктимізації та запропоновано шляхи її виявлення через соціологічні опитування, контент-аналіз медіапростору, порівняння даних різних інституцій (поліції, лікарень, соціальних служб).

Що стосується особливостей умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, можна зазначити таке: названі тут злочини мають *широкий спектр віктимологічних наслідків*, оскільки їх жертвами стають не окремі особи, а цілі спільноти, соціальні групи та інфраструктурні системи, що забезпечують базові умови життя. Віктимність у цьому контексті набуває колективного, багаторівневого характеру, охоплюючи як фізичну шкоду, так і психологічну, соціальну, економічну вразливість.

Насамперед слід виділити пряму віктимізацію – мешканців будинків, користувачів комунальних послуг, працівників ЖКГ, які зазнають шкоди внаслідок знищення або пошкодження об'єктів. Це може бути втрата доступу до води, тепла, електроенергії, каналізації, що призводить до погіршення здоров'я, зниження рівня безпеки, порушення гігієнічних норм, особливо в умовах воєнного стану.

Окрему категорію становлять маломобільні особи та особи з особливими потребами, для яких порушення функціонування житлово-комунальної інфраструктури створює непропорційно високі ризики – від неможливості евакуації до втрати доступу до медичних приладів, засобів зв'язку, гігієни. У цьому випадку віктимність має інституційний вимір, оскільки держава та громада несуть відповідальність за створення умов захисту таких осіб.

Віктимізація також проявляється у психологічному аспекті: мешканці пошкоджених об'єктів зазнають тривалого стресу, почуття незахищеності, втрати контролю над життєвим простором. Це особливо актуально для дітей, осіб похилого віку, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб. Умови, що виникають після злочину, можуть спричинити вторинну віктимізацію, коли жертви стикаються з байдужістю, бюрократією, відсутністю допомоги або повторними посяганнями.

Особливо вразливу категорію складають особи, звільнені з лав Збройних сил України. Вони часто повертаються до цивільного життя з психологічними, фізичними та соціальними травмами, що значно підвищує їхню віктимність у випадках порушення житлово-комунальної інфраструктури. Втрата доступу до базових послуг може мати непропорційно сильний вплив на осіб із посттравматичними розладами, ампутаціями, хронічними захворюваннями або тих, хто перебуває у процесі реабілітації. Ці особи часто проживають у тимчасових або соціальних житлових об'єктах, які самі по собі є менш захищеними, а отже – більш вразливими до злочинних посягань. У разі пошкодження таких об'єктів, військові ветерани можуть зазнати вторинної віктимізації, коли держава або громада не забезпечує належної підтримки, компенсації чи доступу до альтернативних ресурсів. Крім того, звільнені з лав ЗСУ особи можуть бути віктимізовані внаслідок соціальної ізоляції, стигматизації або недостатньої інтеграції в мирне життя. У таких умовах порушення житлово-комунального середовища не лише створює фізичні труднощі, а й поглиблює психологічну нестабільність, знижує рівень довіри до інституцій, посилює відчуття покинутості.

З огляду на це, віктимність осіб, звільнених з лав ЗСУ в контексті злочинів проти об'єктів ЖКГ слід аналізувати як комплексну, багатовимірну проблему, що потребує інституційного захисту (пріоритетного доступу до ресурсів, житла, медичних послуг); інформаційної підтримки (роз'яснення прав, алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях); психологічного супроводу (індивідуальна та групова терапія, кризові інтервенції); інтеграції до планів безпеки громад (врахування їхніх потреб у евакуаційних маршрутах, системах оповіщення, резервному забезпеченні).

У контексті воєнного стану віктимність набуває стратегічного значення: пошкодження об'єктів ЖКГ може бути частиною диверсійної діяльності, спрямованої на деморалізацію населення, створення гуманітарної кризи, порушення евакуаційних маршрутів. У таких випадках жертви злочину не лише страждають фізично, а й стають інструментом впливу на громадську думку, соціальну стабільність, обороноздатність.

Таким чином, віктимні особливості умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства слід розглядати з міждисциплінарних позицій – як поєднання кримінологічного, соціального, психологічного та гуманітарного вимірів. Це дозволяє не лише глибше зрозуміти природу злочину, а й формувати ефективну політику захисту, компенсації та ресоціалізації постраждалих з урахуванням їхніх реальних потреб, а також загального контексту.

3.2. Кримінологічна характеристика особи злочинця, який умисно знищує або пошкоджує об'єкти житлово-комунального господарства

Центральним елементом кримінологічної характеристики кримінального правопорушення беззаперечно залишається особа злочинця, оскільки саме вона є носієм мотивації, поведінкових установок, соціального досвіду та психологічних особливостей, які зумовлюють вчинення кримінального правопорушення.

Як слушно зазначають українські фахівці-кримінологи, особа злочинця та її особисті якості й властивості були й завжди будуть одними з центральних проблем кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології, адже саме людина є рушійною силою, «діячем» у злочинному посяганні [88].

У кримінології особу злочинця розглядають не лише як суб'єкт правової відповідальності, а як центральну ланку в системному аналізі злочинності, що дозволяє глибоко осмислити природу злочину, механізм його формування, соціальні передумови та потенціал запобігання. Вивчення особистості правопорушника – це не просто опис зовнішніх характеристик, а проникнення в мотиваційні, психологічні, поведінкові та соціокультурні аспекти, які формують криміногенну установку. Саме через призму особи злочинця кримінологія здатна пояснити, чому виникає злочинна поведінка, як вона розвивається, які чинники її підтримують і які механізми можуть її нейтралізувати. Цей підхід має глибокі теоретичні корені та підтверджується в низці авторитетних наукових джерел, зокрема у працях видатних українських учених. Особливої уваги заслуговують праці В. Голіни, І. Даньшина, О. Джужи, А. Закалюка, А. Зелінського, О. Литвинова, Н. Філіпенко, С. Тарарухіна та ін.

У кримінологічній науці поняття «особа злочинця» є одним із ключових аналітичних інструментів, що дозволяє комплексно досліджувати природу злочинної поведінки. Це поняття охоплює не лише факт вчинення злочину, а й багатовимірну систему характеристик, які охоплюють біологічні, психологічні та соціальні компоненти. Особистість злочинця формується як інтегративна модель, що поєднує загальні ознаки (стать, вік, освіта, професія, соціальний статус, суспільна роль) із специфічними рисами, притаманними саме особі, яка вчинила кримінально каране діяння. Ці специфічні риси відображають рівень її суспільної небезпечності, мотиваційні установки, схильність до девіантної поведінки та особливості правосвідомості.

Як слушно зазначає В. В. Голіна [163], злочинна поведінка розгортається у часовому просторі – від моменту формування мотиву до початку реалізації діяння, і саме на цьому етапі можливо здійснити ефективне попередження злочину. Такий підхід вимагає глибшого розуміння внутрішньої структури особи злочинця, її динаміки та змін у різні періоди життєвого циклу.

У кримінології існує кілька підходів до визначення особи злочинця, які умовно можна згрупувати за трьома ознаками.

Формальна ознака – репрезентує особу злочинця як людину, яка вчинила злочин, і надає їй цілісної характеристики, що об'єднує біологічні, соціальні та психологічні аспекти. Це поняття є системним і багатоконпонентним.

Змістова ознака – акцентує увагу на зв'язку між особистістю правопорушника та вчиненим діянням, зокрема на причинному зв'язку між внутрішніми характеристиками особи та суспільно небезпечними наслідками її поведінки.

Формально-змістова ознака – визначає особу злочинця як таку лише в межах конкретного часового періоду, тобто в момент вчинення злочину. До та після цього моменту особа не має статусу «злочинець» у кримінологічному сенсі, що дозволяє враховувати динаміку її поведінки та потенціал ресоціалізації.

У вітчизняній кримінології [164] структура особи злочинця розглядається як багатоконпонентна система, що охоплює низку ключових елементів, кожний з яких відіграє важливу роль у формуванні та реалізації злочинної поведінки.

Соціально-демографічні характеристики охоплюють базові відомості про індивіда: стать, вік, рівень освіти, сімейний стан, професійну зайнятість, стабільність трудової діяльності, джерела доходу, національну належність, громадянство та місце проживання. Ці дані дозволяють накреслити соціальний портрет правопорушника.

Особистісно-рольові властивості відображають здатність особи виконувати різноманітні соціальні ролі, що виникають у процесі взаємодії з економічним, управлінським та соціальним середовищем. Усвідомлення власної ролі сприяє адаптації до суспільного життя, а її деформація може стати чинником девіантної поведінки.

Морально-психологічні якості охоплюють внутрішній світ особи: емоції, переживання, мотиваційні установки, інтелектуальні здібності, світоглядні орієнтири, характерологічні риси, волю та емоційну стабільність. Саме ці риси формують індивідуальну схильність до правомірної або протиправної поведінки.

Рівень правової та моральної свідомості визначає здатність особи усвідомлювати значення правових норм, дотримуватися законів, поважати права інших, а також добровільно слідувати моральним принципам, що регулюють міжособистісні стосунки. Високий рівень правової та моральної свідомості є запобіжником злочинної поведінки.

Психічні відхилення можуть бути наслідком травм, психічних захворювань або інших патологічних станів, що встановлюються в межах судово-психіатричної експертизи. Такі відхилення здатні суттєво впливати на здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними.

Кримінально-правові ознаки охоплюють обставини, що враховує суд під час призначення покарання: характер і ступінь суспільної небезпечності злочину, форма співучасті, повторність діяння, попередній спосіб життя, визнання вини, а також обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. Ці ознаки не змінюють кваліфікацію злочину, але впливають на оцінку особи винного.

Загальнозначущі позитивні якості – прагнення до творчості, соціально корисної діяльності, саморозвитку – можуть виступати як фактори, що стримують від вчинення злочину або сприяють поверненню особи до правомірного способу життя, підвищуючи її потенціал ресоціалізації.

Отже, структура особи злочинця в кримінології розглядається як багатовимірна модель, що дозволяє не лише пояснити причини злочинної поведінки, а й сформувані ефективні стратегії її запобігання, індивідуалізації покарання та соціальної реінтеграції.

Саме із цих позицій ми будемо аналізувати особу злочинця, який умисно знищує або пошкоджує об'єкти житлово-комунального господарства [88, с. 79; 165; 165(1)]. Одним із вагомих аргументів на користь такої позиції слугують вимоги КПК України, адже встановлення даних, які характеризують особу обвинуваченого, є одним із елементів предмета доказування (ст. 91 КПК). До того ж, особа злочинця зумовлює вибір конкретних способів, засобів, умов, обстановки вчинення злочину, свідчить про причини обрання злочинної поведінки тощо. На думку І. В. Сукач, дані про суб'єктів кримінальних правопорушень мають важливе значення для розкриття змісту злочинної діяльності [166, с. 152]. А це, у свою чергу, впливає на індивідуалізацію кримінальної відповідальності та обґрунтування можливих пропозицій щодо її подальшої диференціації.

У навчальній літературі усталеною є думка, що «особа злочинця вивчається за сукупністю ознак та індивідуальних рис, якостей, властивостей і станів, що характеризують його з різних сторін: як члена суспільства, соціальних груп та об'єднань, суб'єкта діяльності і соціальної взаємодії, носія стереотипних поглядів, цінностей і культури, а також індивіда – з неповторним внутрішнім світом, особисто значущими потребами та інтересами, домінуючими рисами характеру та іншими психофізіологічними особливостями, уродженими і набутими у процесі виховання і життєдіяльності. Вивчення злочинців підпорядковано конкретним дослідницьким завданням, що спрямовують науковий пошук» [147, с. 105].

Як зазначалося у підрозділі 3.1, здійснюючи спробу кримінологічного аналізу суб'єкта умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, ми прийняли рішення розширити межі нашого дослідження судовою та слідчою практикою не лише ст. 270-1 КК України, а також ст. ст. 194, 194-1, 277 КК України, з огляду на не лише їх співвідношення як загальної та спеціальних норм, але й тотожність та, в окремих випадках, штучність виділення із загальної норми зазначених спеціальних норм, в тому числі тих, що стосуються відповідальності за умисне знищення або пошкодження шляхів сполучення або об'єктів електроенергетики. Аналіз основних характеристик суб'єктів даних злочинів ще раз підтвердив можливість порівняння вказаних складів злочинів та екстраполяції висновків щодо характеристики особи злочинця, передбачених ст. 194, 194-1, та 272 КК України, на особу злочинця, передбаченого ст. 270-1 КК України (зокрема, відповідно до кримінального правового аналізу вищеназваних складів кримінальних правопорушень можемо констатувати відповідність ознак об'єктивної сторони, що полягає в умисному знищенні або пошкодженні чужого майна, відповідність суспільно небезпечних наслідків як підстави кримінальної відповідальності, а також кримінально-правових характеристик суб'єкта кримінальних діянь).

Аналіз соціально-демографічного, морально-психологічного та кримінально-правового портретів осіб, які вчиняють умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 194, 194-1, 270-1 КК України), дозволяє сформулювати *багатовимірну кримінологічну характеристику* особи правопорушника, що базується на узагальнених статистичних даних.

Наприклад, дослідження свідчать про наявність стійкої тенденції до групового характеру вчинення цього злочину. У значній частині випадків діяння, передбачене ст. 270-1 КК України, реалізується не одноособово, а за участю кількох осіб, які діють за попередньою змовою. Така форма співучасті не лише ускладнює механізм злочину, але й істотно підвищує його суспільну небезпечність. Групова злочинність у сфері посягань на об'єкти житлово-комунального господарства має низку *характерних ознак, наведених нижче*.

Попереднє планування: учасники заздалегідь обговорюють спосіб вчинення злочину, розподіляють ролі, обирають час і місце, що свідчить про усвідомлену спрямованість дій.

Розподіл функцій: один із співучасників може здійснювати фізичне пошкодження об'єкта, інший – забезпечувати доступ до території, третій – спостерігати або відволікати увагу сторонніх.

Підвищена ефективність злочинного впливу: група осіб здатна завдати більшої шкоди, охопити більший обсяг майна або інфраструктури, використати складніші засоби (наприклад, технічне обладнання, вибухові речовини).

Зниження індивідуального контролю: у групі послаблюється особиста відповідальність, виникає ефект «розчинення» провини, що сприяє більш рішучим і небезпечним діям.

Злочини, вчинені групою осіб за попередньою змовою, мають підвищений рівень організованості, що ускладнює їх виявлення, розслідування та попередження. У контексті ст. 270-1 КК України це особливо актуально, оскільки пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства може призвести до системних збоїв у забезпеченні базових потреб населення – водопостачання, тепла, електроенергії, санітарної безпеки. Крім того, груповий характер злочину впливає на кваліфікацію діяння та призначення покарання. Згідно з ч. 2 ст. 270-1 КК України, вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб є кваліфікуючою ознакою, що свідчить про вищий ступінь суспільної небезпечності та потребує більш суворого кримінально-правового реагування. Це кардинально відрізняє названий злочин від діянь, пов'язаних із знищенням або пошкодженням майна окремих категорій осіб, зокрема, працівників правоохоронних органів, які практично завжди вчиняються одноосібно [167]. Така відмінність у кількості учасників злочину безпосередньо пов'язана з предметом посягання, визначеного у ст. 270-1 КК України, та ціллю, яку переслідують правопорушники, зокрема розукомплектування і подальше викрадення частин об'єктів житлово-комунального господарства. Згідно з даними Офісу Генерального прокурора за останні 10 років кількість умисних знищень або пошкоджень майна, вчинених групою осіб (ст. 194 КК України), варіюється в межах 10-20%. Водночас, скоєння спеціальних складів умисного знищення чужого майна (ст. 194-1, 270-1 КК) в окремі роки перевищувала 80 %.

Переважає більшість злочинців – особи чоловічої статі (більше 80 %), тоді як жінки становлять приблизно 19 %. Така гендерна диспропорція узгоджується з загальними тенденціями у сфері майнових правопорушень, де чоловіки демонструють вищу схильність до агресивної, ризикованої та деструктивної поведінки.

Вікова структура також має виражену специфіку: 70-75 % правопорушників належать до вікової групи 30–50 років, тобто осіб зрілого віку, які вже мають життєвий досвід, але часто перебувають у стані соціальної фрустрації. Серед них 60 % – розлучені або неодружені, що свідчить про дефіцит соціальної підтримки та підвищену вразливість до девіантних впливів. Для одружених осіб характерною є наявність малолітніх дітей, що нерідко стає додатковим мотивом до вчинення злочину з метою отримання незаконного доходу.

Неповнолітні особи вкрай рідко беруть участь у таких кримінальних правопорушеннях – їх частка становить лише 2-5 % від загальної кількості злочинців. Це пояснюється складністю об'єкта посягання, необхідністю технічних знань, фізичної сили та сформованої мотивації, яка у неповнолітніх ще не досягає рівня, здатного породити подібні дії.

Соціально-економічний статус правопорушників є показовим: понад 90 % з них не працювали на момент вчинення кримінального правопорушення. Це свідчить про пряму залежність між економічною маргіналізацією та кримінальною активністю.

Щодо рівня освіти, то 80 % винних осіб мали лише повну загальну середню освіту, 12 % – базову вищу, а у 8 % випадків відомості про освіту не були встановлені. Така освітня картина свідчить про обмежені можливості щодо працевлаштування, критичного мислення та правової саморегуляції, що підвищує ризик девіантної поведінки.

Щодо судимості, то вона наявна у кожного другого правопорушника. Усі випадки попередньої судимості пов'язані з вчиненням крадіжок та інших форм незаконного заволодіння майном, що свідчить про повторюваність кримінальної поведінки та наявність сформованої девіантної установки. Це підтверджує необхідність посилення заходів ресоціалізації, а також індивідуалізації покарання з урахуванням кримінального минулого.

Морально-психологічні якості осіб, які вчиняють злочини проти об'єктів житлово-комунального господарства, характеризуються емоційною нестабільністю, низьким рівнем емпатії, схильністю до імпульсивних рішень, байдужістю до суспільних наслідків своїх дій. У багатьох випадках спостерігається дефіцит внутрішніх стримувальних механізмів, що свідчить про слабку сформованість моральної саморегуляції.

Рівень правової та моральної свідомості у таких осіб, як правило, знижений. Вони (особи) демонструють поверхове або спотворене розуміння норм права, не усвідомлюють цінності правових інститутів, не визнають обов'язковості дотримання законів, а моральні норми часто ігноруються або замінюються суб'єктивними уявленнями про «справедливість». Це створює сприятливе середовище для формування криміногенної мотивації.

Таким чином, особа правопорушника, який вчиняє кримінально-карані діяння, передбачені ст. 270-1 КК України, – це переважно, чоловік середнього віку, з низьким рівнем освіти, без постійної роботи, часто з попередньою судимістю, який діє з корисливих мотивів, часто у складі групи. Його поведінка зумовлена комплексом соціальних, психологічних, правосвідомісних та медичних чинників, що потребує системного підходу до профілактики, правозастосування та ресоціалізації.

3.3. Протидія умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства

Уся діяльність із протидії кримінальним правопорушенням є складним, багаторівневим процесом, що реалізується через узгоджену систему загально-соціальних та спеціально-кримінологічних заходів, кожний з яких виконує свою функцію в межах єдиної превентивної стратегії. Ці заходи спрямовані не лише на реагування на вже вчинені протиправні діяння, а й на випередження їх підготовки, нейтралізацію умов, що сприяють їх реалізації, та забезпечення невідворотності відповідальності для винних осіб [168, с. 139; 169, с. 229].

Комплексна система протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства, передбаченому ст. 270-1 Кримінального кодексу України, розгортається на трьох взаємопов'язаних рівнях: загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному. Кожний з цих рівнів виконує унікальну функцію в системі протидії кримінальним правопорушенням, і лише їх узгоджене застосування забезпечує ефективність превенції.

Загально-соціальний рівень протидії кримінальним правопорушенням, зокрема тим, що посягають на об'єкти житлово-комунального господарства, є фундаментальним елементом системи превенції. Він охоплює широкий спектр заходів, спрямованих на формування безпечного, стабільного та правосвідомого соціального середовища, у якому протиправна поведінка втрачає своє соціальне підґрунтя. Особливої актуальності ці заходи набувають в умовах воєнного стану, коли загальний рівень соціальної напруги, економічної нестабільності та психологічної вразливості населення суттєво зростає.

Передусім забезпечення стабільного функціонування житлово-комунальної інфраструктури є критично важливим. Надійна робота систем водопостачання, тепlopостачання, електроенергії, каналізації та утримання житлового фонду створює умови для нормального життя громадян, знижує рівень соціального невдоволення та запобігає виникненню конфліктних ситуацій, які можуть провокувати умисні пошкодження майна. У цьому контексті прозорість управління ЖКГ набуває особливого значення: відкритість рішень, звітність перед громадою, залучення мешканців до контролю за використанням ресурсів знижують рівень недовіри та запобігають деструктивним формам поведінки, які можуть перерости у кримінальні правопорушення.

Другим важливим напрямом є підвищення рівня зайнятості населення, особливо серед осіб із низьким рівнем освіти, професійної кваліфікації або тих, хто перебуває у складних життєвих обставинах. Безробіття, нестабільний дохід, відсутність перспектив – усе це є потужними криміногенними чинниками, які можуть штовхати особу до протиправних дій, зокрема з корисливих мотивів. Створення доступних програм професійного навчання, підтримка малого бізнесу, розвиток соціального підприємництва – це не лише економічні заходи, а й превентивні інструменти, що знижують ризик кримінальної активності.

Не менш важливою є розбудова правової культури, яка має здійснюватися через систему освіти, медіа, громадські ініціативи та інститути громадянського суспільства. Формування у громадян поваги до права, розуміння його цінності, усвідомлення особистої відповідальності за дотримання норм – це тривалий, але стратегічно необхідний процес. Особливо ефективними є інтерактивні освітні програми, правопросвітницькі кампанії, участь молоді у волонтерських та правозахисних проєктах, що сприяють глибшому засвоєнню правових норм і формуванню правомірної поведінки, особливо в умовах війни, адже саме неповнолітні часто стикаються з фрустрацією, агресією та втратою орієнтирів.

Формування суспільної нетерпимості до протиправної поведінки в умовах війни є особливо важливим. Коли громада об'єднується навколо захисту критичної інфраструктури, коли пошкодження об'єктів ЖКГ сприймається не як абстрактне правопорушення, а як загроза життю, здоров'ю та обороноздатності, це створює потужний бар'єр для поширення девіантної поведінки. Громадський контроль, участь у відновленні, підтримка постраждалих, взаємодія з правоохоронними органами – усе це формує атмосферу солідарності та відповідальності.

З огляду на те, що система загально-соціальних заходів протидії кримінальним правопорушенням проти власності, зокрема тим, що пов'язані з умисним знищенням або пошкодженням чужого майна, на сьогодні є достатньо ґрунтовно опрацьованою як у теоретичному, так і в практичному аспектах, виникає об'єктивна потреба у зосередженні на менш дослідженому, але не менш важливому напрямі – формуванні цілісної та ефективної системи спеціально-кримінологічних заходів протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства.

Ці правопорушення, що мають не лише майновий, а й суспільно небезпечний характер, особливо в умовах воєнного стану, потребують адресного, науково обґрунтованого підходу, який враховує специфіку об'єкта посягання, мотиваційні чинники поведінки правопорушників, а також соціально-психологічний контекст, у якому виникають такі діяння. Зважаючи на те, що загально-соціальні заходи – підвищення рівня зайнятості, розвиток правової культури, забезпечення прозорості в управлінні ЖКГ – уже мають усталене місце в державній політиці, подальше вдосконалення превентивної діяльності вимагає акценту саме на спеціально-кримінологічному рівні [170; 157; 171; 146; 172; 173].

Важливим для формування системи протидії злочинності є усвідомлення його цілісності та стратегічної спрямованості. При цьому підтримано думку, що «стратегією протидії злочинності можна вважати узагальнюючу, якісно нову модель взаємодії засобів стримування дезінтеграції нестабільного середовища, сформовану для забезпечення кримінологічної безпеки, підтримання правового порядку, захисту особи, суспільства і держави від загроз злочинності на основі визначених цілей (критеріїв) та оптимального розподілу матеріальних і соціальних ресурсів» [173, с. 18].

Виходячи з того, що «протидія злочинності є специфічною галуззю соціального управління, а не безсистемним, хаотичним набором різноманітних заходів» [174, с. 174], було запропоновано цілісну систему спеціально-кримінологічних заходів протидії досліджуваним злочинам. Під спеціально-кримінологічними заходами протидії злочинності слід розуміти цілеспрямовану діяльність державних органів, громадських формувань, суть якої полягає у впливі на певні криміногенні процеси та явища, на їх причини та умови виникнення, а також усунення та нейтралізацію або послаблення [171; 146].

Спеціально-кримінологічні заходи протидії злочинності становлять важливу складову системи превентивної діяльності, орієнтованої на цілеспрямоване реагування на конкретні види злочинної поведінки, що мають чітко визначені соціальні, просторові та часові межі. Їх застосування базується на глибокому аналізі криміногенної ситуації, виявленні локальних осередків ризику, а також на розумінні соціально-психологічних характеристик правопорушників, мотиваційних чинників та умов, що сприяють вчиненню злочинів. Такі заходи не є універсальними – вони формуються з урахуванням специфіки конкретного середовища, типу об'єкта, що зазнає кримінального впливу, та особливостей правового статусу потерпілих. У цьому контексті спеціально-кримінологічна протидія не просто доповнює загальні заходи профілактики, а виконує функцію їх деталізації, уточнення та адаптації до реальних умов. Вона дозволяє сфокусувати ресурси – кадрові, інформаційні, технічні – на вирішенні вузьких, але критично важливих завдань, які не охоплюються загальними превентивними програмами. Наприклад, у випадку з умисним пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства спеціально-кримінологічні заходи можуть бути спрямовані на захист саме тих елементів інфраструктури, які мають найвищий рівень віктимності, перебувають у відкритому доступі, не охороняються та не мають чіткого балансоутримувача. Характерною рисою таких заходів є їх тимчасовість, ситуативність та гнучкість – вони не претендують на універсальність, але здатні ефективно реагувати на конкретні виклики. Їх спрямованість на досягнення чітко окресленої мети – зниження рівня злочинності у визначеному сегменті суспільного життя – робить їх особливо цінними в умовах обмежених ресурсів, високої динаміки криміногенної ситуації та потреби у швидкому реагуванні. Саме цілеспрямованість є ключовим критерієм, що дозволяє відмежувати спеціальні заходи від загальносоціальних: якщо загальні превентивні дії мають широкий спектр впливу, охоплюють різні сфери суспільного життя та орієнтовані на довгостроковий ефект, то спеціальні – діють точково, адресно, з урахуванням конкретних причин, умов та механізмів вчинення злочинів, і часто – у межах конкретної території, об'єкта чи соціальної групи. Як влучно зазначив К. П. Рубан, «дії спеціально-кримінологічних заходів протидії на відміну від загально соціальних мають тактичне спрямування, а не стратегічне» [175, с. 218].

Суб'єктами спеціальних кримінологічних заходів попередження злочинності виступають державні органи, громадські організації, приватні підприємства, установи, інші організації та окремі громадяни. Саме спеціальне призначення цих заходів і спрямованість їх на боротьбу зі злочинністю обумовлюють і особливості суб'єктів попередження [176, с. 220].

Для того щоб спеціально-кримінологічні заходи попередження умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства мали найбільшу ефективність, перед їх плануванням необхідно не лише виявити детермінанти вчинення вказаної категорії злочинів, а й здійснити глибоке дослідження особистісних характеристик правопорушників, які схильні до таких дій. Йдеться про комплексне вивчення соціального статусу, мотиваційної структури, рівня правової свідомості, попереднього кримінального досвіду, а також психоемоційного стану осіб, що вчиняють умисні дії проти об'єктів ЖКГ. У цьому контексті важливо враховувати, що злочини проти житлово-комунальної інфраструктури можуть бути скоєні як з корисливих мотивів (розукомплектування, крадіжка матеріалів, металу, обладнання), так і з деструктивних або протестних намірів (вандалізм, диверсії, демонстративне пошкодження). Частина таких злочинів має ситуативний характер, інша – є результатом стійкої девіантної поведінки, що формується в умовах соціальної маргіналізації, економічної нестабільності, відсутності контролю та низької правової культури. Дослідження особи злочинця дозволяє не лише уточнити цільову аудиторію превентивних заходів, а й адаптувати їх до реальних умов – через просвітницькі кампанії, залучення соціальних служб, створення механізмів раннього виявлення ризикованої поведінки, а також формування локальних програм ресоціалізації. Водночас, така аналітика є основою для розроблення профілю правопорушника, що може бути використаний у слідчій практиці, оперативно-розшуковій діяльності та кримінологічному прогнозуванні.

За вдалим визначенням Л. Т. Головійчука, «спеціально-кримінологічне запобігання злочинам – це такий вид діяльності, що охоплює цілий комплекс соціально-економічних, політичних, правових, організаційних та інших заходів, спрямованих на запобігання конкретним різновидам злочинів» [177, с. 156]. Запропоноване визначення досить чітко підкреслює вузьку направленість спеціально-кримінологічних заходів запобігання злочинам, пов'язану із боротьбою з певними видами злочинів, а не із злочинністю взагалі, і водночас наголошує на взаємозв'язку спеціально-кримінологічних заходів зі загально-соціальними (соціально-економічні, політичні тощо). У цьому контексті є слушною думка М. В. Круміної, яка зазначає, що «метою спеціально-кримінологічних заходів є недопущення вчинення реальних правопорушень та зупинення вже розпочатих» [178, с. 52].

Виходячи з наведеного, можна стверджувати, що спеціально-кримінологічні заходи попередження умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства мають чітко окреслені ознаки, які відображають їх цілеспрямований, функціональний та адаптивний характер.

По-перше, визначальним є коло суб'єктів, які здійснюють такі заходи, – це не лише державні органи (Національна поліція, органи прокуратури, місцеве самоврядування), а й недержавні структури, для яких профілактика кримінальних правопорушень є основним або супутнім видом діяльності, – охоронні компанії, ОСББ, громадські ініціативи, технічні служби, медіа-платформи, що здійснюють правопросвітницьку діяльність. Безперечно, питання конкретизації суб'єктів протидії як злочинним, так й іншим негативним проявам у сфері пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, зокрема участі таких інституцій, як Державна інспекція архітектури та містобудування України, власників ОСББ, приватних охоронних компаній, приватних детективів, потребує додаткового дослідження, що планується здійснити в процесі подальших наукових розвідок.

По-друге, ці заходи мають бути спрямовані на подолання конкретних детермінант злочинної поведінки, зокрема технічну вразливість об'єктів, відсутність охорони, низький рівень правової обізнаності населення, недбале ставлення до спільного майна, а також соціально-економічні чинники, що сприяють девіантній поведінці.

По-третє, спеціально-кримінологічні заходи мають бути адресними, тобто спрямованими на припинення або недопущення вчинення конкретного кримінального правопорушення, а не на загальне зниження рівня злочинності.

По-четверте, їм притаманний особливий характер: це можуть бути як правові, так і оперативно-розшукові дії, технічні рішення, організаційні втручання, інформаційні кампанії.

І, нарешті, по-п'яте, вони мають бути інтегрованими у загально-соціальну систему протидії злочинності, тобто узгоджуватися з іншими превентивними заходами, що реалізуються на рівні державної політики, місцевих програм безпеки, освітніх ініціатив тощо.

Згідно з цілями, завданнями та особливостями спеціально-кримінологічної протидії, до ефективних заходів у сфері запобігання умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства слід відносити комплекс правових, технічних, організаційних та інформаційних дій. Правовий напрям протидії умовно поділяється на два блоки: перший – це вдосконалення чинного законодавства, зокрема уточнення складу злочину, розширення переліку кваліфікуючих ознак, адаптація норми до умов воєнного стану; другий – це практичне використання вже відомих засобів впливу на правопорушників та потенційних злочинців. До останніх належать:

- пропаганда законодавства серед потенційних суб'єктів кримінальних правовідносин – як потерпілих, так і правопорушників;

- застосування кримінально-правових заходів, передбачених ст. 270-1 КК України;

- схилення правопорушників до добровільної відмови від доведення злочину до кінця (ст. 17 КК України);

- сприяння соціальній адаптації осіб, які відбули покарання, з метою запобігання рецидиву.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує вплив виду та розміру покарання на превентивну ефективність кримінально-правової норми. Санкція, передбачена ст. 270-1 КК України, охоплює широкий діапазон заходів – від адміністративно-фінансових (штраф) до ізоляційних (позбавлення волі на строк до дванадцяти років), що формально дозволяє гнучко реагувати на різні ступені суспільної небезпеки діяння. Така варіативність покарання є потенційно ефективною з погляду індивідуалізації відповідальності, однак її практична реалізація викликає низку запитань. Зокрема, аналіз судової практики свідчить, що найбільш поширеним видом покарання за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства залишається позбавлення волі на певний строк. Проте навіть у випадках призначення реального терміну ув'язнення, суди часто застосовують інститут звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), що фактично нівелює стримувальний ефект норми. Така тенденція свідчить не лише про гуманізацію правозастосування, а й про зниження загального попереджувального потенціалу кримінального покарання у цій сфері. Це, у свою чергу, вказує на певну дисфункцію системи реалізації кримінальної відповідальності: з одного боку, законодавець передбачає жорсткі санкції, з іншого – правозастосувачі не вважають ці діяння достатньо суспільно небезпечними для реального позбавлення волі. Такий розрив між нормативним задумом і практикою його реалізації знижує довіру до правової системи, демотивує потерпілих звертатися за захистом, а також не створює належного стримувального сигналу для потенційних правопорушників. Більше того, слід звернути увагу і на той факт, що кожна друга особа, яка була притягнута до відповідальності за ст. 270-1 КК України, вже мала судимість за аналогічний або однорідний злочин [77]. Тобто і спеціальна превенція, як свідчить статистика, не досягає поставлених завдань.

Деякі автори як спосіб вирішення зазначеної проблеми пропонують посилити покарання за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Аналізуючи закордонний досвід з цього питання, можемо зазначити, що у Європейських країнах, таких як Німеччина, Польща та Франція кримінально-правове регулювання умисного пошкодження або знищення об'єктів інфраструктури базується на чіткому розмежуванні між загальним пошкодженням майна та посяганням на об'єкти, що мають стратегічне або життєво важливе значення для суспільства. У таких випадках законодавство передбачає *більш суворі санкції*, з огляду на масштаб діяння та його потенційні наслідки для громадської безпеки. Зокрема, у Німеччині положення § 308 Кримінального кодексу (StGB) встановлює відповідальність за спричинення вибуху або пожежі, що загрожує життю людей або порушує функціонування громадських систем. Для випадків пошкодження об'єктів енергетики, транспорту чи водопостачання застосовується § 316с StGB, який передбачає покарання до 10 років позбавлення волі, що свідчить про окрему криміналізацію дій, здатних порушити стабільність критичної інфраструктури.

У Польщі стаття 163 Кримінального кодексу (Kodeks karny) передбачає відповідальність за створення загрози загальнонебезпечним способом, зокрема через пошкодження об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення. Водночас стаття 288 регулює загальне пошкодження майна, але у разі посягання на інфраструктурні об'єкти, що мають суспільне значення, передбачено кваліфікуючі ознаки, які тягнуть за собою більш суворі санкції, – до восьми років позбавлення волі.

Французьке кримінальне законодавство (Code pénal) також містить окремі положення щодо пошкодження майна, що становить загрозу для громадської безпеки. Стаття 322-6 передбачає відповідальність за умисне знищення майна, а стаття 431-9 – за посягання на громадський порядок у випадках порушення роботи об'єктів електро-, водо- або теплопостачання. У таких випадках санкції можуть сягати до 10 років позбавлення волі, особливо якщо діяння спричинило перебої в роботі критичних систем [179]. Отже, на думку французьких фахівців досягнення успіхів у боротьбі зі злочинністю необхідні комплексні заходи і насамперед – суворість покарання [180, с. 159].

Однак у процесі нашого дослідження проблематики покарання за ст. 270-1 КК України було встановлено, що санкції зазначеного злочину є досить суворими і подальше їх збільшення нічого, крім посилення кари та негативного економічного ефекту, не дасть. Отже, основні зусилля повинні концентруватися на вдосконаленні та заміні частини передбачених кримінальним законом покарань, а також усуненні причин та умов, що знаходяться у площині недоліків діяльності правоохоронних і судових органів.

Що ж стосується реформування законодавства у сфері забезпечення кримінально-правової охорони об'єктів житлово-комунального господарства як складової правового напрямку спеціально-кримінологічного попередження, то воно (реформування) безперечно є необхідним у світлі результатів проведеного дослідження в попередніх двох розділах. Це говорить про необхідність як вдосконалення складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, так і новацій щодо вже відомих видів покарань за вказане злочинне посягання. Зміни, які ми пропонуємо тут, дозволять підвищити ефективність роботи правоохоронних органів та суду в напрямі кримінально-правового забезпечення охорони об'єктів житлово-комунального господарства, а також уникнути теперішнього суттєвого розриву між кількістю порушених кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України та винесених вироків за зазначеними справами.

Іншими напрямками протидії досліджуваному виду злочинності є система організаційних і технічних заходів. Об'єктами цих заходів є фактори, що детермінують вчинення умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства.

Відтак, вищеназвані заходи видається за доцільне ранжувати за видом суб'єкта запобіжної діяльності на дві групи:

1) заходи, що вживаються спеціалізованими суб'єктами протидії;

2) заходи, що вживаються власниками зазначених об'єктів житлово-комунального господарства.

До групи заходів технічного та організаційного характеру вчинюваних спеціалізованими суб'єктами слід віднести:

– розроблення технічних засобів попередження та виявлення правопорушників у сфері посягання на об'єкти житлово-комунального господарства (засоби сигналізації, відеоспостереження тощо);

– встановлення та забезпечення функціонування зазначених засобів протидії та виявлення правопорушень на найбільш важливих об'єктах житлово-комунального господарства;

– впровадження державних стандартів та технічних умов щодо забезпечення захисту вказаних об'єктів, зокрема використання антивандальних матеріалів, розроблення конструкцій, що унеможлиблює розукомплектування предметів, що зазнають найбільшого криміногенного впливу;

– контроль за діяльністю суб'єктів підприємницької діяльності з приймання та перероблення чорних та кольорових металів, що передбачає також і регулярні рейди з перевірки складських приміщень та майданчиків зберігання на зазначених підприємствах;

– розроблення ефективної системи взаємодії правоохоронних органів держави, громадських організацій, діяльність яких направлена на профілактику, упередження та припинення порушень у сфері житлово-комунального господарства;

– вдосконалення роботи правоохоронних органів із виявлення та усунення помилок правозастосовної практики, розроблення відповідних рекомендацій щодо розслідування вказаної групи злочинних посягань з метою суттєвого зменшення невідповідностей між кількістю порушених кримінальних проваджень та винесених вироків;

– посилення контролю над оперативним впливом чергових частин Національної поліції щодо розставляння сил і засобів, а також негайної передачі інформації про вчинені посягання на найбільш важливі об'єкти критичної інфраструктури, у тому числі житлово-комунального господарства;

– розроблення маршрутів патрулювання для екіпажів патрульної поліції найбільш важливих місць розміщення об'єктів житлово-комунального господарства, що знаходяться у зоні ризику криміногенного впливу для мінімізації можливості скоєння означеного виду правопорушень;

– аналіз роботи слідчих підрозділів Національної поліції на предмет безпідставних відмов у порушенні кримінальних проваджень за ст. 270-1 КК України у справах про викрадання чужого майна на об'єктах житлово-комунального господарства;

– перевірка осіб, які мають судимості за кримінальні правопорушення, пов'язані з посяганням на чуже майно, у тому числі викрадення майна та інших предметів з об'єктів житлово-комунального господарства та їх причетності до скоєння злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України;

– виявлення наявних закономірностей у діях злочинців під час здійснення актів умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, виявлення найбільш ефективних заходів з боку працівників національної поліції, які б дозволяли розкривати злочини цієї групи, а також отримання конкретної інформації для планування і проведення оперативно-розшукових та інших заходів щодо розкриття злочинів, зокрема аналіз кримінальних справ за фактами розкритих і нерозкритих злочинів, передбачених ст. 270-1 КК України, та аналіз оперативної інформації, яка надходить від підрозділів кримінального розшуку;

– встановлення технічних точок контролю органів поліції охорони за несенням служби нарядами поліції, що забезпечить регулярне патрулювання криміногенних ділянок;

– проведення додаткових інструктажів з підвищення рівня професійної майстерності від співробітників кримінального розшуку для нарядів патрульної служби поліції перед заступанням на службу щодо проведення профілактичних оглядів найбільш важливих об'єктів житлово-комунального господарства з метою запобігання умисному знищенню або пошкодженню зазначених об'єктів.

В умовах воєнного стану забезпечення безпеки об'єктів житлово-комунального господарства має враховувати потреби всіх категорій населення, з особливим акцентом на *маломобільних осіб та осіб з особливими потребами* – поранених військовослужбовців, людей з інвалідністю, осіб похилого віку, вагітних жінок, дітей тощо. Ці групи є особливо вразливими до наслідків пошкодження інфраструктури, тому заходи технічного, організаційного та соціального характеру мають бути адаптовані до їхніх фізичних, когнітивних та комунікаційних можливостей.

Насамперед, необхідно забезпечити архітектурну доступність об'єктів: облаштування пандусів, поручнів, ліфтів з аварійним живленням, широких дверних прорізів, антиковзких покриттів. Евакуаційні маршрути мають бути адаптовані для осіб на візках, з милицями, з порушеннями зору чи слуху, а сигнальні системи – дубльовані візуальними та звуковими індикаторами. Інструкції з евакуації слід подавати у форматі Braille, великим шрифтом, а також у відеоформаті з сурдоперекладом.

Технічне забезпечення життєдіяльності передбачає створення резервних джерел живлення для медичних приладів, мобільних пунктів підзарядки для електровізків, слухових апаратів, засобів зв'язку, а також резервних джерел водопостачання з легким доступом. Індивідуальні комплекти безпеки мають містити ліки, засоби гігієни, тривожну кнопку, ліхтарик, GPS-маячок.

Організаційна підтримка передбачає призначення відповідальних осіб або волонтерів, які здійснюють регулярний обхід, перевірку стану, надання допомоги. Необхідно створити реєстр маломобільних мешканців з інформацією про їхні потреби, стан здоров'я, контактні дані родичів або опікунів. Гарячі лінії та чат-боти мають бути адаптовані для осіб з порушеннями мовлення або слуху. Психологічна підтримка, особливо для поранених військових, має надаватися через мобільні групи кризових психологів.

Інформаційна доступність має бути забезпечена через інструкції у форматі Easy-to-Read, відеоінструкції з сурдоперекладом, субтитрами та голосовим супроводом. Індивідуальні інструктажі для осіб з когнітивними порушеннями слід проводити за участю соціальних працівників або родичів. Інформаційні табло мають бути з великим шрифтом, контрастними кольорами та тактильними елементами.

Співпраця між медичними та соціальними службами є критично важливою: необхідно налагодити постійний зв'язок з медичними закладами, реабілітаційними центрами, службами соціального захисту. Медичний супровід під час евакуації має бути гарантований для осіб з посттравматичними розладами, ампутаціями, онкологічними захворюваннями. Персоналізовані маршрути транспортування мають враховувати фізичні обмеження та потребу в догляді. Представники маломобільних осіб та осіб із особливими потребами повинні бути залучені до консультативних рад при військових адміністраціях.

Гуманітарна та правова підтримка має передбачати пріоритетний доступ до ліків, продуктів, засобів гігієни, а також юридичні консультації щодо прав на компенсацію, реабілітацію, соціальні пільги. Місця тимчасового проживання мають бути адаптовані для маломобільних осіб, з медичним супроводом та доступною інфраструктурою.

До заходів технічного та організаційного характеру, що їх можуть і мають проводити *власники об'єктів житлово-комунального господарства* в умовах зростання загроз, особливо в період воєнного стану, слід відносити комплекс дій, спрямованих на підвищення рівня фізичної, інформаційної та оперативної безпеки таких об'єктів. Ці заходи мають не лише превентивний характер, а й виконують функцію стримування, раннього виявлення та швидкого реагування на потенційні посягання, у тому числі диверсії, акти вандалізму, крадіжки та інші форми умисного пошкодження.

До таких заходів належать:

- упровадження технічних систем захисту об'єктів житлово-комунального господарства, зокрема систем відеоспостереження з функцією нічного бачення та автоматичного розпізнавання облич; датчиків руху, проникнення, диму, температури, вібрації; систем автономного живлення для забезпечення безперервної роботи охоронного обладнання; інтеграції охоронних систем із мобільними додатками для оперативного сповіщення відповідальних осіб;

- упровадження режиму охорони та контролю доступу, що унеможливорює вільний та безперешкодний доступ до об'єктів ЖКГ, зокрема встановлення турнікетів, електронних замків, кодових систем; ведення журналів відвідувань; обмеження доступу до технічних приміщень, вузлів зв'язку, електрощитових тощо; застосування систем ідентифікації персоналу (бейджі, електронні перепустки);

– сприяння самоорганізації власників, мешканців та суб'єктів господарювання, які перебувають на території об'єктів ЖКГ, з метою створення добровільних груп спостереження; проведення спільних навчань з реагування на надзвичайні ситуації; організації чергувань у вечірній та нічний час; обміну інформацією про підозрілу активність через локальні спільноти або месенджери;

– забезпечення постійного моніторингу стану об'єктів, що передбачає регулярні оглядання технічного стану споруд, комунікацій, обладнання; фіксування та оперативне реагування на випадки розукомплектації, крадіжок, пошкоджень; ведення електронних баз даних про стан об'єктів, з фотофіксацією та геолокацією; залучення фахівців для оцінки ризиків та планування ремонтних робіт;

– налагодження співпраці на комерційній основі зі службами поліції охорони та приватними охоронними структурами, що передбачає укладення договорів на постійне патрулювання територій; забезпечення фізичної охорони критичних точок (електропідстанцій, насосних станцій, теплових вузлів); інтегрування охоронних систем із пультами централізованого спостереження; спільне проведення інструктажів, перевірок та навчань.

Додатково, в умовах воєнного стану, доцільно передбачити розширений комплекс заходів безпеки та реагування, який має бути інтегрований у систему управління об'єктами житлово-комунального господарства. Ці заходи повинні враховувати специфіку воєнних ризиків, підвищену вразливість інфраструктури, а також потребу в оперативному захисті життя і здоров'я мешканців. Зокрема в цей комплекс мають входити:

– розроблення додаткових, інклюзивних планів евакуації та аварійного реагування (кожний об'єкт ЖКГ, особливо багатоквартирні будинки, гуртожитки, соціальні установи, має бути забезпечений таким планом евакуації, який враховує: кількість мешканців, їхній вік, фізичний стан, наявність маломобільних осіб та осіб з особливими потребами; маршрути евакуації з урахуванням можливих блокувань або пошкоджень; місця тимчасового укриття або збору; порядок інформування мешканців (сигнали, повідомлення, інструктажі); алгоритми дій у разі пожежі, вибуху, обстрілу, хімічного забруднення тощо; плани мають бути перевірені на практиці через навчання, тренування, моделювання сценаріїв; відповідальні особи повинні бути чітко визначені, а документація – доступна для мешканців);

– створення резервних джерел енергопостачання та водозабезпечення (в умовах воєнного стану порушення централізованих систем постачання є поширеним явищем, тому необхідно встановлювати дизельні або бензинові генератори, здатні забезпечити базові потреби, зокрема освітлення, зв'язок, роботу насосів; облаштовувати резервуари для зберігання води з можливістю очищення та дезінфекції; створювати мобільні пункти підзарядки для мешканців; забезпечити запаси пального, фільтрів, акумуляторів, а також інструкції щодо їх використання; ці ресурси мають бути захищені від крадіжок, пошкоджень та несанкціонованого доступу, а їх використання – регламентоване);

– інформаційне забезпечення мешканців щодо правил безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях (інформаційна робота має бути системною, доступною та адаптованою до різних вікових і соціальних груп; доцільно розміщувати інформаційні стенди у під'їздах, ліфтах, на входах; поширювати друковані пам'ятки, QR-коди, мобільні додатки з інструкціями; проводити індивідуальні та групові інструктажі, особливо для дітей, осіб похилого віку, маломобільних осіб та осіб з особливими потребами; забезпечувати доступ до актуальної інформації про обстріли, евакуацію, гуманітарну допомогу через локальні канали зв'язку; інформація має бути зрозумілою, стислою, повторюваною, враховувати психологічний стан населення);

– установа зв'язку з територіальними органами цивільного захисту, військовими адміністраціями та комунальними службами (ефективна протидія загрозам неможлива без координації дій між власниками об'єктів ЖКГ та державними структурами, отже, необхідно створити єдині канали оперативного зв'язку (гарячі лінії, месенджери, радіозв'язок); призначити відповідальних осіб за комунікацію з органами влади; брати участь у територіальних штабах реагування, нарадах, навчаннях; забезпечити своєчасне інформування про пошкодження, потреби, ризики; координувати відновлювальні роботи, розподіл ресурсів, евакуацію; усі ці заходи мають бути інституційно закріплені, внесені до локальних нормативних актів, інструкцій, договорів, а також підтримані на рівні місцевого самоврядування).

Таким чином, заходи технічного та організаційного характеру, що можуть проводитися власниками об'єктів житлово-комунального господарства в умовах зростання загроз, особливо в період воєнного стану, має бути не просто посиленою, а стратегічно переосмисленою. Вона повинна охоплювати не лише фізичний захист, а й інформаційну, психологічну, логістичну та комунікаційну складову, що дозволить забезпечити життєстійкість громад і зменшити наслідки потенційних загроз.

Індивідуальний рівень протидії кримінальним правопорушенням, зокрема тим, що пов'язані з умисним знищенням або пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства, набуває особливої значущості в сучасних умовах, коли загально-соціальні механізми превенції не завжди здатні охопити поведінкову специфіку окремих осіб із підвищеним ризиком правопорушень. Такий рівень передбачає цілеспрямовану роботу з конкретними особами, які вже вчинили кримінальні правопорушення або демонструють стійкі антисоціальні орієнтації, і потребують персоналізованих заходів впливу з урахуванням їхніх особистісних, соціальних, психологічних та медичних характеристик.

Індивідуальна превенція має охоплювати проведення профілактичних бесід, здійснення адміністративного нагляду (у випадках, передбачених законом), надання соціально-психологічної підтримки, залучення до програм ресоціалізації, а також розробку індивідуальних профілактичних планів, що враховують життєвий досвід, мотиваційні установки, рівень правової свідомості та соціальну активність особи.

Особливу увагу слід приділяти особам із попередніми судимостями, які, згідно з аналізом судової практики, становлять значну частину серед правопорушників за ст. 270-1 КК України. Як правило, ці особи мають досвід вчинення майнових злочинів, зокрема крадіжок, і демонструють сформовану криміногенну поведінку, що потребує глибокої корекції.

Не менш важливо працювати з особами, які перебувають у стані соціальної ізоляції, безробіття або мають низький рівень освіти, оскільки саме ці чинники часто виступають каталізаторами кримінальної активності. У таких випадках ефективною є мотиваційна інтервенція, спрямована на зміну ціннісних орієнтацій, формування правової відповідальності, розвиток навичок соціальної взаємодії та залучення до правомірної діяльності. Важливо також здійснювати оцінку ризику повторного правопорушення із застосуванням науково обґрунтованих інструментів, що дозволяє прогнозувати ймовірність рецидиву та своєчасно реалізовувати превентивні заходи.

Окрему категорію становлять особи з психічними розладами. У таких випадках необхідне залучення медичних фахівців, проведення судово-психіатричних експертиз (у межах кримінального провадження) та застосування програм психокорекції, які поєднують медичну допомогу з соціально-психологічною реабілітацією, за умови добровільної участі або відповідно до рішення суду.

Особливої уваги потребує робота з неповнолітніми, які, не маючи достатнього життєвого досвіду, часто стають об'єктами маніпуляцій з боку дорослих правопорушників або навіть ворожих агентів. В умовах війни неповнолітні можуть бути втягнуті у протиправну діяльність, зокрема в умисне пошкодження інфраструктури, за матеріальну винагороду або під впливом ідеологічного оброблення. Їх участь у таких діях є особливо небезпечною, оскільки поєднує правову незрілість із підвищеною чутливістю до маніпулятивного впливу. У цьому контексті необхідна системна профілактична робота, що передбачає індивідуальні консультації з психологами та соціальними працівниками; виявлення ризиків радикалізації або криміналізації; створення безпечного освітнього та виховного середовища; залучення до волонтерських, патріотичних та творчих програм, які формують позитивну ідентичність та соціальну відповідальність; співпрацю з батьками, опікунами, освітніми закладами та правоохоронними органами для комплексного супроводу.

Індивідуальний рівень протидії є не просто доповненням до загальної системи превенції, а її найглибшим і найперсоналізованішим компонентом, що дозволяє працювати з конкретними носіями криміногенної поведінки з огляду на їхню життєву ситуацію, психологічний стан, соціальне оточення та мотиваційні установки. В умовах війни така робота набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє не лише запобігти окремим правопорушенням, а й захистити молодь від втягнення у злочинну діяльність, зберегти соціальну стабільність та зміцнити правову безпеку громади.

Слід акцентувати, що значна кількість превентивних заходів можуть здійснюватися лише за умови підвищення добробуту громадян, стабільності економіки і наявності відповідних фінансів на проведення цих заходів.

У систему протидії злочинності, окрім вищезазначених елементів (об'єктів, змісту), входять суб'єкти запобіжної діяльності. До них, у першу чергу, належать органи, які безпосередньо розробляють та застосовують ті чи інші заходи протидії злочинним проявам. Особливе місце в цьому переліку посідає Національна поліція, підрозділи якої відповідно до закону України «Про національну поліцію» виконують такі повноваження з протидії злочинності:

- здійснюють превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень;

- виявляють причини та умови, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

- вживають заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припиняють виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення;

- вживають заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення;

- здійснюють своєчасне реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події;

- здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності;

- розшукують осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом;

- здійснюють охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами, а також беруть участь у здійсненні державної охорони;

- здійснюють на довірливих засадах охорону фізичних осіб та об'єктів права приватної і комунальної власності.

Зрозуміло, що цей неповний перелік завдань має загальний характер у межах діяльності Національної поліції, але якщо конкретизувати власне заходи протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства, то можна простежити відповідні особливо важливі напрями такої діяльності:

- здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень на об'єктах критичної інфраструктури, в тому числі житлово-комунального господарства;

– виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, запровадження у межах своєї компетенції заходів для їх усунення;

– здійснення охорони об'єктів права державної власності, а також об'єктів права приватної і комунальної власності, у тому числі об'єктів житлово-комунального господарства.

На завершення слід констатувати, що ефективний захист об'єктів житлово-комунального господарства від умисного знищення або пошкодження вимагає комплексного підходу, що поєднує інформаційні, технічні, організаційні та правові заходи. Важливо не лише створити надійні системи безпеки, але й забезпечити постійний контроль за їх функціонуванням, а також підтримувати актуальність законодавства відповідно до сучасних загроз. Загалом, лише синергія різних методів та засобів може забезпечити ефективне попередження випадків умисного знищення або пошкодження зазначених об'єктів. Це завдання є не тільки технічним, але й соціально відповідальним, оскільки захист об'єктів житлово-комунального господарства є основою стабільності та сталого розвитку суспільства як в окремих регіонах, так і державі в цілому.

ВИСНОВКИ

У монографії здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в здійсненні кримінально-правової та кримінологічної характеристики умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, дослідженні проблем застосування кримінальної відповідальності за названих злочин й формулювання на основі цього пропозицій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Результати дослідження дозволили сформулювати такі основні висновки та пропозиції.

1. Безпосереднім об'єктом злочину, відповідальність за який передбачено ст. 270-1 КК України, з урахуванням місця розташування в системі кримінально-правових норм, а також підстав криміналізації цієї групи кримінальних правопорушень, слід визнавати суспільні відносини у сфері громадської безпеки з приводу функціонування та експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства.

Враховуючи особливості конструювання складу досліджуваного кримінального правопорушення, додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину слід визначати альтернативно життя, здоров'я або власність, які ставляться під загрозу заподіяння шкоди (життя та здоров'я) або реально зазнають шкоди (власність). Як додатковий факультативний об'єкт відповідно до ч. 3 ст. 270-1 КК України можуть виступати життя та здоров'я людини, що зазнають реальної шкоди, а також нормальна робота підприємств, громадський порядок, навколишнє середовище, безпека руху (інші тяжкі наслідки).

2. Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, виступають об'єкти житлово-комунального господарства, вичерпний перелік яких визначений у законі. Відповідно до примітки 1 ст. 270-1 КК України під такими об'єктами слід розуміти житловий фонд, об'єкти благоустрою, тепlopостачання, водopостачання та водовідведення, а також їх мережі чи складові (кришки люків, решітки на них тощо). Звертає на себе увагу той факт, що зазначений перелік є обмеженішим за перелік об'єктів, визначених у законах України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки», «Про благоустрій населених пунктів», «Про тепlopостачання», «Про питну воду та питне водopостачання». У зв'язку з цим, міський транспорт, електроенергетика, електричні мережі, елементи газозабезпечення та предмети побутового обслуговування населення не належать до предмета розглядуваного злочину, що в цілому негативно впливає на ефективність кримінально-правової охорони зазначеної сфери.

3. Суспільно небезпечне діяння умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства характеризується умисними діями, здатними створити загрозу функціонуванню та експлуатації вказаних об'єктів, тобто призвести до їх знищення або пошкодження. Це означає,

що терміни «знищення» та «пошкодження» у диспозиції ст. 270-1 КК України характеризують суспільно небезпечні наслідки, а не злочинне діяння. У зв'язку з цим, склад умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства віднесено до складних, з наявністю у цьому складі трьох самостійних видів суспільно небезпечних наслідків: основного – знищення чи пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, проміжного – неможливості експлуатації чи порушення нормального функціонування таких об'єктів, похідного – небезпеки для життя чи здоров'я людей або майнова шкода у великому розмірі.

4. Суспільно небезпечними наслідками у вигляді майнової шкоди у великому або особливо великому розмірі визнано майнові збитки, які враховують вартість знищених (пошкоджених) об'єктів житлово-комунального господарства або їхніх частин, а також вартість відновлювальних робіт на зазначених об'єктах.

5. Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, виступає фізична, осудна особа, яка досягла віку 16 років (загальний суб'єкт). З урахуванням положень ст. 22 КК України та загальної норми про відповідальність за умисне знищення та пошкодження чужого майна запропоновано знизити вік кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ч. 2 ст. 270-1 КК України) до 14 років.

6. Суб'єктивна сторона досліджуваного злочину полягає в умисному знищенні або пошкодженні об'єктів житлово-комунального господарства та умисному або необережному ставленні до проміжних та похідних наслідків у вигляді неможливості експлуатації чи порушення нормального функціонування таких об'єктів, що спричинило небезпеку для життя чи здоров'я людей або майнову шкоду у великому розмірі (змішана форма вини). У цілому вказаний злочин віднесено до умисних протиправних діянь.

7. Підтверджуючи зв'язок аналізованого складу злочину з іншими видами умисних знищень або пошкоджень об'єктів власності, запропоновано доповнити ст. 270-1 КК України кваліфікуючими ознаками у вигляді спеціальної повторності та співучасті за попередньою змовою групою осіб.

8. Найбільш практикованою формою реалізації кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства є звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Зазначені практики підтверджують невідповідність характеру та ступеню суспільної небезпечності досліджуваного діяння наявному правовому інструментарію в частині диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання за його скоєння. Рекомендовано вилучити зі санкції ч. 1 ст. 270-1 КК України такий вид покарання, як виправні роботи та обмеження волі і доповнити санкцію за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства покараннями у виді громадських робіт від шістдесяти до двохсот сорока годин і пробаційного нагляду строком від одного до п'яти років.

Розмір штрафу за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства встановити на рівні загальної норми про умисне знищення або пошкодження майна в розмірі від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

9. Здійснено комплексну кримінологічну характеристику умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства як кримінально-протиправного явища в Україні. Окреслено основні кількісні та якісні характеристики досліджуваного злочину. За допомогою статистичних даних проаналізовано рівень вчинення кримінальних правопорушень, які мають ознаки умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, а також інших однорідних посягань на об'єкти власності за 2011–2023 рр. Встановлено, що найвищий рівень цієї категорії злочинних посягань припадає на 2014 р., у якому в сукупності за ст. ст. 194, 194-1, 270-1 КК України обліковано 4987 кримінальних проваджень. У той же час спостерігається значний розрив між облікованими кримінальними провадженнями та кількістю виявлених осіб, що вчинили вказані злочини. Відтак, за 13-и річний період існування ст. 270-1 КК України з облікованих 164 кримінальних проваджень виявлено та пред'явлено підозру лише дев'ятьом особам.

Що стосується якісних показників умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, то розкрито структуру такого злочинного явища через відсоткове співвідношення щодо всієї злочинності, а також відносно умисного знищення або пошкодженням чужого майна.

10. На основі аналізу судової практики за період 2011–2023 рр. сформовано кримінологічний портрет особи умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства в Україні. Зокрема, вивчено основні соціально-демографічні, кримінально-правові та морально-психологічні ознаки особи злочинця.

На основі проведеного аналізу констатовано, що особами умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства виступають чоловіки з середньою освітою і низьким рівнем інтелектуальних здібностей, вони є жителями невеличких міст, вік таких осіб зазвичай перевищує 30 років. Зазначені особи у своїй більшості не мають постійного доходу, а також мають попередню судимість за злочини, пов'язані з незаконним заволодінням чужим майном.

11. Запропоновано перспективні шляхи удосконалення спеціально-кримінологічних заходів попередження умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Встановлено, щодо до таких заходів попередження слід відносити комплекс правових, технічних, організаційних та інформаційних заходів, що сприяють усуненню детермінант цього виду злочинності.

Правові заходи протидії злочинності у зазначеній сфері полягають, з одного боку, у вдосконаленні (модернізації) чинного законодавства, а з іншого – у застосуванні вже відомих засобів впливу на правопорушників та потенційних злочинців.

Доведено, що впровадження технічних засобів контролю на об'єктах житлово-комунального господарства виступають основою підвищення ефективності організаційних та технічних заходів протидії названому виду злочинних посягань.

Основу інформаційних заходів протидії умисному знищенню та пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства складає пропаганда на телебаченні, у медіа, соціальних мережах щодо суспільної шкідливості посягань на зазначені об'єкти, їх наслідків, а також поширення інформації щодо методів запобігання вказаним посяганням.

Важливою складовою ефективності впровадження зазначених заходів виступає необхідність розширення суб'єктів протидії такому виду злочинності за рахунок власників об'єктів житлово-комунального господарства.

12. На підставі проведеного дослідження вироблено пропозиції щодо удосконалення ст. 270-1 КК України, яку запропоновано викласти в такій редакції:

Стаття 270-1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства

1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, що спричинило майнову шкоду у великому розмірі або створило небезпеку для життя чи здоров'я людей, – карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами від шістдесяти до двохсот сорока годин, або пробачійним наглядом на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені за попередньою змовою групою осіб або повторно, або загальнонебезпечним способом, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили майнову шкоду в особливо великому розмірі або загибель людини чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Примітка. Під об'єктами житлово-комунального господарства в цій статті слід розуміти житловий фонд, об'єкти благоустрою, теплопостачання, водопостачання та водовідведення.

13. За результатами проведеного дослідження, опрацювання практики застосування кримінально-правових норм щодо відповідальності за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, опрацювання даних з оцінки заподіяної шкоди об'єктам ЖКГ внаслідок військової агресії РФ запропоновано власну модель комплексної протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства в умовах воєнного часу. Зазначена модель може стати першоосновою для формування цілісної стратегії державної політики у сфері протидії знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства та усунення їх наслідків.

Модель комплексної протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства

Запропонована модель комплексної протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства є інтегрованою, багатовимірною та адаптованою до реалій воєнного часу. Вона поєднує кримінально-правову чіткість, адміністративну ефективність, соціальну чутливість, технічну інноваційність та стратегічну гнучкість, що дозволяє не лише реагувати на факти руйнування інфраструктури, а й системно випереджати ризики, формувати превентивні механізми та забезпечувати життєстійкість громад.

Зазначена модель є першим кроком на шляху вирішення проблеми кримінально-правової охорони об'єктів житлово-комунального господарства, зокрема в умовах воєнного часу, а тому, безумовно, потребує критичної оцінки з боку науковців, практиків та всіх тих, хто є причетним до проблеми захисту критичної інфраструктури. Автори вдячні за увагу та спрямовані на їхню адресу пропозиції та зауваження стосовно запропонованої моделі та роботи в цілому.

З огляду на сучасні виклики – збройну агресію, системне пошкодження критичної інфраструктури, зростання латентної злочинності та віктимності – модель протидії умисному знищенню або пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства потребує комплексного підходу, який поєднає кримінально-правові, адміністративні, превентивні, медичні, психологічні та соціальні заходи.

1. Кримінально-правовий блок

Уточнення складу злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України. Необхідно внести зміни до диспозиції статті з метою її адаптації до сучасних викликів, зокрема визначити кваліфікуючі ознаки, що відображають підвищену суспільну небезпечність діяння: вчинення злочину в умовах воєнного стану; повторність умисного пошкодження об'єктів ЖКГ; вчинення дій на користь держави-агресора (за її вказівкою, фінансуванням або в координації з її представниками); втягнення неповнолітніх у вчинення злочину, особливо за матеріальну винагороду або під впливом пропаганди.

Виходячи з цього, безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 270-1 КК України, є суспільні відносини у сфері громадської безпеки, що виникають у процесі функціонування, обслуговування та експлуатації об'єктів житлово-комунального господарства. Ці об'єкти, як предмет злочину, є матеріалізованими утвореннями, що належать законному власникові, незалежно від форми власності (державної, комунальної чи приватної). Умисне знищення або пошкодження таких об'єктів неминуче спричиняє шкоду відносинам власності, що дозволяє розглядати її (власність) як безпосередній обов'язковий об'єкт злочину.

У межах кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270-1 КК України, власність виступає як додатковий об'єкт злочинного посягання, що зазнає шкоди внаслідок умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства. Незалежно від форми – державної, комунальної чи приватної – порушення цілісності майна спричиняє негативні наслідки для законного власника, що обґрунтовує внесення відносин власності до структури об'єкта злочину. Ураження власності є невід'ємною складовою суспільно небезпечного діяння, що посилює кримінально-правову значущість цього елемента. Водночас, законодавець передбачає можливість настання альтернативних наслідків у вигляді майнової шкоди у великому розмірі, що свідчить про варіативність форм заподіяння шкоди власності. Йдеться не лише про фізичне пошкодження або знищення об'єкта, а й про інші види матеріальних збитків, які можуть виникнути внаслідок злочину: витрати на ремонт і відновлення, втрати, понесені третіми особами, витрати на медичне лікування постраждалих, компенсації за переривання господарської діяльності тощо.

Як додатковий факультативний об'єкт відповідно до ч. 3 ст. 270-1 КК України можуть виступати життя та здоров'я людини, що зазнають реальної шкоди, а також нормальна робота підприємств, громадський порядок, навколишнє середовище, безпека руху (інші тяжкі наслідки)

Гармонізація з суміжними нормами Кримінального кодексу України. У контексті сучасних викликів, спричинених повномасштабною війною, стаття 207-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства, потребує глибокого переосмислення та нормативного оновлення. У мирний час ця стаття виконує важливу функцію захисту інфраструктури, що забезпечує базові потреби населення – водопостачання, тепло, електроенергію, каналізацію, утримання житлового фонду. Проте в умовах воєнного стану такі об'єкти набувають статусу критичних, а їх пошкодження може мати стратегічні наслідки, зокрема для обороноздатності, громадської безпеки та гуманітарної стабільності. З огляду на це, доцільним є внесення змін до статті 207-1 ККУ, які б дозволили адекватно реагувати на нові форми загроз. Передусім, слід увести кваліфікуючу ознаку «вчинення правопорушення в умовах воєнного стану», що дозволить судам враховувати підвищену суспільну небезпечність таких дій під час призначення покарання. Це особливо актуально у випадках, коли пошкодження об'єктів ЖКГ спричиняє масові порушення прав цивільного населення, зупинку медичних, освітніх або евакуаційних процесів.

Крім того, необхідно розширити диспозицію статті, унісши положення про дії, вчинені на користь держави-агресора, зокрема за її вказівкою, фінансуванням або в координації з її представниками. Така норма має бути узгоджена зі статтями 111-1 (колабораційна діяльність) та 113 (диверсія) ККУ, але водночас зберігати самостійність, оскільки пошкодження об'єктів ЖКГ часто має цивільний, а не військовий характер і потребує окремої правової кваліфікації.

Окрему увагу слід приділити втягненню неповнолітніх у вчинення таких правопорушень, особливо за матеріальну винагороду або під впливом пропаганди. В умовах війни молодь, яка не має достатнього життєвого досвіду, стає вразливою до маніпуляцій і може бути використана для виконання диверсійних завдань, наприклад, підпалів, пошкодження електромереж, водогонів тощо. Пропонуємо передбачити підвищену відповідальність для організаторів таких дій, а також обов'язкову участь психолога та соціального працівника у процесі досудового розслідування щодо неповнолітніх, які вчинили такі дії.

Також варто уточнити перелік об'єктів, які охоплює стаття 207-1, додавши ті, що мають стратегічне значення в умовах війни, – пункти обігріву, гуманітарні склади, тимчасові укриття, системи оповіщення, об'єкти енергетичної стабільності. Це дозволить розширити сферу кримінально-правового захисту та забезпечити превентивний ефект.

Посилення санкцій за кримінальні правопорушення проти об'єктів критичної інфраструктури. З урахуванням стратегічного значення об'єктів ЖКГ в умовах війни доцільно: передбачити підвищену відповідальність за умисне пошкодження об'єктів, що мають життєво важливе значення для цивільного населення (медичні заклади, системи оповіщення, пункти обігріву, гуманітарні склади тощо); враховувати наслідки у вигляді масового порушення прав громадян, зупинки евакуаційних, освітніх або медичних процесів як обтяжуючі обставини.

Розроблення спеціальних методичних рекомендацій. Для підвищення ефективності правозастосування необхідно: створити оновлені методичні матеріали для слідчих, прокурорів і суддів щодо кваліфікації, доказування та розмежування складів злочинів, пов'язаних із пошкодженням об'єктів ЖКГ; передбачити участь психолога та соціального працівника у розслідуванні справ щодо неповнолітніх, втягнутих у вчинення таких злочинів; забезпечити міжвідомчу координацію між правоохоронними органами, органами місцевого самоврядування та технічними службами для належної фіксації пошкоджень і формування доказової бази.

2. Адміністративно-організаційний блок

Створення локальних центрів безпеки житлово-комунального господарства (ЖКГ). Доцільним є формування спеціалізованих центрів безпеки ЖКГ при військових адміністраціях, які координуватимуть заходи захисту інфраструктури на місцевому рівні. Їхні функції мають передбачати: моніторинг стану об'єктів ЖКГ; оперативне реагування на загрози; координацію між комунальними службами, правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування.

Запровадження обов'язкових планів захисту об'єктів ЖКГ. Для кожного об'єкта критичної інфраструктури має бути розроблений індивідуальний план безпеки, що передбачає: фізичну охорону та контроль доступу; резервне енергозабезпечення та аварійні джерела живлення; алгоритми евакуації персоналу та мешканців; протоколи дій у разі диверсій, техногенних аварій або бойових дій.

Розроблення паспортів безпеки для об'єктів ЖКГ. Кожний об'єкт житлово-комунального господарства, що має стратегічне або соціально важливе значення, повинен бути забезпечений паспортом безпеки. Такий документ має містити: технічну характеристику об'єкта; оцінку ризиків (техногенних, криміногенних, воєнних); схему реагування на надзвичайні ситуації; перелік відповідальних осіб та контактів екстрених служб; інструкції з евакуації, резервного живлення, охорони та відновлення.

Формування реєстрів ризикових об'єктів. Необхідно створити інтегровану базу даних об'єктів ЖКГ, які мають підвищений рівень вразливості. Такий реєстр має містити: оцінку технічного стану споруд та мереж; аналіз соціального контексту (щільність населення, наявність вразливих груп); криміногенну ситуацію в регіоні; історію пошкоджень або загроз.

Інституційна співпраця з охоронними та рятувальними структурами. Для забезпечення належного рівня захисту об'єктів ЖКГ необхідна системна взаємодія між: поліцією охорони та підрозділами Національної поліції; приватними охоронними підприємствами, які мають відповідну ліцензію; службами цивільного захисту, ДСНС, аварійно-рятувальними формуваннями; комунальними підприємствами та балансоутримувачами об'єктів.

3. Превентивний блок

Загально-соціальні заходи: формування правової культури та соціальної відповідальності. Загально-соціальні заходи є фундаментом для довгострокового зміцнення правової свідомості, солідарності громад та стійкості до загроз, пов'язаних із посяганнями на житлово-комунальну інфраструктуру. Вони мають охоплювати названі нижче ключові напрями.

Правопросвітницькі кампанії щодо захисту інфраструктури. Проведення інформаційно-освітніх заходів (лекцій, тренінгів, круглих столів) для мешканців громад, спрямованих на роз'яснення значення об'єктів ЖКГ як елементів критичної інфраструктури; правових наслідків умисного пошкодження або недбалого ставлення до таких об'єктів; ролі кожного громадянина у збереженні спільного майна. Розроблення та поширення доступних інформаційних матеріалів (буклетів, відео, інфографіки) у громадських місцях, навчальних закладах, ЦНАПах, на платформах місцевого самоврядування. Інтеграція теми захисту інфраструктури до шкільних програм, курсів громадянської освіти, підготовки волонтерів та молодіжних лідерів.

Підтримка громадських ініціатив, ОСББ, волонтерських формувань. Створення умов для активної участі громадян у захисті та моніторингу стану об'єктів ЖКГ: підтримка ініціатив з енергозбереження, благоустрою, охорони територій; залучення мешканців до розробки локальних планів безпеки, евакуації, реагування на надзвичайні ситуації; розвиток партнерств між ОСББ, волонтерськими організаціями, місцевою владою та службами цивільного захисту. Надання мікрогрантів, технічної допомоги та навчання для громадських ініціатив, спрямованих на підвищення безпеки та стійкості інфраструктури.

Забезпечення прозорості управління об'єктами ЖКГ. Впровадження принципів відкритого врядування у сфері ЖКГ: публічне звітування про стан об'єктів, обсяги фінансування, проведені ремонти, закупівлі, заходи безпеки; створення онлайн-платформ для моніторингу технічного стану об'єктів, звернень громадян, планів модернізації; забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень щодо пріоритетів фінансування, розподілу ресурсів, вибору підрядників. Розробка стандартів прозорості для балансоутримувачів, комунальних підприємств, підрядних організацій, з обов'язковим оприлюдненням ключових показників діяльності.

Формування культури спільної відповідальності. Створення умов для усвідомлення мешканцями своєї ролі як співвласників і захисників інфраструктури: просування ідеї «інфраструктура – це спільне благо»; заохочення до участі в громадських обговореннях, прибираннях, патрулюваннях, моніторингу; формування локальних ініціатив з гаслом «Безпека починається з мене».

Спеціально-кримінологічні заходи. Цей блок спрямований на виявлення, нейтралізацію та попередження криміногенних ризиків, пов'язаних із умисним пошкодженням об'єктів житлово-комунального господарства. Він поєднує аналітичну роботу з групами ризику, впровадження технічних засобів охорони та розвиток локальних профілактичних структур.

Формування локальних баз даних груп ризику з урахуванням конфіденційності та правового регулювання. Застосування індивідуальних профілактичних заходів: адміністративний нагляд, мотиваційна інтервенція, залучення до програм ресоціалізації.

Впровадження технічних засобів охорони. Оснащення об'єктів ЖКГ системами відеоспостереження з функцією нічного бачення, розпізнавання обличчя, архівації записів. Встановлення датчиків руху, проникнення, диму, температури, вібрації – з інтеграцією до систем оперативного реагування. Запровадження контролю доступу: електронні замки, кодові системи, турнікети, перепустки, журнали відвідувань. Обмеження доступу до технічних приміщень, вузлів зв'язку, електрощитових, насосних станцій із застосуванням систем ідентифікації персоналу.

Створення локальних центрів профілактики при територіальних громадах. Формування міжсекторальних центрів безпеки, які координують моніторинг криміногенної ситуації; проведення профілактичних заходів; взаємодію з поліцією, службами охорони, соціальними працівниками.

Залучення представників ОСББ, ветеранських організацій, молодіжних лідерів до роботи центрів. Організація навчань, інструктажів, тренінгів з безпеки, правової відповідальності, реагування на інциденти.

Аналітична підтримка профілактичної роботи. Використання цифрових платформ для аналізу інцидентів, виявлення повторюваних схем, прогнозування ризиків. Проведення соціологічних досліджень щодо мотивації правопорушників, рівня правової свідомості, ефективності профілактики. Розроблення локальних карт ризику, які враховують технічний стан об'єктів, соціальний контекст, історію правопорушень.

Інформаційна кампанія. Протидія умисному пошкодженню об'єктів житлово-комунального господарства неможливе без системної інформаційної роботи, спрямованої на формування громадської свідомості, правової культури та активної позиції щодо захисту критичної інфраструктури. Кампанія має охоплювати названі нижче напрями.

Публічне висвітлення відповідальності за злочини проти ЖКГ: поширення кейсів притягнення до кримінальної відповідальності за умисне пошкодження об'єктів ЖКГ, з акцентом на наслідки для громади, постраждалих осіб та правопорушників; створення серії інформаційних матеріалів: інфографік, відео, статей, що демонструють реальні приклади правозастосування; висвітлення судової практики, позицій прокуратури, коментарів експертів у сфері кримінального права та безпеки.

Залучення медіа, блогерів, освітніх платформ: співпраця з регіональними та національними медіа для висвітлення теми захисту інфраструктури; залучення блогерів, інфлюенсерів, громадських діячів до просування меседжів кампанії через соціальні мережі; інтеграція теми до освітніх платформ, онлайн-курсів, шкільних та університетських програм, зокрема в межах предметів «Основи правознавства», «Громадянська освіта», «Безпека життєдіяльності».

Створення візуальних матеріалів, відео, соціальної реклами: розроблення відеороликів, що демонструють наслідки пошкодження об'єктів ЖКГ для життя громадян, особливо вразливих груп; створення соціальної реклами з емоційним акцентом: історії постраждалих, приклади солідарності, заклики до відповідальності; використання візуальних форматів, адаптованих для різних вікових і соціальних груп (молодь, люди похилого віку, особи з інвалідністю).

Індивідуальна превенція. Передбачає адресну роботу з конкретними особами: адміністративний нагляд за правопорушниками; соціально-психологічна підтримка, мотиваційна інтервенція; участь у програмах ресоціалізації, правової освіти, трудової адаптації.

Виявлення осіб із підвищеним ризиком вчинення правопорушень. Проведення соціально-психологічного скринінгу серед осіб, які мають судимість за майнові або диверсійні злочини; перебувають у складних життєвих обставинах (безробіття, залежності, соціальна ізоляція); демонструють ознаки радикалізації або підпадають під вплив пропаганди держави-агресора.

Робота з неповнолітніми, схильними до співпраці з країною-агресоркою: проведення індивідуальних бесід профілактичного характеру, спеціальних занять, тренінгів, інтерактивних лекцій у школах, гуртках, молодіжних центрах щодо небезпеки диверсійної діяльності; маніпулятивних технологій, які використовуються для втягнення молоді у протиправні дії; правових наслідків участі у пошкодженні об'єктів ЖКГ.

Створення освітніх програм з медіаграмотності, критичного мислення, цифрової безпеки. Залучення психологів, соціальних працівників, педагогів до індивідуальної роботи з підлітками, які перебувають у групі ризику. Розроблення відео та коміксів, адаптованих для молодіжної аудиторії, що пояснюють, як розпізнати пропаганду, уникнути втягнення та звернутися по допомогу.

4. Медичний та психологічний блок

Медичне забезпечення постраждалих: налагодити координацію з реабілітаційними центрами, службами екстреної медичної допомоги, сімейними лікарями та волонтерами; зробити мобільні медичні пункти в місцях тимчасового проживання; координація з реабілітаційними центрами та службами охорони здоров'я, створення реєстрів осіб із медичними потребами, які залежать від електроживлення (пацієнти на діалізі, з апаратами ШВЛ, інсулінозалежні тощо) – для пріоритетного реагування у разі пошкодження інфраструктури.

Психологічна підтримка жертв кримінальних правопорушень: індивідуальні та групові консультації для маломобільних осіб, осіб з особливими потребами, ветеранів; кризові інтервенції: мобільні групи психологів, гарячі лінії, онлайн-платформи підтримки; психосоціальна допомога родинам постраждалих.

Психологічна реабілітація військовослужбовців: впровадити програми психологічної підтримки та реабілітації для військових, які зазнали віктимізації внаслідок руйнування ЖКГ (втрата житла, поранення через обвалення конструкцій, ізоляція); забезпечити індивідуальні плани адаптації до мирного життя з огляду на травматичний досвід; залучати ветеранів до консультативної, просвітницької та волонтерської діяльності, що сприяє їхній ресоціалізації та зміцненню громадської безпеки.

5. Соціальний та інклюзивний блок

Інтеграція потреб вразливих категорій. Забезпечення життєстійкості об'єктів житлово-комунального господарства має враховувати потреби маломобільних осіб, людей з інвалідністю, осіб похилого віку, вагітних жінок, дітей, поранених військовослужбовців. Для цього необхідно: вносити індивідуальні потреби до планів евакуації, резервного забезпечення, інформування; створювати адаптовані маршрути евакуації з огляду на фізичні, когнітивні та сенсорні особливості; забезпечувати архітектурну доступність: пандуси, ліфти з аварійним живленням, поручні, широкі дверні прорізи, антиковзкі покриття; впроваджувати дубльовані сигнальні системи (звукові, візуальні, тактильні), а також інформаційні матеріали у форматах Easy-to-Read, Braille, сурдопереклад, великий шрифт.

Пріоритетний доступ до гуманітарної допомоги. У разі пошкодження об'єктів ЖКГ в умовах воєнного стану або надзвичайної ситуації необхідно: забезпечити першочергове постачання ліків, продуктів, засобів гігієни, медичних приладів; створити реєстри потреб із зазначенням стану здоров'я, рівня мобільності, контактів родичів або

опікунів; координувати дії з соціальними службами, волонтерськими організаціями, медичними закладами; впровадити механізми адресної доставки допомоги, зокрема через мобільні групи, соціальних працівників, цифрові платформи.

Адаптовані місця тимчасового проживання. У випадках евакуації або втрати житла внаслідок пошкодження ЖКГ необхідно: облаштувати укриття, гуртожитки, центри допомоги з урахуванням потреб маломобільних осіб; забезпечити наявність медичного супроводу, доступної інфраструктури, засобів зв'язку, резервного живлення; передбачити зони для відпочинку, гігієни, харчування, психологічної підтримки; створити умови для тривалого перебування осіб з інвалідністю, дітей, вагітних жінок із додержанням приватності, безпеки, доступу до медичних послуг.

Залучення ветеранів до безпекових процесів: ветерани, які мають досвід реагування на кризові ситуації, можуть відігравати ключову роль у формуванні стійких громадських моделей реагування. Доцільно: залучати їх до консультативних рад при військових адміністраціях, органах місцевого самоврядування; долучати до планування безпеки, розроблення евакуаційних маршрутів, інструктажів; підтримувати їхню участь у громадських ініціативах, волонтерських проєктах, освітніх програмах; створювати механізми соціального визнання та мотивації, зокрема через пільги, статуси, публічне вшанування.

6. Аналітико-координаційний блок

Міжвідомча платформа обміну даними. З метою ефективного реагування на умисне пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства необхідно створити інтегровану платформу, яка забезпечить: обмін інформацією між правоохоронними органами, військовими адміністраціями, органами місцевого самоврядування, соціальними службами, медичними закладами та балансоутримувачами об'єктів ЖКГ; формування єдиної бази ризиків, інцидентів, потреб та вразливих категорій населення; оперативне оновлення даних про стан об'єктів, зафіксовані правопорушення, запити на допомогу; інтеграцію з системами електронного документообігу, геолокації, фотофіксації та технічного моніторингу.

Моніторинг латентної злочинності та віктимності. У контексті пошкодження об'єктів ЖКГ значна частина правопорушень залишається невиявленою або не зафіксованою офіційно. Для виявлення таких випадків доцільно: проводити регулярні соціологічні опитування серед мешканців щодо безпеки, інцидентів, рівня довіри до правоохоронних органів; здійснювати контент-аналіз медіа-простору, зокрема локальних новин, соціальних мереж, публічних звернень; співпрацювати з правозахисними організаціями, омбудсменами, громадськими спостерігачами для збирання альтернативної інформації про порушення прав, недбале поводження з інфраструктурою, випадки мародерства або диверсій; створити механізми анонімного повідомлення про злочини з гарантією конфіденційності.

Цифрові системи управління безпекою. Інформаційно-комунікаційні технології мають стати основою для автоматизованого реагування на загрози. Доцільно: впровадити Smart City-рішення, з тим щоб моніторити стан об'єктів ЖКГ у реальному часі (датчики температури, вібрації тощо); інтегрувати системи сповіщення про надзвичайні ситуації з мобільними застосунками, месенджерами, локальними каналами зв'язку; створити цифрові карти ризиків, оновлювані на основі даних з платформ обміну, геолокації та соціальних опитувань; забезпечити автоматизоване сповіщення відповідальних осіб, запуск резервних систем, блокування доступу до технічних приміщень.

Підготовка кадрів. Для належної підготовки персоналу необхідно: розробити навчальні програми для працівників ЖКГ, правоохоронців, соціальних служб, медиків, волонтерів щодо роботи з вразливими групами, реагування на пошкодження, кризову комунікацію; проводити тренінги, симуляційні сценарії, навчання з евакуації, надання першої допомоги, фіксації правопорушень; створити сертифікаційні курси з безпеки критичної інфраструктури, цифрової грамотності, правозахисної діяльності; забезпечити міжвідомчий обмін досвідом, участь у конференціях, спільних навчаннях тощо.

Реалізація цієї моделі дозволить не лише локалізувати наслідки пошкодження житлово-комунальної інфраструктури, а й створити стійку систему превенції, захисту та відновлення. Вона сприятиме зміцненню довіри до державних інституцій, формуванню солідарного суспільства, здатного протистояти гібридним загрозам, зберігати гуманітарну стабільність та забезпечувати гідні умови життя навіть у найскладніших обставинах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Кривуля, О. М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? / О. М. Кривуля, В. М. Куц // Вісник університету внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 70–75.
2. Гавриш, С. Б. Теоретические предпосылки исследования объекта преступления / С. Б. Гавриш // Право и политика. – 2000. – № 11. – С. 4–15.
3. Трубников, В. М. Новый взгляд на объект преступления / В. М. Трубников // Право и Безпека. – 2002. – № 1. – С. 81–87.
4. Емельянов, В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления / В. П. Емельянов. – Харьков : Право, 1999. – 272 с.
5. Гуторова, Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія / Н. О. Гуторова. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2001. – 384 с.
6. Зелінський, А. Ф. Об'єкт злочину і структура особливої частини Кримінального Кодексу / А. Ф. Зелінський, В. М. Куц // Вісник університету внутрішніх справ. – 1997. – № 2. – С. 148–154.
7. Павликівський, В. І. Кримінальна відповідальність за порушення законодавства про працю, не пов'язані з посяганням на життя та здоров'я : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Віталій Іванович Павликівський ; Нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2004. – 203 с.
8. Советское уголовное право : учеб. пособие для правовых школ. – Москва : Юрид. изд-во НКЮ РСФСР, 1938. – 184 с.
9. Україна. Закони. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. – 06.11.2024.
10. Кримінальне право України: загальна частина : підруч. для студентів юрид. вузів і ф-тів / Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський [та ін.] ; за ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – Київ : Юрінком Інтер, 1997. – 506 с.
11. Тихий, В. П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї / В. П. Тихий // Законодавство України. Науково-практичні коментарі. – 2004. – № 4. – С. 94–99.
12. Коржанський, М. Й. Кримінальне право України : частина загальна / М. Й. Коржанський. – Київ : Наук. думка та Укр. вид. група, 1996. – 336 с.
13. Навроцький, В. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я / В. Навроцький. – Львів, 1997. – 26 с.
14. Соколовський, В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколовський Валерій Леонідович. – Київ, 2017. – 262 с.
15. Даньшин, И. Н. Общественная безопасность и система преступлений, посягающих на нее / И. Н. Даньшин // Проблемы відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим

Кримінальним кодексом України : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, Харків, 1–2 жовт. 2003 р. / Схід.-регіон. центр гуманіст.-освіт. ініціатив. – Харків, 2003. – С. 25–28.

16. Кириченко, О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони / О. В. Кириченко // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 185–190.

17. Демидова, Л. М. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. М. Демидова ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2003. – 163 с.

18. Іваненко, І. В. Бандитизм: кримінологічне та кримінально-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Іваненко Ігор Володимирович ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2003. – 19 с.

19. Кримінальне право України: особлива частина / А. А. Васильєв, О. О. Житний, Є. О. Гладкова [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинова. – Харків : Право, 2020. – 656 с.

20. Соколовський В. Л. Громадська безпека як об'єкт злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Соколовський Валерій Леонідович ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2017. – 262 с.

21. Україна. Закони. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» № 2924-VI від 13.01.2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2924-17#Text>. – 06.11.2024.

22. Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» від 27.12.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6505&skl=7. – 06.11.2024.

23. Вирок Пролетарського районного суду м. Донецька. Справа № 1-324/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 06.11.2024.

24. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області. Справа № 1-186/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 07.11.2024.

25. Дудоров, О. О. Кримінальне право : навч. посіб. / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – Київ : Ваіте, 2014. – 944 с.

26. Сербіна, Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сербіна Наталія Олександрівна ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2015. – 22 с.

27. Незнайко, С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Незнайко Станіслав Володимирович ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2016. – 22 с.

28. Дячкін, О. П. Кримінально-правова охорона об'єктів електроенергетики та зв'язку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. П. Дячкін ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 258 с.

29. Газдайка-Василишин, І. Б. Некорисливі злочини проти власності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Газдайка-Василишин Ірина Богданівна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – 16 с.

30. Газдайка-Василишин, І. Б. Некорисливі злочини проти власності / І. Б. Газдайка-Василишин. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 212 с.

31. Мостепанюк, Л. О. Місце злочину, передбаченого ст. 270-1, в системі норм Кримінального кодексу України / Л. О. Мостепанюк // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань : тези доп. та повідомлень. учасників Міжнар. симпозиуму, 23–24 верес. 2011 р. / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2011. – С. 267–270.

32. Мостепанюк, Л. Об'єктивні ознаки злочину, передбаченого ст. 270-1 Кримінального кодексу України / Л. Мостепанюк // Публічне право. – 2011. – № 4. – С. 152–159.

33. Незнайко, С. В. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08 / Незнайко Станіслав Володимирович ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2016. – 251 с.

34. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про електроенергетику» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=0971&skl=5. – 05.11.2024.

35. Панов, Н. И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием / Н. И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1997. – 128 с.

36. Кримінальне право України: загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і доп. – Харків : Право, 2010. – 456 с.

37. Панов, Н. И. Уголовно-правовое значение способа совершения преступления / Н. И. Панов. – Харьков : Харьков. юрид. ин-т, 1984. – 110 с.

38. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – [4-те вид., перероб. і доп.]. – Київ : Юрінком Інтер, 2010. – 456 с.

39. Сербіна, Н. О. Кримінально-правова характеристика умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сербіна Наталія Олександрівна ; Нац. акад. внутр. справ. – Київ, 2015. – 22 с.

40. Україна. Закони. Про загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009–2014 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1869-15#Text>. – 06.11.2024.

41. Шушківський, А. І. Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) [Електронний ресурс] / А. І. Шушківський // Енциклопедія Сучасної України / НАН України [та ін.]. Київ, 2009. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-19238>. – 06.11.2024.

42. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич., В. К. Грищук [та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [9-те вид., перероб. та доп.]. – Київ : Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

43. Житловий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5464-10#Text>. – 06.11.2024.

44. Україна. Закони. Про благоустрій населених пунктів : від 6 вересня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-15#Text>. – 06.11.2024.

45. Сербіна, Н. О. Об'єкти благоустрою як предмет умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / Н. О. Сербіна // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Харків, 23–24 трав. 2014 р. – Київ, 2014. – С. 106.

46. Україна. Закони. Про особливості передачі в оренду чи концесію об'єктів централізованого водотеплопостачання і водовідведення, що перебувають у комунальній власності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2624-17#Text>. – 06.11.2024.

47. Україна. Закони. Про теплопостачання : від 2 червня 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2633-15#Text>. – 06.11.2024.

48. Україна. Закони. Про питну воду та питне водопостачання : від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>. – 06.11.2024.

49. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc42?pf3516=6505&skl=7>. – 05.11.2024.

50. Кримінальне право України: загальна частина / за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. 3-тє вид., перероб. та доп. – Київ : Юрид. думка, 2004. – 352 с.

51. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін [та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і доп. – Харків : Право, 2015. – 528 с.

52. Кудрявцев, В. Н. Общая теория квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Юрид. лит., 1972. – 352 с.

53. Тимейко, Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления / Г. В. Тимейко. – Ростов н/Д. : Изд-во Ростов. ун-та, 1977. – 216 с.

54. Кузнецова, Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности / Н. Ф. Кузнецова. – Москва : Госюриздат, 1958. – 220 с.

55. Михлин, А. С. Последствия преступления / А. С. Михлин. – Москва : Юрид. лит., 1969. – 104 с.

56. Борисов, В. И. Уголовная ответственность за нарушение правил охраны труда : учеб. пособие / В. И. Борисов. – Київ : УМК ВО, 1990. – 60 с.

57. Борисов, В. И. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения / В. И. Борисов, С. В. Гизимчук. – Харьков : Консум, 2001. – 160 с.

58. Борисов, В. И. Преступления против жизни и здоровья: вопросы квалификации / В. И. Борисов, В. Н. Куц. – Харьков : Консум, 1995. – 104 с.

59. Кудрявцев, В. Н. Объективная сторона преступления / В. Н. Кудрявцев. – Москва : Госюриздат, 1960. – 244 с.

60. Панов, Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность / Н. И. Панов. – Харьков : Вища школа, 1982. – 170 с.

61. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 від 26.06.92 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92>. – 06.11.2024.

62. Устрицька, Н. І. Кваліфікація повторності злочинів / Н. І. Устрицька. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 216 с.

63. Маркін, В. Пошкодження майна: окремі нотатки щодо судової практики ВС [Електронний ресурс] / В. Маркін // Юридична газета. – 2019. – № 41/42. – С. 695–696. – Режим доступу: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/poshkodzhennya-mayna-okremi-notatki-shchodo-sudovoyi-praktiki-vs.html>. – 05.11.2024.

64. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» від 12.06.2009 року : п. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-09#Text>. – 06.11.2024.

65. Ухвала Другої судової палати Касаційного кримінального суду. Справа № 1-8/2012 від 27.03.2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=80889416&red=100003ef742280e169686a008570e48f2d164c&d=5>. – 05.11.2024.

66. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>. – 06.11.2024.

67. Україна. Закони. Податковий кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>. – 05.11.2024.

68. Україна. Закони. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. – 05.11.2024.

69. Про затвердження Методики оцінки майна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1891-2003-%D0%BF#Text>. – 06.11.2024.

70. Україна. Закони. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2563-14>. – 06.11.2024.

71. Фіалка, М. І. Кримінологічна характеристика та кримінологічний портрет особистості злочинця: сутність та співвідношення понять / М. І. Фіалка // Вісник Кримінологічної асоціації України : зб. наук. пр. Харків, 2019. – № 2 (21). – С. 162–171. – Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/items/317a8ea6-9123-4874-8773-ce8ec72df12e>. – 06.11.2024.

72. Кримінальне право України: загальна частина : підруч. для юрид. вузів і ф-тів / за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Харків : Право, 1997. – 368 с.

73. Дубно, Т. В. Способи вчинення злочину, сформульовані за допомогою оціночних понять у кримінальному кодексі України / Т. В. Дубно // Учені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. – 2013. – Т. 26 (65). – № 2-1. – Ч. 2. – С. 191–197.

74. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – Київ : Юрид. думка. 2010. – 1326 с.

75. Постанова Верховного Суду щодо кваліфікації дій особи за умисне знищення або пошкодження майна шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ч. 2, ст. 194 КК України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80889416>. – 05.11.2024.

76. Проект нового Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>. – 06.11.2024.

77. Тур, І. Ю. Кримінологічна характеристика суб'єкту умисного знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст. 270-1 КК України) / І. Ю. Тур // Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності : зб. матеріалів засідання № 7 постійно діючої Міжнар. наук.-практ. конф., Кропивницький, 29 берез. 2024 р. – Кропивницький : Центр.-Укр. вид-во, 2024. – С. 97–101.

78. Стаття 270-1. Умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства [Електронний ресурс] // [Протокол.ua](https://protocol.ua). – Режим доступу: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_270. – 06.11.2024.

79. Філатова, К. С. Вік настання кримінальної відповідальності в Україні та країнах Європи [Електронний ресурс] / К. С. Філатова. – Режим доступу: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/7048c6c2-5eb7-417a-95ed-0d36a358989c>. – 06.11.2024.

80. Україна. Конституція. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i>. – 05.11.2024.

81. Шурашкевич, В. М. Типова особа злочинця та особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики / В. М. Шурашкевич // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2017. – № 9, т. 2. – С. 131–134.

82. Верховний Суд України. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35 Кримінального кодексу України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document>. – 06.11.2024.

83. Україна. Закони. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. – 05.11.2024.

84. Дагель, П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление / П. С. Дагель, Д. П. Котов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1974. – 244 с.

85. Парог, А. И. Вина в советском уголовном праве / А. И. Парог. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 186 с.

86. Кваліфікація злочинів, підслідних органам внутрішніх справ : навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Коваленка ; за наук. ред. О. М. Джузи, А. В. Савченка. – Київ : Атіка, 2011. – 648 с.

87. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування [Електронний ресурс] // Офіс Генерального прокурору : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>. – 06.11.2024.

88. Кримінологія: академічний курс / за заг. ред. О. М. Литвинова. – Київ : Кондор, 2018. – 558 с.

89. Аналіз стану здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення у 2023 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/sud_pract/Analiz_statistika_kriminal_2023.pdf. – 05.11.2024.

90. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / М. В. В'юник, М. В. Карчевський, О. Д. Арланова ; упоряд. Ю. В. Баулін. – Харків : Право, 2020. – 212 с.

91. Танаджі, В. Г. Кримінально-правовий захист прав працівників у договірних відносинах з роботодавцем (ст. 173 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Василь Григорович Танаджі ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2019. – 214 с.

92. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення : монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін [та ін.] ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. – Київ : Компанія ВАІТЕ. – 494 с.

93. Лесниевски-Костарева, Т. А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т. А. Лесниевски-Костарева ; 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Норма, 2000. – 400 с.

94. Злобин, Г. А. Советская уголовная политика: дифференциация ответственности / Г. А. Злобин, С. Г. Келина, А. М. Яковлев // Советское государство и право. – 1977. – № 9. – С. 54–62.

95. Коробеев, А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. – 268 с.

96. Коробов, П. В. Дифференциация уголовной ответственности и классификация уголовнонаказуемых деяний : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. П. Коробов. – Москва, 1983. – 18 с.

97. Магомедов, А. А. Правовые последствия освобождения от уголовной ответственности : монографія / А. А. Магомедов. – Саратов, 1994. – 139 с.

98. Дагель, П. С. Уголовная политика в сфере борьбы с преступной неосторожностью / П. С. Дагель // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью : сб. науч. тр. – Владивосток, 1981. – С. 3–12.

99. Ковалев, М. И. Соотношение уголовной политики и уголовного права / М. И. Ковалев // Советское государство и право. – 1979. – № 12. – С. 69–72.

100. Кругликов, Л. Л. Вопросы дифференциации ответственности в уголовном законодательстве / Л. Л. Кругликов // Реализация принципа справедливости в правоприменительной деятельности органов уголовной юстиции : сб. науч. тр. – Ярославль, 1992. – С. 58–66.

101. Курляндский, В. И. Уголовная политика, дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В. И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью : сб. науч. тр. – Москва : Юридическая литература, 1975. – С. 77–95.

102. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області. Справа № 286/1020/19 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 06.11.2024.

103. Вирок Народицького районного суду Житомирської області. Справа № 615/2/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 06.11.2024.

104. Вирок Овруцького районного суду Житомирської області. Справа № 617/14043/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 06.11.2024.

105. Проект нового Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf>. – 06.11.2024.

106. Келина, С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности / С. Г. Келина. – Москва : Наука, 1974. – 231 с.

107. Головкин, Л. В. Классификация оснований освобождения от уголовной ответственности / Л. В. Головкин // Законность. – 1998. – № 1. – С. 37–40.

108. Сабанин, С. Н. Безусловное освобождение от уголовной ответственности и повторность совершения пре ступлений / С. Н. Сабанин, А. Я. Тупица // Вопросы совершенствования уголовно-правового регулирования : межвуз. сб. науч. тр. – Свердловск, 1988. – С. 61–66.

109. Проблемы общей теории государства и права : учеб. для вузов / под ред. В. С. Нерсисянца. – Москва : Норма, 2004. – 832 с.

110. Житний, О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія / О. О. Житний. – Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 152 с.

111. Житний, О. О. Щодо кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 270 КК України «порушення

встановлених законодавством вимог пожежної або техногенної безпеки» / О. О. Житний // Наукові інновації та передові технології. – 2024. – № 6 (34). – С. 523–533.

112. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 1 [Електронний ресурс] // БД «Законодавство України» / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05>. – 06.11.2024.

113. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 27.09.2018 № 647/1831/15-к) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76945371>. – 06.11.2024.

114. Бажанов, М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины / М. И. Бажанов. – Харьков : Право, 2000. – 124 с.

115. Зелинский, А. Ф. Квалификация повторных преступлений : учеб. пособ. / А. Ф. Зелинский. – Волгоград : Высшая следственная школа МВД СССР, 1976. – 89 с.

116. Навроцька, В. В. Конкуренція норм про звільнення від кримінальної відповідальності: теоретико-прикладний аспект [Електронний ресурс] / В. В. Навроцька // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – № 11. – С. 45–48. – Режим доступу: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3494/1/11.pdf>. – 06.11.2024.

117. Постанова Лубенського міськрайонного суду від 12.10.2011 : справа № 1-238/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/45736544>. – 21.06.2024.

118. Тур, І. Ю. Покарання за умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства / І. Ю. Тур // Вісник кримінологічної асоціації України. – 2023. – Т. 29. – № 2. – С. 92–101.

119. Україна. Закони. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : № 270-VI від 15.04.2008 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2008. – № 24. – ст. 236.

120. Тагієв, С. Р. Кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення як засоби диференціації кримінальної відповідальності [Електронний ресурс] / С. Р. Тагієв // Юридичний науковий електронний журнал. – 2024. – № 3. – С. 151–154. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/3_2024/151.pdf. – 06.11.2024.

121. Статистичні дані [Електронний ресурс] // Офіс Генерального прокурора : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://gp.gov.ua/>. – 06.11.2024.

122. Баулін, Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – Київ : Атіка, 2004. – 296 с.

123. Коржанський, М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія / М. Й. Коржанський. – Київ : Атіка, 2004. – 216 с.
124. Красницький, І. В. Кримінальна відповідальність як інститут кримінального права Франції та України: порівняльний аналіз / І. В. Красницький. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 232 с.
125. Меркулова, В. О. Кримінальна відповідальність: окремі теоретичні та соціально-правові аспекти : монографія / В. О. Меркулова. – Одеса : ОЮІХНУВС, 2007. – 225 с.
126. Митрофанов, И. И. Механизм реализации уголовной ответственности / И. И. Митрофанов. – Кременчуг : Щербатых А. В., 2011. – 615 с.
127. Юридична відповідальність: проблеми виключення та звільнення / Н. М. Оніщенко, А. Є. Шевченко, О. В. Скрипнюк [та ін.] ; відп. ред. Ю. В. Баулін. – Донецьк : Кальміус, 2013. – 424 с.
128. Судова влада України [Електронний ресурс] : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://court.gov.ua/>. – 06.11.2024.
129. Україна. Закони. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : № 3342-IX від 23.08.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n10>. – 06.11.2024.
130. Україна. Закони. Кримінальний кодекс України : чин. законодавство зі змін. та допов. станом на 1 верес. 2023 р. : офіц. текст. – Київ : Юрінком Інтер, 2023. – 311 с.
131. Кісілюк, Е. М. Проблемні питання визначення шкоди при кваліфікації злочинів / Е. М. Кісілюк // Правове забезпечення діяльності міліції/поліції: історія, сучасні проблеми, міжнародний досвід : зб. наук. пр. – Київ. нац. ун-т внутр. справ. – Київ : Атіка, 2006. – С. 72–80.
132. Пономаренко, Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / Ю. А. Пономаренко. – Харків : Право, 2012. – 80 с.
133. Рівень безробіття в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/2019/>. – 05.11.2024.
134. Стан здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях та справах про адміністративні правопорушення судами загальної юрисдикції у 2020 році [Електронний ресурс] // Верховний суд. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stn_Pravosuddya_Criminal_2020.pdf. – 06.11.2024.
135. Попик, С. С. Окремі аспекти виконання покарання у виді обмеження волі [Електронний ресурс] / С. С. Попик // Інформація і право. – 2016. – № 2 (17). – С. 167–172. – Режим доступу: https://ippi.org.ua/sites/default/files/21_0.pdf. – 06.11.2024.
136. Лисодєд, О. В. Обмеження волі, арешт та пенітенціарний пробаційний арешт / О. В. Лисодєд // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2021. – № 49. – С. 140–144.

137. Шинальський, О. Додержання вимог під час виконання кримінального покарання у вигляді обмеження волі та тримання осіб в приймальниках-розподільниках для осіб, які запідозрені у зайнятті бродяжництвом / О. Шинальський // Вісник прокуратури. – 2007. – № 6. – С. 3–13.

138. В Україні ліквідують обмеження волі як різновид покарання і замінять його пробаційним наглядом [Електронний ресурс] // Interfax-Україна. – Режим доступу: <https://interfax.com.ua/news/general/656256.html>. – 05.11.2024.

139. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» № 9185 від 05.04.2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itd.rada.gov.ua/24adb442-b52e-47eb-8b79-7f4645d889e>. – 06.11.2024.

140. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності» № 5360 від 12.04.2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71629. – 06.11.2024.

141. Вирок Народицького районного суду Житомирської області. Справа № 1-69/11 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 06.11.2024.

142. Колодяжний, М. Г. Насильницькі вимагання майна в Україні: кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання / М. Г. Колодяжний. – Харків : Кроссруд, 2010. – 288 с.

143. Тихонова, О. В. Щодо розуміння категорії «кримінологічна характеристика» / О. В. Тихонова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. – 2014. – № 8. – С. 246–249.

144. Беркій, Т. М. Кримінологічна характеристика та попередження сепаратизму в Україні : дис. ... д-ра філософії ; 081 / Беркій Тетяна Миколаївна ; Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2021. – 223 с.

145. Кримінологія: питання та відповіді [Електронний ресурс] / О. О. Авдєєв [та ін.]. – Харків : Золота миля, 2015. – 323 с. – Режим доступу: https://pidru4niki.com/81547/pravo/yakisni_pokazniki_zlochinnosti. – 06.11.2024.

146. Закалюк, А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. : кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – 424 с.

147. Кримінологія : підручник [Електронний ресурс] / Б. М. Головкін, В. В. Голіна, О. Ю. Шостко [та ін.] ; за ред. Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2020. – 384 с. – Режим доступу: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/mmzp_Kr.pdf. – 06.11.2024.

148. Єдиний державний реєстр судових рішень : офіц. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 06.11.2024.
149. Даньшин, И. Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия : учеб. пособие / И. Н. Даньшин. – Киев : УМК ВО, 1988. – 88 с.
150. Джужа, О. М. Кримінологія: спеціалізований курс лекцій зі схемами: загальна та особлива частини / О. М. Джужа, Є. М. Моїсєєв, В. В. Василевич. – Київ : Атіка. 2001. – 368 с.
151. Проєкт закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення в житлово-комунальному господарстві» : № 6505 від 09.06.2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6505&skl=7. – 06.11.2024.
152. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – Київ : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – С. 453.
153. Литвак, О. М. Латентна злочинність: деякі аспекти / О. М. Литвак // Право України. – 2003. – № 12. – С. 63–64.
154. Оболенцев, В. Ф. Новий метод у вивченні латентної злочинності / В. Ф. Оболенцев // Проблеми розвитку юридичної науки у новому столітті : тези наук. доп. та повідомл. учасників наук. конф. молодих учених, Харків, 25–26 груд. 2002 р. – Харків, 2003. – С. 152–154.
155. Кримінологічний аналіз стану злочинності в Україні [Електронний ресурс] // Аналіз та прогноз злочинності : конспект лекцій // Studies : студент. б-ка. Київ, 2015. – Режим доступу: <https://studies.in.ua/analiz-ta-prognoz-zlochynnosti>. – 06.11.2024.
156. Чисельність населення та середня чисельність за періоди року [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України : офіц. сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – 08.12.2023.
157. Бабенко, А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Бабенко Андрій Миколайович. – Харків, 2015. – 515 с.
158. Александров, Ю. В. Кримінологія : курс лекцій / Ю. В. Александров, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – Київ : МАУП, 2002. – 295 с.
159. Сметаніна, Н. В. Теоретичне уявлення про злочинність в пострадянській кримінології : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Сметаніна Наталія Володимирівна. – Харків, 2014. – 215 с.
160. Бабенко, А. М. Актуальні проблеми вивчення географії злочинності: деякі питання теорії та практики / А. М. Бабенко // Науковий вісник Сіверщини. Серія: Право. – 2017. – № 2. – С. 179–187.
161. Гончаренко, О. В. Використання результатів віктимологічних досліджень у запобіганні злочинам / О. В. Гончаренко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2022. – № 2. – С. 45–52.

– Режим доступу: elar.navs.edu.ua/bitstreams/a15419ae-85d2-40c0-a269-60e2195f5219/. – 06.11.2024.

162. Латентна віктимність та шляхи її розв'язання в Україні : монографія / Інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України. – Харків : Право, 2020. – 312 с.

163. Голіна, В. В. Вибрані праці / В. В. Голіна. – Харків : Право, 2020. – 592 с.

164. Закалюк, А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. : кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк. – Київ : Ін Юре, 2007. – 424 с.

165. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодєд та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2014. – 513 с.

165 (1). Денисов, С. Ф. Особа злочинця у кримінологічній теорії України [Електронний ресурс] / С. Ф. Денисов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2020. – № 1(22). – Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6a60c927-1e87-4bed-b0f6-4c4704e2c7c5/>. – 05.11.2024.

166. Ухвала Корольовського районного суду м. Житомира від 24 березня 2021 р. Справа № 296/6613/19 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/>. – 05.11.2024.

167. Сукач, І. В. Правові аспекти і криміналістична характеристика злочинів у сфері оподаткування / І. В. Сукач // Вісник Академії адвокатури України. – 2011. – № 1. – С. 149–153.

168. Філіпенко, Н. Є. Діяльність судово-експертних установ щодо запобігання злочинності з використанням прогресивних інформаційних методик та технологій / Н. Є. Філіпенко, С. Ю. Лукашевич // Наукові інновації та передові технології. – 2023. – № 14 (28). (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). – С. 487–496.

169. Веприцький, Р. С. Поняття та зміст заходів протидії злочинності / Р. С. Веприцький // Європейські перспективи. – 2014. – № 3. – С. 137–139.

170. Шевчук, Т. А. До питання про розвиток кримінологічної науки в Україні / Т. А. Шевчук // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ : зб. наук. пр. – Харків, 2022. – Вип. 4 (99). – С. 225–233.

171. Кримінологія: загальна та особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська [та ін.] ; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. – Харків : Право, 2014. – 511 с.

172. Кримінологія: загальна та особлива частини : підручник / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, М. Ю. Валуйська [та ін.] ; за ред. В. В. Голіни. – Харків : Право, 2009. – 288 с.

173. Кримінологія : підручник / за ред. І. Г. Богатирьова, В. В. Топчія. – Київ : Дакор, 2018. – 352 с.
174. Сокурєнко, В. В. Наукова парадигма стратегій протидії злочинності [Електронний ресурс] / В. В. Сокурєнко, О. М. Литвинов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2021. – № 2 (25). – С. 13–23. – Режим доступу: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/1095605>. – 11.2024.
175. Бандурка, О. М. Система протидії злочинності: поняття та сутність [Електронний ресурс] / О. М. Бандурка, О. М. Литвинов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2 (10). – С. 168–177. – Режим доступу: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/23a3f113-ef08-4fcf-b1f0-2397c502644e/content>. – 05.11.2024.
176. Рубан, К. П. Спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи протидії злочинності в місцях позбавлення волі / К. П. Рубан // Право і Безпека. – 2012. – № 3. – С. 218–221.
177. Михайлов, О. Є. Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. – Київ : Знання, 2012. – 565 с.
178. Головійчук, Л. Т. Основні напрямки спеціально-кримінологічного запобігання злочинам у сфері митної діяльності / Л. Т. Головійчук // Вісник Академії митної служби України. Серія: Право. – 2013. – № 2. – С. 155–161.
179. Круміна, М. В. Передумови реалізації загальносоціальних та спеціально-кримінологічних заходів щодо запобігання вчиненню необережних вбивств та тілесних ушкоджень / М. В. Круміна // Південноукраїнський правничий часопис. – 2012. – № 3. – С. 50–52.
180. Микита, В. М. Аналіз зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за умисне знищення чи пошкодження майна. [Електронний ресурс] / В. М. Микита ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» // Вісник Асоціації кримінального права України : електрон. наук. вид. – Харків: [б. в.], 2024. – Вип. 1(21). – С. 151–164. – Режим доступу: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/306229?form>. – 05.11.2024.
181. Горшков, Д. В. Незаконне заволодіння транспортними засобами: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Горшков Д. В. ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – 241 с.
182. Гальцова, В. В. Кримінальний закон як засіб охорони прав і свобод людини в сучасному світі / В. В. Гальцова, С. О. Харитонов, О. О. Житний [та ін.] // Вісник Національної академії правових наук України. – 2021. – Т. 28, № 3. – С. 248–256.
183. Житний, О. О. Деякі кримінально-правові аспекти поняття «аварія» як ознаки кримінального правопорушення, передбаченого статтею 270 кримінального кодексу України / О. О. Житний // Актуальні питання у сучасній науці. – 2024. – № 8 (26). – С. 604–614.

184. Житний, О. О. Щодо розуміння поняття пожежа в диспозиції статті 270 кримінального кодексу України / О. О. Житний // Наукові інновації та передові технології. – 2024. – № 7 (35). – С. 401–409.

185. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text>. – 06.11.2024.

186. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України / Draft of the new Criminal Code of Ukraine [Електронний ресурс] // Новий кримінальний кодекс. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>. – 08.12.2023.

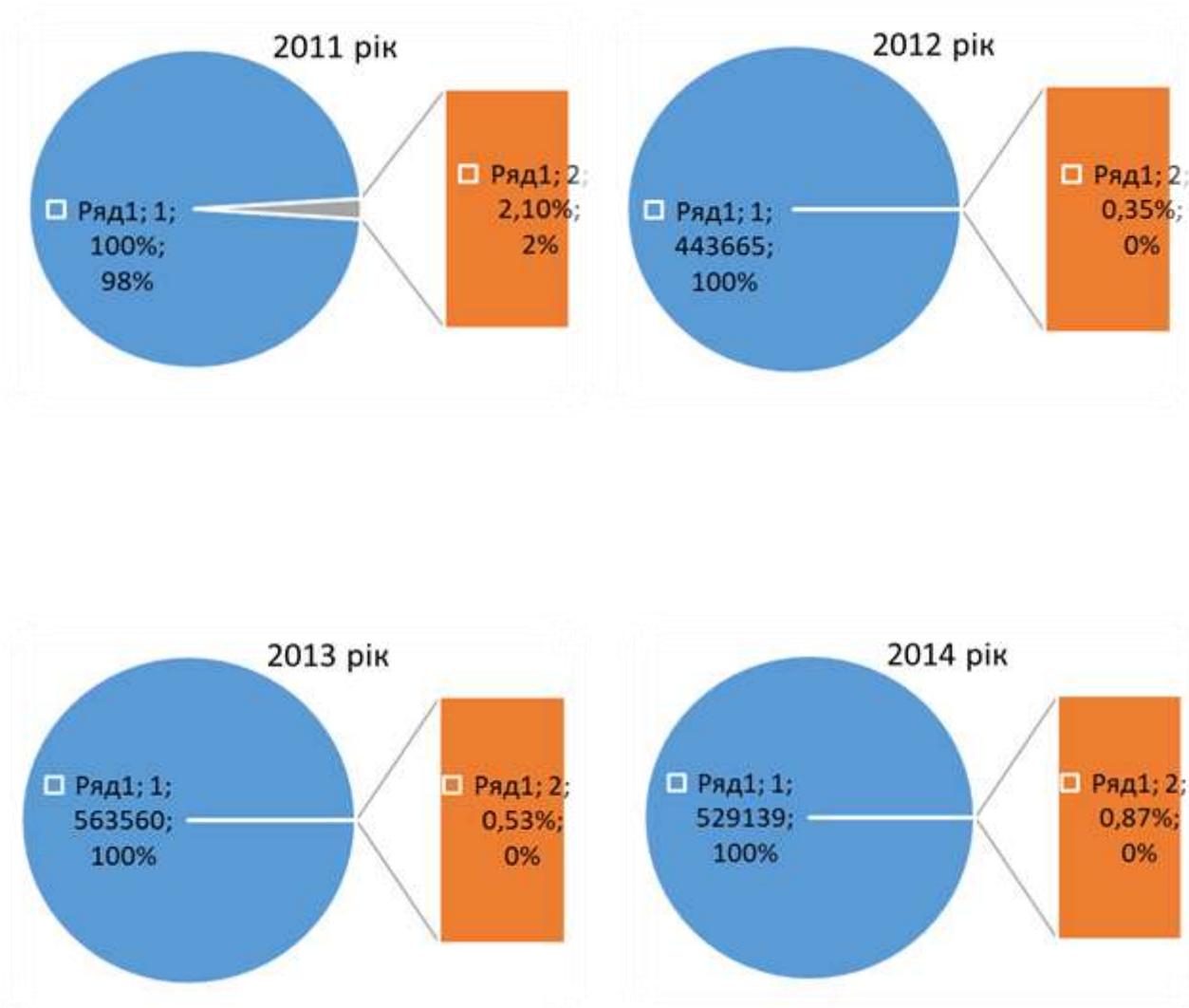
187. Тенчов, Э. С. Добровольная сдача оружия и взрывчатых веществ / Э. С. Тенчов // Советская юстиция. – 1974. – № 15. – С. 22–23.

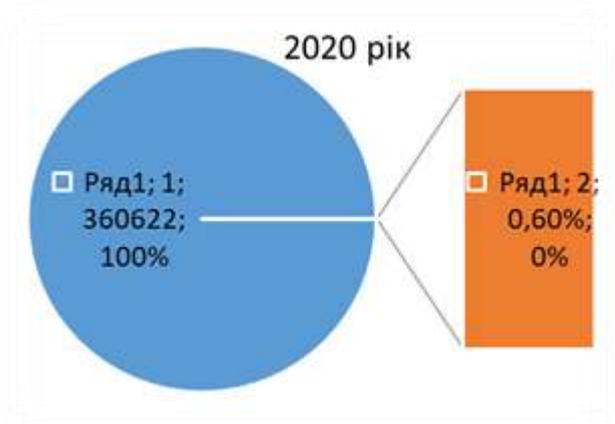
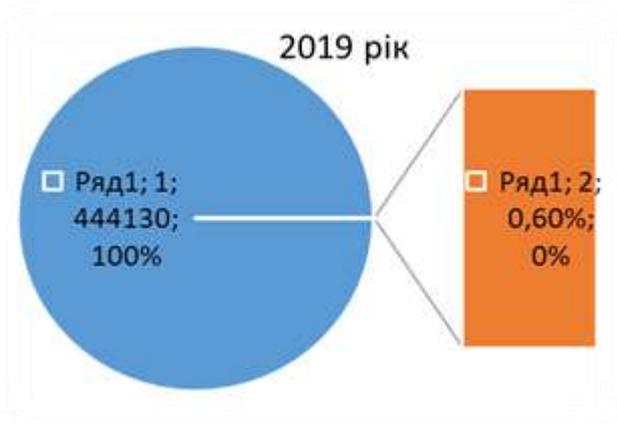
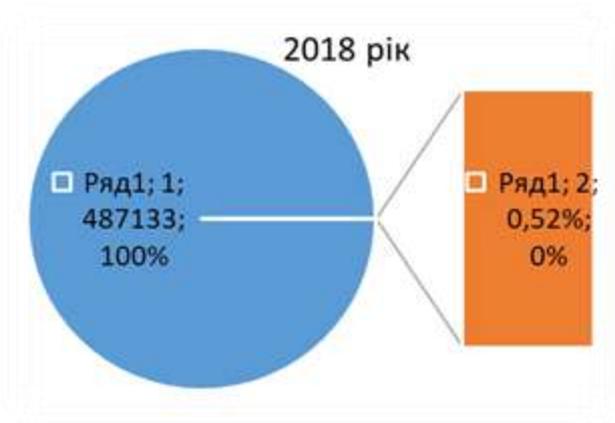
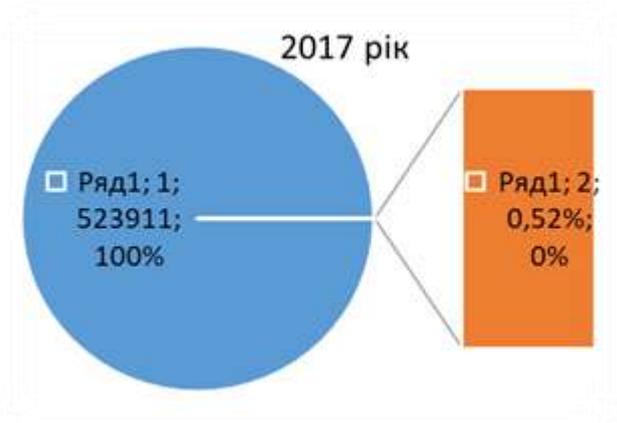
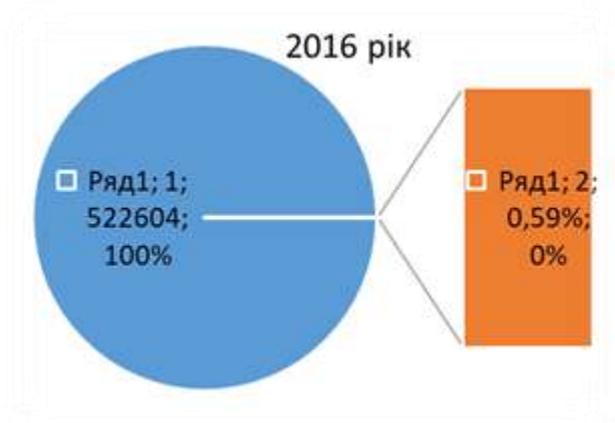
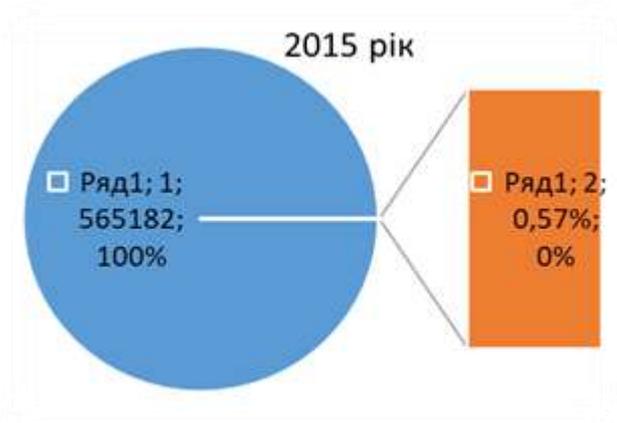
188. Україна. Закони. Про питну воду та питне водопостачання : від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>. – 06.11.2024.

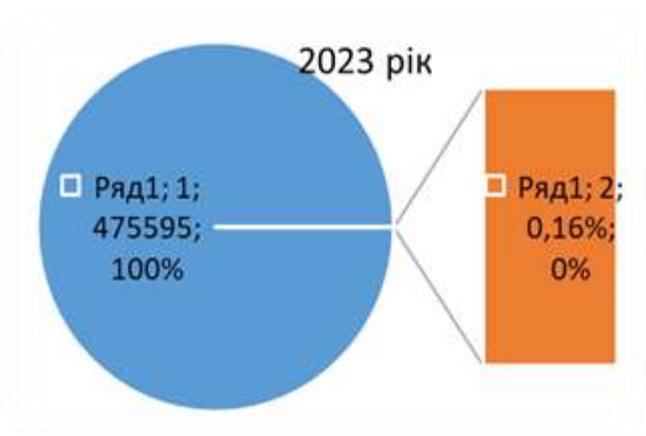
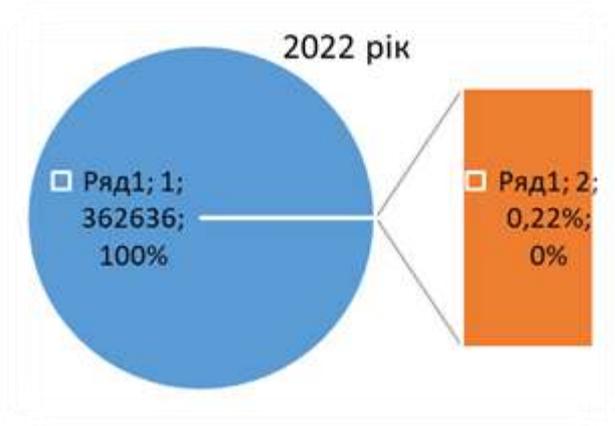
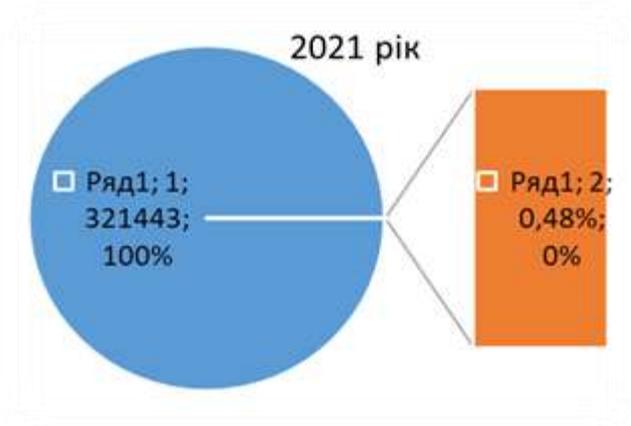
189. Чиж, А. П. Криміналістична характеристика умисного знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу: сутність і зміст / А. П. Чиж // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2021. – № 3 (94). – С. 273–283.

ПИТОМА ВАГА ПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 270-1 КК ВІДНОСНО ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ ОБЛІКОВАНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

- Загальна кількість облікованих кримінальних правопорушень у відповідному році
- Кількість кримінальних правопорушень, облікованих за ст. 270-1 КК України

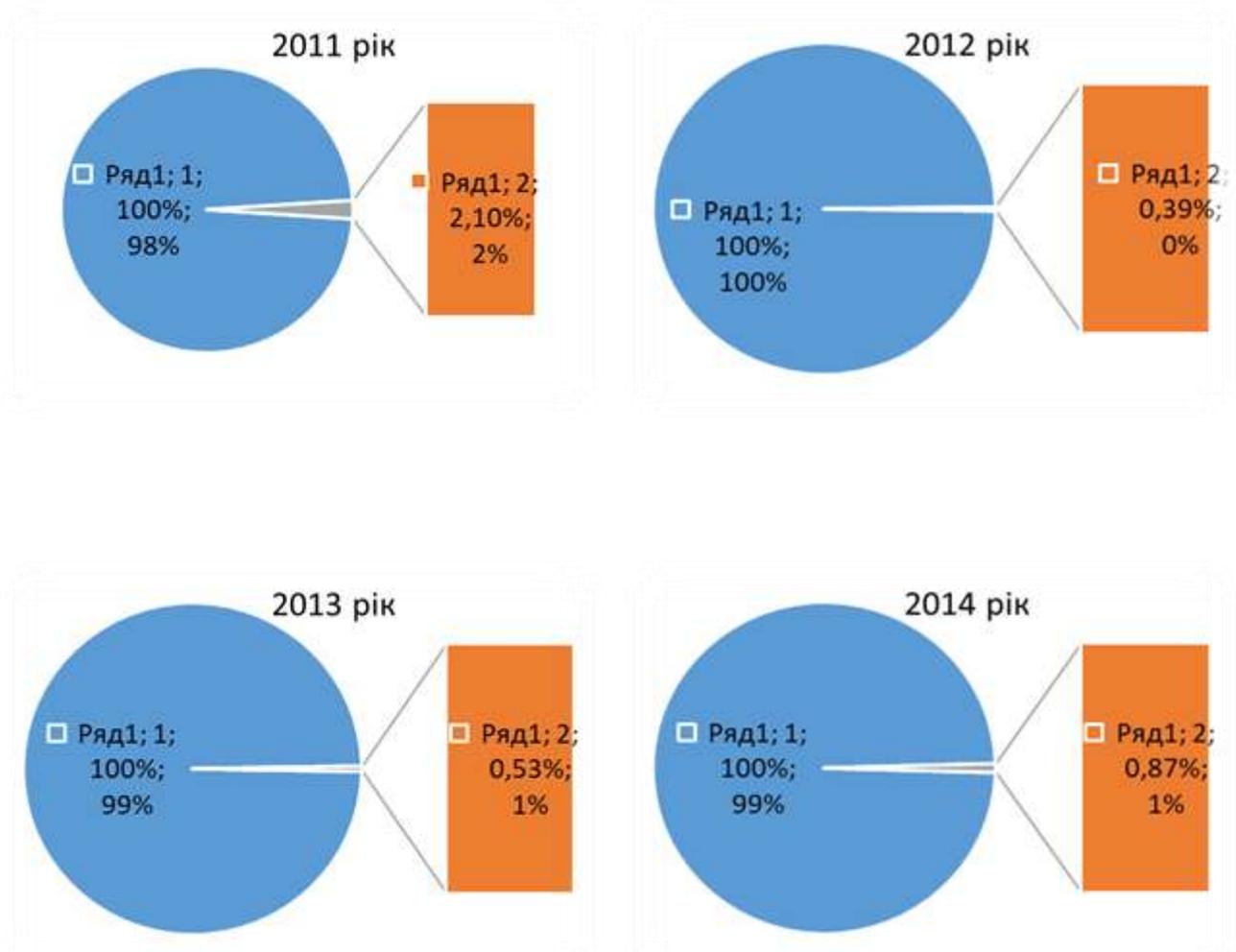

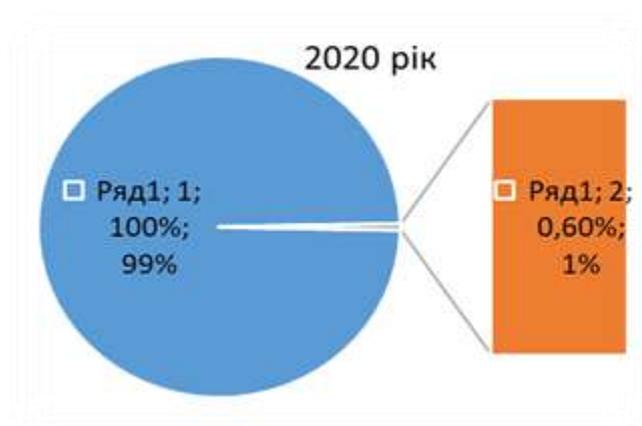
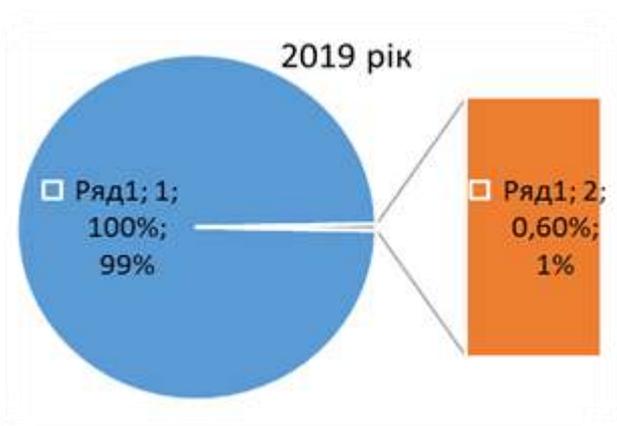
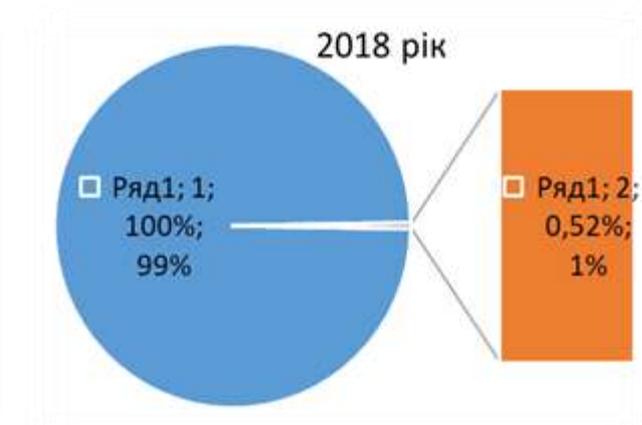
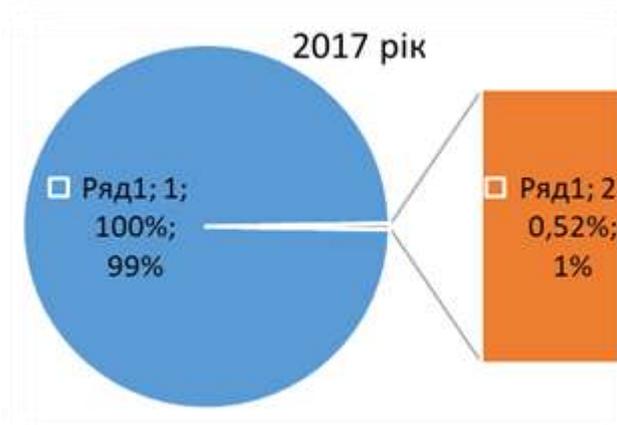
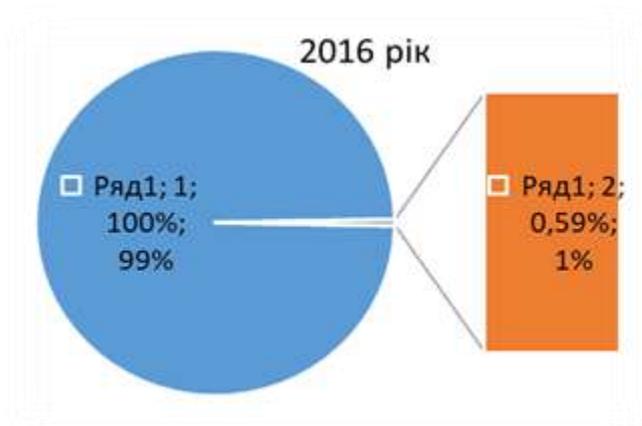
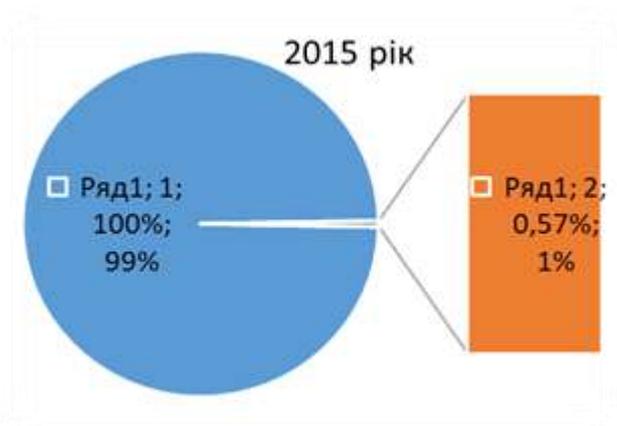

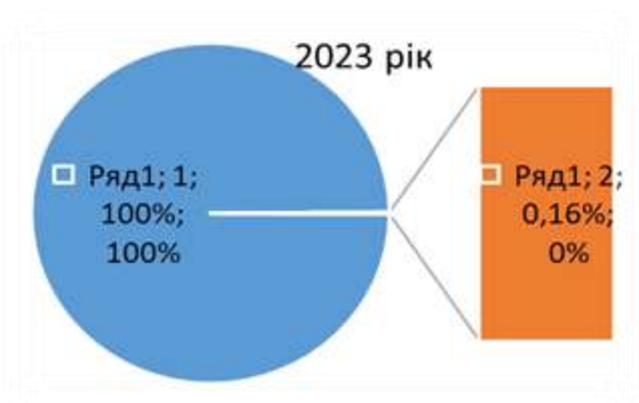
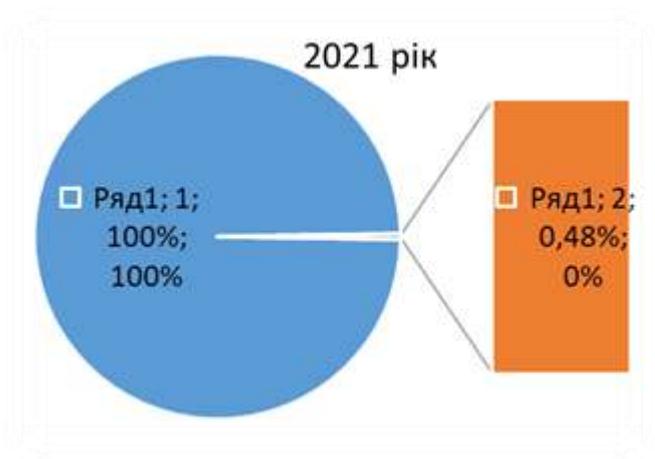
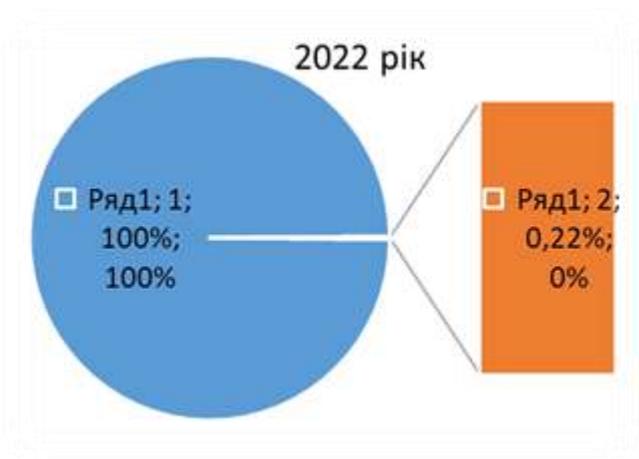

ПИТОМА ВАГА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 270-1 КК ВІДНОСНО ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ УМИСНИХ ЗНИЩЕНЬ АБО ПОШКОДЖЕНЬ ЧУЖОГО МАЙНА (СТ. 194 КК)

- Кількість кримінальних правопорушень, облікованих за ст. 194 КК України
- Кількість кримінальних правопорушень, облікованих за ст. 270-1 КК України

Наукове видання

**Тур Ірина Юріївна
Павликівський Віталій Іванович
Фіалка Михайло Ігоревич**

**УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ
ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ**

Редактор Є. В. Дмитренко

Зв. план, 2026

Підписано до друку 11.02.2026

Формат 60x84 1/16. Папір офс. друк

Ум. друк. арк. 8,4. Обл.-вид. арк. 9,5. Наклад 25 пр.

Замовлення 16-26. Ціна вільна

Видавець і виготовлювач
Національний аерокосмічний університет
«Харківський авіаційний інститут»
61070, Харків-70, вул. Вадима Манька, 17
<http://www.khai.edu>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції сер. ДК № 391 від 30.03.2001